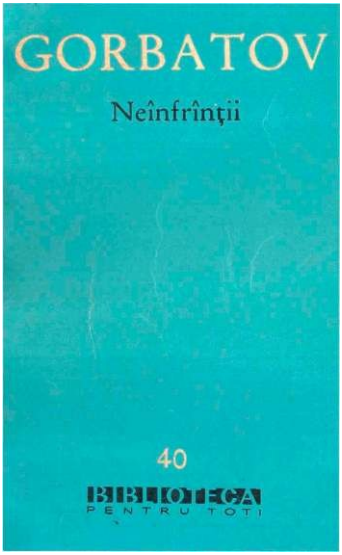

B. GORBATOV
Neînfrânţii
A. S.P. R.A. – CARTEA RUSĂ
În româneşte de Gellu Naum şi Maria Roth

ßopue I opóamoe HEIXOKOPÉHHHE

H. Bïoporo TOMA C00 paHHH OO IHHeHIlii rocynapoTBeHHoe Hsna Tejiilv Ba Xyao HtecTBeHHOA JINI – epa Typu

HHBBHB

Într-un oraş din Ucraina – unde martirajul îndurat sub ocupaţia fascistă şi ura cu care poporul luptă pe tăcute, dar neînduplecat, capătă valoarea unui simbol – trăieşte o familie de neînfrânţi. Nu e singura. Dar lui Boris Gorbatov i-a plăcut s-o pună în centrul acţiunii pentru că aducea cu sine, în carte, atmosfera muncitorească atât de bine cunoscută şi de apropiată scriitorului care s-a născut în Donbas, a lucrat în minele şi uzinele acestei regiuni şi, după ce a părăsit meleagurile natale, s-a reîntors de nenumărate ori, urmărind, tot aici, evoluţia principalilor săi eroi.

Prima sa nuvelă, *Celula* (1928), Gorbatov a închinat-o comsomoliştilor din mine, iar romanele *Generaţia mea* (1933), *Alexei Gaidaş* (postum 1955) şi *Donbas* (1951) tinerilor din bazinul Doneţului.

Boris Gorbatov a urmărit evoluţia clasei muncitoare după revoluţie, a surprins lupta ei pentru a birui greutăţile acelor vremuri, îndeosebi în perioada 1930 – 1935, zugrăvind în mod convingător victoriile obţinute în această luptă. Scriitorul plănuia să-şi urmărească eroii – pe care-i regăsim de-a lungul întregii sale opere în situaţii schimbate din mereu alte etape ale luptei pentru socialism – în romanul *înainte de război*, dar moartea, survenită în 1954, l-a împiedicat să-l termine.

Lucrând 16 ani în redacţia *Pravdei*, care a fost pentru el o adevărată academie – după cum singur mărturiseşte – Boris Gorbatov a avut prilejul să străbată în lung şi în lat, înarmat cu carnetul de corespondent, uriaşa Sovietelor: din Gruzia până în Arctica, din Ucraina natală până în

Orientul îndepărtat. A vizitat multe ţări europene (printre care şi tara noastră], a coborât în minele japoneze alături de exploataţii din ţara Soarelui-răsare.

Temperament receptiv, aprins, Gorbatov a fixat precis şi prompt în corespondenţele, reportajele şi schiţele sale ceea ce era semnificativ în curgerea de fiecare zi a vieţii. Între 1935 – 1936, scriitorul se află în nord şi scrie pagini străbătute de un romantism robust despre eroismul lipsit de emfază al oamenilor muncii din Arctica, despre aviatorii curajoşi care realizează cu fiecare zbor câte o performanţă, despre minunea transformării prin muncă a unor oameni ce păreau ajunşi pe ultima treaptă a degradării. Multe pagini sunt închinate luptei cu natura aspră şi cu înapoierea veacurilor de exploatare care-şi mai proiectează umbra asupra conştiinţei băştinaşilor, încercând să împiedice primii lor paşi spre o viaţă civilizată prin socialism.

Prin nuvelele şi schiţele sale din această perioadă şi în special prin volumul *Viaţa de toate zilele a Arcticei* – care a rămas realizarea preferată a autorului – Boris Gorbatov a contribuit în mod remarcabil la zugrăvirea realistă a vieţii noi în Nordul îndepărtat. Prin creaţia sa, el a oferit un model demn de urmat. După *Viaţa de toate zilele a Arcticei*, apar *Alitet pleacă în munţi* de Siomuşkin, *Departe, în nord* de Şundik*, în căutarea fericirii* de Maximov.

Copil fiind, Gorbatov trăise sub ocupaţia intervenţioniştilor şi cu toate că n-a participat ca ostaş la lupta cu nemţii, petliuriştii şi bandele lui Mahno, el a fost un „copil al războiului” aşa cum, de altfel, s-a şi numit pe sine şi toată generaţia sa. Din tinereţe scriitorul socotea literatura ca o chestiune de partid, ca o armă de luptă. În timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei însă, când Gorbatov – asemeni multor scriitori sovietici – a fost din prima şi până în ultima zi corespondent militar, el a

verificat mai intens ca oricând adevărul că literatura sovietică *„este asemeni, gloanţelor, asemeni pâinii, asemeni steagului în luptă”* *K*

Scriitorul a parcurs tot drumul până în munţii Caucazului, iar apoi a făcut întreaga campanie victorioasă până la Berlin. Asistând. la lecţia istorică pe care au primit-o agresorii, Gorbatov a fost martor la semnarea actului de capitulare a Germaniei fasciste.

Cele mai remarcabile creaţii ale sale din timpul războiului sunt *Scrisorile către un tovarăş* şi *Neînfrânţii*.

Prin patetismul cu care e scris, romanul *Neînfrânţii* este înrudit cu publicistica lui Gorbatov din timpul războiului. Dar nu numai atât. Scriitorul revine şi asupra eroilor săi preferaţi din romanele al căror orizont e circumscris la Donbasul mândru de tradiţiile sale revoluţionare.

Copii în timpul revoluţiei, eroii săi rătăcesc căutând de lucru şi se călesc în încordata luptă de clasă din perioada 1921 – 1922, când fabricile şi uzinele abia prindeau din nou viaţă, când mai existau întreprinderi particulare, iar chiaburii exploatau crâncen sărăcimea. Mai târziu, aceleaşi personaje, acum adolescenţi, s-au încadrat cu entuziasm în construirea socialismului. Fie că devin conducători de partid sau de stat, ingineri, fie că rămân muncitori, toţi aceşti tineri sunt cuprinşi de romantismul muncii, gustă bucuria de a participa la ridicarea unui edificiu nemaivăzut în istorie.

Invazia fascistă a întrerupt această paşnică fericire a locuitorilor din Kamennîi Brod – regiunea Doneţului. Întregul popor participă la război. Şi dacă se găsesc unii care, neputând privi moartea în faţă, se pleacă, sau alţii în oare răbufnesc năravuri vechi, bine strunite până atunci, scriitorul nu se opreşte îndelung asupra lor, şi pe bună dreptate: eroismul a fost dominant, el şi-a pus pecetea pe întreaga fiinţă a oamenilor sovietici, de pe front, din

spatele frontului şi din regiunile ocupate.

1 Citat din *Boris Gorbatov* de Galina Kolesnikova, ed. Sovetskl pisatei. Moscova, 1956, pag. 135.

Cu simplitatea pură a marilor convingeri, Gorbatov caută filonul preţios al bărbăţiei pe care, din veac în veac, şi l-au transmis, îmbogăţit, cazacii. Taras Iaţenko a moştenit, fără să bănuiască, ura neînduplecată faţă de cotropitori şi marea dragoste pentru pământul natal de la un alt Taras – Taras Bulba. Oraşul în flăcări îl face pe bătrân să geamă. *„Ce-au făcut cu oraşul I Ce-au făcut, barbarii, cu inima lui Taras! Ieri abia văzuse în şireang trupul vânăt al fetiţei lui, şi acum oraşul i se zvârcolea pe rug..."*

Bătrânul Iaţenko este neînduplecat şi crâncen în mânia lui, când unul din fiii săi – pe care-l cheamă tot Andrei, ca şi pe acela al lui Taras Bulba – abandonează lupta şi se predă, Cu glasul sugrumat şi privirea plină de ameninţări, el îşi previne fiul că-l va ucide cu mâna lui, dacă-şi va pângări îndemânarea de bun muncitor lucrând în uzină pentru fascişti.

Sub conducerea lui Parhomenko, Taras a curăţat Ucraina de contrarevoluţionari, apoi a ridicat cu mâini pricepute fabrici şi uzine, a învăţat generaţii tinere de muncitori cum să mânuiască uneltele. Azi, s-ar părea că evoluţia lui e încheiată, că acest om ştie ce are de făcut. La început însă bătrâneţea îşi pune pecetea pe comportarea sa. împotrivirea lui e pasivă, neputincioasă, împotrivirea unui bătrân cu sufletul călcat în picioare de cotropitori în ţara lui, în casa lui. Sub influenţa lui Stepan, însă, Taras devine, cu toată vârsta înaintată, un pion al activităţii antifasciste.

De-a lungul unui drum bătut de bătrân i şi de femei care îşi purtau lucrurile în roabe pe distanţe de kilometri, încercând să le schimbe pe alimente în satele secătuite de cotropitori, Taras învaţă de la Stepan că şi împotrivirea

moşnegilor trebuie să fie organizată şi condusă de partid, aşa cum înainte le fusese îndrumată munca. În final, îl regăsim în miezul unei vulcanice izbucniri de energie, îndemnând populaţia de copii, femei şi bătrâni să dezorganizeze retragerea fasciştilor. Prin tăria spiritului, neputinţa fizică însăşi se depăşeşte pe sine. Cu capul gol, luminat de văpăile incendiului, bătrânul roteşte în aer un baston care îmbărbătează ca un steag. Ultima forţă, de care mai dispune acest simbol al răzbunării cumplite – cuvântul-se transformă în armă. Vorba lui Taras e poruncitoare, când se adresează concetăţenilor: „*Iată-i*! Iată-i! *Oameni buni, îi vedeţi*? *Loviţi-i! Loviţi-i odată*!”, şi rugătoare când, rănit, se îndreaptă spre nepoţelul său: „*Nu*-i *nimic… nu-i nimic… sunt rănit… Aruncă mai departe, Lionka! Aruncă în ei, te rog din suflet!…*”

Boris Gorbatov a cuprins într-o mişcare largă împotrivirea permanentă, generală”, conştientă a oamenilor sovietici faţă de ocupanţi. Lupta aceasta este impunătoare şi reconfortantă prin omogenitate şi amploare, spre deosebire de protestul izolat, chinuit şi ineficient al unei Molly care în *Nopţi fără lună* de John Steinbeck omoară cu o foarfecă un ofiţer german.

Tema luptei, al cărei rezultat a fost rezumat în titlu, este majoră în această carte. Trei generaţii se întâlnesc pe frontul comun al luptei din teritoriile cotropite: bătrânul care a făcut revoluţia, Stepan care a condus pe linie de partid activitatea paşnică a unei regiuni şi tânăra lui soră, Nastia, care abia a terminat şcoala.

Evoluţia oamenilor formaţi de partidul comunist este sugerată nu numai de evoluţia lui Taras, ci şi de şcoala aspră pe care o parcurge Stepan în câteva luni de ilegalitate. El află că nu a cunoscut îndeajuns oamenii. Îl doare gândul că nu-şi poate aminti cum arăta modesta dactilografă care a murit strigând călăilor convingerea ei nestrămutată în adevărul comunist.

Stepan se mustră cu grele cuvinte, dar bucuros, pentru nemeritata jignire pe care a adresat-o, cu gândul, colhoznicului Ignat, pe nedrept bănuit de trădare. Îl umple de mânie gândul că s-a lăsat înşelat de găunosul spirit de frondă al uriaşului Bogaţâriov, cel care s-a târât apoi în genunchi în faţa fasciştilor, că nu şi-a dat seama de caracterul trădătorului Filikov, că n-a observat din timp cumviermele laşităţii şi oportunismului îl măcina pe Ţâpleakov.

Această imagine a conducătorului de partid, căruia părul a început să-i încărunţească, dar care învaţă cu setea adolescentului din lecţiile pe care i le dă viaţa, este una din marile realizări ale lui Gorbatov. În crearea acestui personaj şi-a spus cuvântul convingerea, exprimată de scriitor în cadrul discuţiilor asupra raportului lui A. Fadeev – *Despre sarcinile educaţiei ideologice şi artistice în Uniunea Scriitorilor Sovietici* (1952)), că viaţa de partid şi activiştii de partid reprezintă cea mai nobilă temă a literaturii sovietice. Modelând acest personaj, Gorbatov se fereşte să-l sărăcească, să-l îmbrace într-o uniformă haină psihologică. Stepan este puternic nu pentru că rosteşte discursuri principiale, nu pentru că este infailibil în acţiunile sau raţionamentele sale, ci pentru că are capacitatea de a cuprinde şi înţelege perspectivele dezvoltării, de a măsura cu luciditate proporţia propriilor greşeli. Marea forţă pe care o degaja şi neumbrita simpatie pe care o trezeşte constau” în încrederea nestrămutată în comunism şi în aeprecupeţirea de sine.

Una din trăsăturile caracteristice ale tuturor romanelor lui Boris Gorbatov este preferinţa lui pentru tema tineretului. În *Neînfrânţii* tânăra generaţie, reprezenta! prin Nastia şi Pavlik, face din nou dovada eroismului şi patosului revoluţionar. Concentrând în fiinţa sa literară viaţa reală a atâtor fete sovietice ucise de fascişti, Nastia este ajutorul de nădejde al lui Stepan, iar

Pavlik ajunge, conştient, după o chinuitoare renaştere, înfrângând teama şi risipind nedumerirea, la valorile majore ale vieţii.

Într-un spaţiu restrâns, Gorbatov pune lapidar probleme de neocolit pentru cititor, reprezentând o schiţare largă a bogatelor planuri pe care se desfăşoară viaţa omului sovietic. Una dintre aceste probleme este reciprocitatea influenţei dintre ansamblul acţiunilor unui om şi principiile etice care le guvernează.

VIII H

Relaţiile dintre Stepan şi soţia sa, Valia, oare merg alături e un drum aspru spre o ţintă clară, sunt învăluite în lumina tylândă a lirismului marilor iubiri ce captează Simpatia. În acelaşi timp relaţiile dintre Andrei, care devine prizonieri din laşitate, şi Antonina, vinovată la rându-i de aceeaşi teamă de moarte, stârnesc mila şi dezgustul. Drumul lui Andreii de la aruncarea puştii în porumbişte până în patul Pulkeriei, nu ne surprinde. Şi nici paşnica tristeţe lipsită de Veproşuri a Antoninei; oare s-a dus la lucru pentru că nu poate suporta bătaia. Amândoi sunt nişte biete fiinţe pornit pe drumul grijii de sine, poticnindu-se în toate gropile\pe care lipsa de curaj îi împiedică să le ocolească. De aicea, cât timp Andrei rămâne acasă, dragostea lor şi obrazul pudrat al Antoninei sunt jenante, în timp ce mâna calda, grăitoare, pe care Valia o ţine o noapte întreagă pe umărul lui Stepan impresionează. Când însă Andrei îşi va răscumpăra vina, când tatăl său va zâmbi cu mândrie, gândindu-se la el, grija Antoninei pentru viaţa lui ne va mişca, sinzaţia de milă şi dezgust va dispărea.

Deşi tema majoră a *Neînfrânţilor* este lupta, lupta tuturor – de la moşnegii lihniţi de foame, care refuză să construiască pdntru fascişti, şi până la elevul şcolii elementare care afişează sub comunicatul german dezminţirea scrisă de el, pe\o foaie de oaiet, pătată din loc

în loc cu cerneală munca.

Boris Qorbatorului cu pricepe: imaginilor lui B… celui oare a lucrift torul 1

renunţat la tema sa preferată:

I descris munca şi psihologia muncitocelui care s-a oprit îndelung asupra v, Gleb Ciumalov, Pavel Korceaghin, a trăit mult „timp alături de muncitori.

Bolnav fiind, seniitorul exprima astfel legătura organică şi dătătoare de vialţă cu Donbasul natal: *„Dacă mi se va spune că nu pot să mă mai duc acolo, înseamnă că nu pentru ¿e trăi”*.

Boris öbrbatov de Galina Kolesnikova, pag. 259.

Se înţelege că în acest roman tema muncii ni putea căpăta amploarea pe care o are în cartea lui Boris Polevoi, *Departe în spatele frontului*. În spatele frontului le muncea cu acelaşi eroism cu care lupta pe front armhta, dar în regiunile ocupate lupta însemna a nu lucra pentru cotropitori. Munca este un termen de antiteză în *N/einfrânţii*. Înainte, în Kamennîi Brod clocotea activitate munca dătătoare de mari bucurii şi aducătoare de bunăstare îi cuprindea pe toţi aceşti oameni liberi. Acum ei rămânzesc, trăiesc în mizerie şi nu muncesc pentru că, după cum îşi spune Andrei: *„munca pentru duşman nu te ¡ironeste, ci mai rău te usucă”*. Sensul cotropirii se găseşte/astfel adâncit. Fasciştii au adus nu numai moartea, ei au lipsit oamenii de umanitatea cea mai preţioasă care se exprimă în munca liberă. Ei au călcat în picioare arta, sfâşiind pânzele unui pictor localnic şi constrângându-i pe un celebru bariton al Operei din Harkov să-şi schimbe, la ţară, îraiul de concert pe alimente…

Presimţirea unei munci clocotitoare încheife romanul. Al treilea fecior al lui Taras, Nikifor, se întoarce, însetat de activitate, din spital în oraşul eliberat, penifu a contribui, cu mâini pricepute şi harnice de muncitor, la lecuirea rănilor făcute de cotropitori. I

Neînfrânţii este un roman al caracterelor puternice şi al sentimentelor mari, un roman încărcaţi de energie şi respirând bărbăţie.

Există însă şi pigmei, trădători. Scriitorul nu-i ignoră. Dar pentru ca să le dea viaţă în paginile corţii, el recurge, pe linia celei mai bune tradiţii maiakovsjtiene, la pasta grasă a grotescului. Stârciakov deschide cu permisiunea ocupanţilor un magazin de consignaţie, radiază de fericire şi dă faliment, pe aceeaşi pagină, frământat de gândul sinuciderii, încheindu-şi astfel într-un timp racord mica lui carieră şi marile şi jalnicele lui proiecte de a deveni comerciant pe *Unter den Linden*, la Berlin.

Dezgustător şi primejdios este Ţâpleakov. El şi-a ascuns carnetul de partid, pentru orice eventualitate, s-a declarat la Gestapo şi apoi s-a închis în casă. Nu vrea să vadă pe nimeni, face o criză isterică de frică atunci când Stepan pătrunde totuşi în vizuina lui. Mânia lui Stepan faţă de acest laş este justificată, înscrierea lui pe lista trădătorilor dă satisfacţie.

Romanul lui Boris Gorbatov nu-i bogat în nuanţe, nu-i lucrat cu migală de miniaturist. El nu urmăreşte să-l desfete pe estet. Acest roman a venit pe lume ca o izbucnire de încredere în comunism şi ca o mărturie a urii nimicitoare fată de fascism a unui artist cetăţean. Tocmai de aceea, în realizarea lui, scriitorul a folosit tonurile antitetice pure. Romanul are patetismul unei litografii revoluţionare, stilul său este emoţional, romantic, fraza – scurtă, energică, cu reveniri de laitmotiv ale finalului din capitolul anterior, la începutul fiecărui capitol.

Gorbatov şi-a lansat romanul ca pe o grenadă. Şi efectul a fost bine calculat. Scrisă în bună parte pe front, cartea a fost transmisă de două ori prin radio în timpul războiului, a fost publicată în ziare, a cunoscut succesul multor ediţii, a devenit populară şi în străinătate.

Cum se întâmplă întotdeauna cu adevăratele realizări

artistice, acest roman, cu profunde semnificaţii partinice, nu şi-a epuizat capacitatea de a emoţiona nici după ani de la terminarea războiului. Acest impresionant poem despre umanismul socialist, despre uriaşa capacitate organizatorică a partidului comunist este o mândrie a literaturii sovietice.

FI. NEAGOE

PARTEA ÎNTÂI

Toate spre răsărit, toate spre răsărit... De-ar trece măcar o singură maşină spre apus!

Treceau coloanele, carele cu un sau cu lăzi goale: le cartuşe, cărucioarele sanitare, căsuţele pătrate ale staţiilor de radio; caii istoviţi călcau anevoie; soldaţii, cenuşii de praf, ţinându-se de afeturile tunurilor, abia îşi mai târau picioarele – toate spre răsărit, toate spre răsărit, pe lângă Ostraia Moghila, către Krasnodon, către Kamensk, peste Doneţul de Nord... Treceau şi piereau fără urmă, înghiţite parcă de colbul verzui şi duşmănos.

Totul în preajmă era năpădit de nelinişte, covârşit de ţipete şi gemete, de scârţâitul roţilor, de scrâşnetul fierului, de sudălmi răguşite, de vaietele răniţilor, de plânsul copiilor; şi drumul însuşi parcă gemea şi scârţâia sub roţi, zbătându-se înfricoşat între povârnişuri...

Un singur om, acolo lângă Ostraia Moghila, părea liniştit în ziua aceea din iulie 1942 – bătrânul Taras Iaţenko. Sprijinindu-se cu toată greutatea într-o bâtă, el urmărea cu privirea grea, neclintită, câte se petreceau în dreapta şi în stânga lui.

Nu rostise o vorbă, toată ziua. Privea cu ochii stinşi, pe sub sprâncenele-i sure, şi încruntate, cum se zbate şi se frământă drumul, pradă neliniştii. Şi, văzut din afară, omul acesta de piatră părea nepăsător şi străin faţă de tot ce se întâmplă.

Pesemne însă că în mulţimea celor care goneau înnebuniţi de-a lungul şoselei, n-ai îi aflat niciunul a cărui

inimă să se zbuciume, să geamă şi să se strângă, ca inima lui Taras; „Ce-nseamnă asta? Ce-i asta, tovarăşi? gândea el. Dar eu? Cu mine cum rămâne? Ce-am să mă fac, eu, cu muierile şi cu nepoţeii mei?”

Pe dinaintea lui treceau în goană maşinile învăluite în nori de praf – toate spre răsărit, toate spre răsărit; praful se aşternea pe frunzele plopilor piperniciţi, făcându-i să pară cenuşii, fără viaţă.

„Ce-i de făcut? Să mă aşez în mijlocul drumului cu braţele în lături şi să strig: «Staţi! încotro? Unde vă duceţi?» Sau să-mi plec genunchii în praf, sărutând cizmele ostaşilor şi rugându-i cu lacrimi în ochi: «Nu plecaţi! Cum îndrăzniţi voi să plecaţi când noi, bătrânii şi ţâncii, rămânem aici...?»”.

Dar convoaiele treceau, treceau într-una – spre răsărit, numai spre răsărit, pe drumul prăfuit şi gârbov, către Krasnodar. către Kamensk, către Doneţul de Nord, peste EJon, peste Volga...

Atâta vreme însă cât firul convoaielor se mai înşiruia de-a lungul drumului scorojit, în inima bătrânului Taras tot mai pâlpâia, tot mai mocnea încă o brumă de nădejde. De undeva, dinspre răsărit, din norii de praf, în faţa torentului acestuia de oameni se vor ivi coloanele noastre, iar flăcăii semeţi se vor năpusti spre apus cu tancurile lor puternice, nimicind totul în cale. Numai de-ar ţine firul care abia se mai prelinge, de n-ar secătui... Firul se subţia însă din ce în ce. Peste o clipă, două* o să se rupă şi atunci... La ce va fi atunci, Taras nici nu cuteza să se gândească măcar. Pe-un mal, va rămâne el cu muierile neputincioase şi cu nepoţii, iar undeva, pe malul celălalt – Rusia şi feciorii lui plecaţi la oaste şi toate lucrurile acelea de dragul cărora şi prin care a trăit şaizeci de ani, clipă – cu clipă, el, Taras. Dar la toate astea mai bine să nu te gândeşti. Să nu te gândeşti, să n-auzi, să nu vorbeşti.

Când se întunecă de-a binelea, Taras se întoarse

acasă, în Kamennîi Brod. Străbătuse oraşul de la un capăt la altul, şi nu-l recunoscuse. Oraşul era acum got şi mut. Semăna cu o locuinţă părăsită în grabă. Capetele cablurilor rupte se legănau pe stâlpii de telegraf. Pe străzi zăceau la tot pasul cioburi de sticlă. Mirosea puternic a scrum, iar prin aer nori de hârtii arse zburau, cădeau agale pe acoperişuri.

Pe Kamennîi Brod însă – ca totdeauna, domnea liniştea. Numai cuşmele de paie ale căsuţelor se burzuluiseră, a supărare parcă.

Prin ogrăzi se legănau rufele întinse. În lumina amurgului, cămăşile păreau pătate cu sânge. Pe prispa vecinului cineva aţâţa tocmai atunci locul samovarului şi, prin aerul îmbâcsit de mirosul pârjolului şi al prafului de puşcă, se strecură deodată, pe cât de nefirească, pe-atât de plăcută, şuviţa uşoară a fumului. Parcă nu de la Ostraia Moghila s-ar fi întors bătrânul Taras, ci de la muncă, de la uzina lui. În grădiniţele din faţa caselor, micsandrele întâmpinau amurgul desfăcându-şi floarea care nu miroase decât seara, floarea omului muncitor.

Sorbind toate aceste miresme cunoscute încă din vremea copilăriei, pe Taras îl fulgeră aprig şi fără voie un gând: „Totuşi, trebuie să trăim!” Apoi, intră în casă.

Întreaga familie i se năpusti înainte. El o cuprinse larg, cu privirea – de la bătrâna Evirosinia Karpovna, nevastă-sa, până la Mariika, nepoţica lui cea mai mică – şi înţelese: „De-acu, ei nu mai au pe nimeni în lume, pe nimeni, în afară de mine, un moş încovoiat de ani!”; el singur avea să răspundă în faţa lumii şi a oamenilor pentru întreaga familie, pentru fiecare dintre ei, în parte, pentru vieţile şi pentru sufletele lor.

Bătrânul îşi aşează bâta în colţ, la locul ei obişnuit, şi spuse cât putu mai voios:

— Nu-i nimic! Nu-i nimic! O să trăim noi. Cum s-o putea… şi le porunci să aducă apă, ca să se găsească la

nevoie, să închidă obloanele şi să încuie uşile.

Apoi, aruncându-i o privire lui Lionka, nepotul de treisprezece ani, adăugă aspru: Nu cumva să iasă vreunul pe uliţă, fără voie!

Noaptea, începu să tragă artileria. Tirul ţinti multe ore şi în tot acest răstimp bătrâna căsuţă din Kamennîi Brod se zgâlţâi ca scuturată de friguri: Acoperişul de tablă zăngănea subţirel, geamurile scânceau a jale. Apoi, canonada încetă făcând loc unui lucru şi mai înfricoşător – liniştea.

De undeva, din uliţă, se ivi Lionka, cu capul gol, strigând speriat:

— Văleu, moşule! Nemţii sunt în oraş!

Dar Taras, vrând să preîntâmpine ţipetele şi bocetele muierilor, îl repezi cu asprime:

— Sst! şi-l ameninţă cu degetul. Asta nu ne priveşte!

Asta nu ne priveşte.

Uşile erau zăvorâte, obloanele bine închise. Lumina zilei se strecura cu zgârcenie prin crăpături şi tremura pe duşumele – nu mai exista nimici pe lume, nici războiul, nici nemţii. Miros de şoareci în cămară, mirosul acrişor de maia din bucătărie, mirosul fierului şi al aşchiilor de brad din odaia lui Taras.

Ca să economisească uleiul, Evirosinia nu aprindea candela din faţa icoanelor decât când amurgea şi de fiecare dată ofta: „Iartă-mă, doamne!” Străvechea pendulă, cu portretul generalului Skobelev [1]călare, bătea domol orele, rămânând în urmă, ca şi înainte vreme, cu o jumătate de ceas pe zi. Dimineaţa, Taras îi potrivea acele cu degetul. Totul părea neschimbat – nici război, nici nemţi.

Dar întreaga căsuţă fremăta de scârţâituri, de suspine şi de foşnete neliniştite. Din toate ungherele

---

1 Skobelev. Mihall Dmitrievici <1848-1882) — general rus. participant în războiul din 1877. Popular şi drept, iubit de ostaşi (n. ed.)

răzbăteau până la Taras şoapte şi hohote de plâns înăbuşite. Lionka aducea veşti din afară, şi şuşotea cu muierile prin colţuri, că să nu audă bătrânul. Şi Taras se făcea că nu aude nimic; voia, dar nu putea să nu audă. Prin toate crăpăturile căsuţei bătrâne pătrundeau până la urechile lui: „au împuşcat”… „au chinuit”…; „au deportat…” Atunci, nemaiputându-şi stăpâni furia, se repezea în bucătărie şi striga împroşcând cu scuipat:

— Când o să tăceţi odată din gură, muierile dracului! Pe cine au ucis? Pe cine au împuşcat? Că doar nu pe noi… Pe noi asta nu ne priveşte, şi, trântind uşa, pleca în camera lui.

Acum petrecea zile întregi singur în odaia lui: strunjea, tăia cu ferăstrăul, lipea. De când se ştia pe lume se deprinsese să meşterească tot felul de lucruri – roţi de locomotivă sau aruncătoare de mine – indiferent ce. Nu putea să trăiască fără muncă, aşa cum alţii nu pot să trăiască fără tutun. Muncă era pentru el o nevoie sufletească, „o deprindere, o patimă. Dar acum nimănuia nu-i mai erau trebuitoare mâinile de aur ale lui Taras, ei nu mai avea pentru cine să meşterească roţi şi aruncătoare de mine, iar lucruri – nefolositoare nu ştia să facă.

Şi atunci îi dădu prin gând să facă muştiucuri, piepteni, brichete, ace. Bătrâna le schimba la piaţă, pe grăunţe. În oraş nu se mai găsea nici pâine, nici făină. La piaţă, se vindeau numai grăunţe, cu paharul, ca seminţele de floarea-soarelui, pe vremuri. Pentru a le măcina, Taras meşterise, dintr-o scândură, o roată dinţată şi un valţ, o moară de mină. „Ce: mai agregat! zâmbise el amar, privindu-şi opera. Unde eşti, tovarăşe inginer Kuceai, să mă vezi, să vezi şi asta şi să plângem împreună irosirea bătrâneţelor şi a talentului meu”. Şi-i dăduse bătrânei moara, spunându-i:

— Ai grijă de ea. Când s-or întoarce ai noştri, o să le-o arătăm. Şi-o s-o ducem apoi la muzeu, la secţia „Omul

cavernelor”.

Singurele lucruri la care lucra cu patimă şi inspiraţie erau lacătele şi zăvoarele. În fiecare zi născocea închizători tot mai complicate şi mai sigure pentru obloane, lanţuri, lacăte şi broaşte pentru uşi. Le scotea pe cele făcute eu o zi înainte, le fixa pe cele noi, le încerca, n-avea încredere în ele, şi născocea altele. Îşi perfecţiona sistemul de încuietori, aşa cum ostaşii îşi perfecţionează în tranşee apărarea – zi de zi. Bătrâna aduna lacătele învechite şi le ducea la piaţă, unde se vindeau îndată. Viaţa era chinuită şi plină de lipsuri, şi fiecare căuta să se închidă cât mai straşnic în bârlogul lui.

Iar când, într-o seară, a bătut un vecin la uşa lui Taras, bătrânul l-a iscodit mai întâi mult şi bine de după uşă – ce fel de om e şi cu ce treabă a venit – şi abia într-un târziu şi în silă, s-a hotărât să-l lase înăuntru: lacătele se deschideau scrâşnind, lanţurile cădeau zăngănind, zăvoarele se dădeau în lături trosnind.

— Cazemată, nu alta, spuse vecinul când intră şi văzu închizătorile. Cazemată, nu locuinţă, Tarase. Apoi intră şi dădu bineţe femeilor. Şi garnizoana-i serioasă. Iar ăsta pesemne că e ostaşul de frunte al garnizoanei, şi arătă spre Lionka.

Pe vecinul ăsta, Taras nu-l avea la inimă. Patruzeci de ani trăiseră alături, casă lângă casă, şi patruzeci de ani se sfădiseră. Prea era înfipt, repezit, gălăgios şi limbut, pentru un om ca Taras. Lui îi plăceau oamenii domoli şi cumpăniţi. Şi, mai ales acum, nu prea îi ardea să dea ochi cu nimeni. Despre ce să vorbească? oftă şi se pregăti să asculte.

Dar vecinul se aşeză la masă şi tăcu multă vreme. Pesemne că şi pe el îl copleşiseră întâmplările din ultimul timp şi se mai domolise.

— Ţi-ai ocupat poziţia de apărare, Tarase? întrebă el, în sfârşit.

Taras dădu din umeri, tăcut.

— Dă-o încolo! Ai să stai o veşnicie aşa, ferecat în casă?

— Am să stau.

— Măi, măi! Şi n-ai văzut măcar un neamţ în carne şi oase, aşa-i?

— Aşa-i. N-am văzut.

— Eu am văzut. Ferească dumnezeu! mai bine lipsă. Făcu un gest şi tăcu din nou.

Şedea aşa, mai. clătina din când în când din cap sau îşi sufla nasul.

— E plin oraşul de poliţai, spuse el, deodată. De unde or fi răsărit atâţia? Şi toţi sunt necunoscuţi. De ăştia n-am mai văzut…

— Asta nu ne priveşte pe noi, mormăi Taras.

— Da… Am vrut să spun doar atât: mulţi ticăloşi s-au mai dat pe faţă…

— Se gândesc cum să-şi scape pielea, în loc să se gândească cum să-şi scape sufletul.

— Da…

Şi iarăşi tăcură amândoi. Şi amândoi se gândeau la acelaşi lucru: cum să trăieşti? Ce e de făcut?

— Lumea trăncăneşte că nemţii au de gând să reconstruiască uzina, vorbi încet şi cam în silă vecinul.

— Care uzină? tresări Taras, speriat. A noastră?

— A noastră, vezi bine… Care alta!

— Nu se poate! De un de -or să găsească nemţii mână de lucru?

— Au să te pună pe tine.

— Pe mine? Taras clătină încet din cap. Uzina s-a clădit cu mâinile mele şi cu mâinile mele a fost dărâmată. Mâinile mele n-au să se amestece în treburi de-astea. Mai bine să-mi cadă.

— Pot să te silească, îi întoarse Vecinul vorba, încetişor.

Apoi se ridică de pe scaun, gârbov, bătrân –, şi: începu să-şi ia rămas bun.

— Rămâi cu bine, Tarase. Sănătate. Şezi binişor, aci. Ai o garnizoană serioasă, ce-i drept, glumi el trist, din pragul casei.

Taras încuie cu grijă uşile în urma lui – cu toate lacătele, cu toate zăvoarele. „Pe noi nu ne priveşte asta!” îşi spuse el. Dar nu era adevărat. Vestea adusă de vecin îl privea îndeaproape. O uşă o poţi zăvorî, dar inima? Cum să-ţi zăvorăşti inima?

Familia şi uzina erau toată viaţa lui Taras. În afară de ele nu mai exista nimic. Familia şi uzina. Şi ce-i mai rămăsese? Familia?

„Atunci, unde-mi sunt feciorii, calfele? Feciorii, nu Au rămas numai muierile. O garnizoană serioasă… Uzina? Unde mi-e uzina, unde sunt atelierele, unde sunt cei de-o seamă cu mine? Uzina nu mai există. Dărâmături doar. Cuiburi de ciori.

Ce-a mai rămas atunci? Numai credinţa. Cu mâinile mele s-a clădit, cu mâinile mele s-a năruit, prin mâinile mele o să renască. Fasciştii sunt ca molima, ca anii de restrişte, au să ne chinuiască o vreme şi-au să piară, ca orice lucru vremelnic”.

Şi, pentru prima oară, Taras se gândi cu groază: „Dar dacă au să ţină timp îndelungat?…” îşi alungă însă, pe dată, gândul: „Nu se poate!” Dar gândul i se strecura stăruitor în inimă: „Dar dacă e pentru vecie? Şi uzina o să scoată iar fum, ca înainte?

Bate pomeneşti că se vor ivi şi Hartman sau moştenitorii lui. Să nu fi existat nimic – nici Klim Voroşilov, nici Parhomenko[2], nici Ostraia Moghila[3], nici acel «război

2 Parhomenko V. A. (1885—1921) – erou al războiului civil din U.R.S.S., comandantul diviziei 14-a din Armata I de cavalerie (n. ed.).

3 În timpul războiului civil, în aprilie 1919, pe colina Ostraia Moghila de lîngă Lugansk (astăzi Voroşilovgrad), s-au dat lupte înverşunate între

al eşaloanelor de trenuri blindate» din optsprezece, nici foamea crâncenă din douăzeci şi unu, nici nopţile de asalt din treizeci şi unu?” Umbla prin odaie, muncit de-un singur gând: „O fi oare pentru totdeauna? Se vor găsi oare braţe atât de ticăloase?” Şi îşi răspundea: „Poate că s-or găsi, dar nu ale mele! Feciorii mei n-au putut să ţină piept, în apărare. Eu însă n-am să mă las doborât. Şi-am să apuc vremea...” Şi umbla într-una prin odaie, duşumelele vechi scârţâiau domol sub paşii lui greoi, iar de pe cadranul străvechiului ceasornic, de sub copita armăsarului călărit de generalul Skobelev, secundele picau în veşnicie, ţăcănind dureros, picătură cu picătură, picătură cu picătură...

Picătură cu picătură, picătură cu picătură...

La şase dimineaţa, fix, în odaia lui Taras deşteptătorul suna brusc şi ascuţit, trezindu-l. Bătrânul sărea în capul oaselor, apoi îşi aducea aminte: n-ai de se să te grăbeşti. Totuşi, se dădea jos din pat, controla mai întâi ora şi muta cu degetul acele pendulei care rămânea în urmă cu o jumătate de ceas. Începea ziua şi, odată cu ea, începea frământarea inimii. Şi fiecare zi nouă îi aducea noi prilejuri de frământare.

Nemţii anunţaseră că toţi lucrătorii fostelor instituţii din oraş sunt obligaţi să se prezinte imediat la lucru, la vechile lor posturi. Antonina, nevasta lui Andrei, fiul mezin, vru să-i vorbească lui Taras despre anunţul nemţilor. Dar el se mulţumi să facă un gest de apărare, cu mâna.

— Asta nu ne priveşte pe noi.

— Pe mine însă mă priveşte, se împotrivi ea, sfioasă. Înainte de venirea nemţilor fusese contabilă la administraţia locuinţelor.

— Ba nu te priveşte, nu te priveşte! îi strigă Taras, fioros, şi numai voi să asculte.

---

eroicul proletariat al oraşului şi trupele contrarevoluţionare ale lui Denikln (n. ed.).

Peste câteva zile, Antonina primi o înştiinţare. Primăria oraşului o invita cu asprime să se prezinte la lucru. „Au început! zvâcni inima lui Taras. Caută mâini ticăloase!” Luă înştiinţarea Antoninei, o făcu ghem şi o azvârli cât colo.

— Familia mea n-o să lucreze pentru duşman! N-o să lucreze! răcni el la Antonina, ca şi cum ea ar fi fost vinovată de toate. Nici ţie n-am să-ţi dau voie şi nici mie. Asta s-o ştii!

Iar peste alte câteva zile, căsuţa din Kamennîi Brod fu cutremurată de puternice lovituri în uşă.

Venise poliţia. Lacătele şi zăvoarele lui Taras se dovediră nefolositoare, şi el fu nevoit să deschidă.

Poliţaii intrară ca la ei acasă, cu căciulile pe cap şi cu mantalele lor negre, trecând de-a dreptul în odăi. Pe Taras nu-l învredniciră nici măcar cu o privire. Luară loc, fără să-i fi poftit nimeni.

— Care e Antonina Iaţenko?

— Eu, răspunse Antonina, tremurând din tot trupul.

— Buletinul!

Antonina i-l dădu. Un poliţai roşcovan şi chior luă legitimaţia, şi-o vârî în buzunar, apoi se ridică fără o vorbă şi se îndreptă spre uşă.

— Şi buletinul meu? se repezi Antonina.

— Ai să-l capeţi la biroul de plasare.

Abia stăpânindu-şi furia, Taras încercă să intervină:

— Nu ştiu cum să vă spun, domnule sau altfel…

Dar poliţaiul îl fulgeră cu singurul său ochi:

— Ai face mai bine să nu te amesteci. O să-ţi vină şi ţie rândul. Te am pe listă! apoi smuci uşa. Lanţurile şi lacătele zăngăniră. Ia te uită cum se mai încuie! Se feresc de autorităţi! şi ieşi.

Totul nu durase decât cinci minute, dar lui Taras i se păru că trecuse un sfert de veac. Parcă fusese aruncat cu douăzeci şi cinci de ani în urmă şi auzea din nou bătăi în

uşă, noaptea, ca odinioară, pe Kamennîi Brod, auzea glasuri răguşite strigând de afară: „O telegramă!”, auzea zăngănitul săbiilor lovite de carâmbul cizmelor.

— Şi eu care îmi închipuiam că o să mor fără să mai aud cuvântul „poliţie”, spuse el strâmbând din buze şi clătinându-şi capul.

Dimineaţa următoare, Antonina se duse la biroul de plasare, după buletin, şi se înapoie abia către seară. Taras îi aruncă doar o privire, fără s-o întrebe nimic. N-avea ce să mai întrebe.

Antonina se aşează tăcută pe laviţă şi rămase acolo ca împietrită. Stătea aşa, fără să scoată *6* vorbă, în semiîntunericul bucătăriei, iar braţele îi atârnau moi…

Baba Evirosinia veni lângă ea.

— Te-au bătut? o întrebă în şoaptă.

— Doar de bătut nu m-au bătut, că încolo am avut parte de toate, îi răspunse Antonina. M-am târât în genunchi, să-mi ajungă toată viaţa…

— Şi-ai izbutit să scapi?

— De Germania, am scăpat – dar la slujbă trebuie să mă duc.

— Să te duci! Bătrâna îşi lovi palmele. Ce o să zică bătrânul? Mai bine-i scuipai în ochi pe ticăloşii ăia…

— Cum să nu! încearcă numai! în biroul lor oamenii scuipă sânge. I-am văzut cu ochii mei. Nu, mamă, eu nu sunt eroină. M-am târât pe duşumele în faţa lor…

Noaptea, Antonina nu izbuti să doarmă. I se tot părea că aude paşii grei ai lui Taras, de partea cealaltă a peretelui. „Umblă întruna, umblă mereu.

Umblă, şi iar umblă, se frământa ea. Şi mă bâesteamă pe mine.”, Apoi i se năzări, ca, prin ceaţă, Andrei al ei, plin de sânge; şi râu se uita la ea, ci la un punct iix, dincolo de făptura ei, ca şi cum ea ar fi fost goală pe dinăuntru, străvezie. Antonina cădea în genunchi în faţa lui. „Eu nu te-am înşelat niciodată, Anţ-ei, nici cu inima,

nici cu gândul”. Dar el privea mai departe, ca şi cum ea nici n-ar fi existat. Iar. de după uşă răsunau paşii, lui Taraş şi un glas, batjocoritor o întărită: „Trădare, Tarase, în garnizoana ta! Trădare!”

Dimineaţa, pe când se pregătea să plece la lucru, căută să nu dea ochi cu Taras. Dar simţi, cu toată pielea trupului, cum o urmăreşte privirea lui tăcută şi grea, de care nu s-ar fi putut ascunde nici în fundul pământului.

La plecare, când să pună mâna pe zăvor, Antonina şopti iugătoare:

— Nu mă învinovăţi, Taras Andreici!... Eu... eu nu pot, când aud de bătaie...

„Eu nu pot, când aud de bătaie”. Trăia acum, încolţită de-o spaimă continuă, aşteptând mereu să fie lovită. Orice strigăt mai puternic îi înfiora spinarea. Acum, spinarea îi era partea cea mai sensibilă a trupului. Altminteri, se simţea amorţită, înlemnită. Nu-i. trăia decât Spinarea.

Ziua petrecută la biroul de plasare nu făcu altceva decât s-o năucească şi s-o umilească şi mai mult; restul, veni mai târziu.

Mai întâi, serviciul la administraţia locuinţelor o liniştise. Nimeni nu voia să lucreze. Oamenii şedeau şi mâncau seminţe, scuipând cojile în sertarele goale ale birourilor.

— Scuipaţi, fetelor, scuipaţi, le spunea Zoia Iakovlevna, contabila-şeâă a serviciului. Dar vă rog din toată inima, când intră neamţul să creadă că lucraţi. Vă rog din toată inima să-l faceţi să creadă...

Comandantul îşi făcea apariţia. Trebuiau să se ridice toţi în picioare, să se ploconească şi să aştepte până când neamţul le răspundea printr-o uşoară înclinare a capului. Dar el zăbovea dinadins. Îşi plimba privirea de gheaţă peste spinările plecate, aşteptând să se plece şi mai jos.

— Mai jos, mai jos! îi şopteau Antoninei colegele de

birou. Ba nu ştia să facă plecăciuni, nu se ploconise niciodată aşa. Şi spinarea începea să-i tremure, aşteptând parcă lovitura.

Bătrânul arhitect suferea de astmă. Când se pleca, sângele-i năvăjea în obrajii ofiliţi, şi tuşea începea să-l chinuiască. Tuşea îl îneca, şi el se apleca şi mai tare. „Într-o bună zi, aşa am să mor!” gândea el.

Până la urmă, comandantul le răspundea, dând dispreţuitor din cap, apoi trecea în biroul lui. An, f. onina se străduia să nu-şi privească prietenele, iar ele nu se uitau la ea. Bătrânul arhitect se aşeza greoi pe scaun şi începea iar să tuşească, îndelung şi chinuitor.

Încet, încet, Antonina se liniştea. Doar spinarea îi tresărea încordată de-îte ori se deschidea vreo uşă. „Numai de nu m-ar Date! Numai de nu m-ar bate!” Prietenele o linişteau: „Prostuţo, cine să ne bată? Doar suntem funcţionari ai primăriei”. Primăria li se părea un refugiu.

Într-o dimineaţă însă, un locotenent german dădu buzna, vânăt de furie, la administraţia locuinţelor. Împroşcând cu scuipat, locotenentul zbiera cuvinte fără şir, bătând cu degetul în ceasornic. Inginerul Mariţki încercă să se înţeleagă cu el. Tremur în d din tot trupul, el bâigui că peste o jumătate de oră, numai peste o jumătate de oră, lucrătorii vor sosi la locuinţa domnului locotenent şi vor face soba. Chiar el, inginerul, va fi acolo, dacă aşa e voia domnului locotenent, şi va face personal tot ce trebuie. S-a întârziat cu o jumătate de oră – doar cu o jumătate de oră, domnule locotenent – numai din pricină că domnul colonel a ordonat să se trimită oameni la locuinţa domniei-sale, iar mâna de lucru lipseşte, şi, cu toate că i s-a explicat domnului colonel că domnul locotenent…

Locotenentul îi asculta explicaţiile, desfăcându-şi alene centironul. „Ce-o fi vrând a facă? se miră Antonina. De ce îşi scoate centironul?” Şi deodată auzi şuieratul

curelei în aer, urmat de un ţipăt. Atunci ţipă şi ea îngrozită şi îşi acoperi faţa cu palmele. Simţi o durere surdă în spinare, ca şi cum pe ea ar fi bătut-o. Iar în aer cureaua şuiera, şuiera mereu, şi cădea plesnind greoi când întâlnea carnea.

Toţi cei de faţă îşi întorseseră privirea, sau se uitau în jos, ca să nu vadă cum e lovit cu centironul un om voinic, un om în toată firea, cunoscut, de tot oraşul. Îi copleşise ruşinea… Era cu neputinţă de privit. Numai Ninocika, o fată de la contabilitate, urmărea scena, cu ochii măriţi de groază şi uluire. Vedea, pentru prima. oară în viaţa ei, cum e. bătut un om.

Neamţul continua să-l lovească pe Mariţki cu centura, dar acum n-o mai făcea mânat de furie, ci şitodic, conştiincios, ca o maşină, plesnindu-l peste obraz, peste umeri, peste spinare. Inginerul stătea în faţa lui, înalt, lat în spete. Nu se ferea de lovituri, nu striga, nu plângea. Doar îşi trăsese capul între umeri, se ghemuise şi căuta să-şi ascundă obrazul în palme. Doar umerii îi tresăreau.

În încăpere domnea o tăcere ciudată. Tăceau şi oamenii pe la mesele lor. Tăcut lovea şi neamţul, tăcut îndura şi inginerul loviturile. O tăcere înfricoşătoare, ruşinoasă.

Apoi neamţul îşi puse încet şi tacticos centironul, îşi aranjă tunica şi plecă. Ceilalţi râmaseră în picioare, la fel de tăcuţi. Antonina plângea. Mariţki îşi ridică stingherit privirea. Încercă să zâmbească vrând să-şi ascundă jena şi durerea, dar, nemaiputându-se stâpâm, muşchii obrazului îi tresăriră nervos şi, în loc de zâmbfi, se ivi o strâmbătură jalnică, dureroasă. Mariţki îşi acoperi obrazul cu palmele şi izbucni în hohote de plâns, în faţa tuturor.

De atunci, spinarea Antoninei începuse să tfesară la fiecare strigăt mai puternic, la fiecare trosnet de uşă, la fiecare zăngănit de pinteni pe scări. Acum ea nu mai mergea pe stradă, ci se furişa, lipindu-se de ziduri. Se

temea de încrucişările străzilor. Se temea de toţi, până şi de Taras. Îi era frică de oraşul care, până mai ieri, înainte de venirea nemţilor, fusese prietenos şi vesel. Îi era frică de casă, de casa care până mai ieri, înainte de venirea nemţilor, îi fusese prietenoasă şi dragă. Trăia numai cu spaima în suflet.

Acum plângea des şi cu orice prilej. Plângea la slujbă, plângea acasă când o privea pe Mariika, fetiţa ei, plângea în pat, când auzea paşii lui Taras. Lacrimile necontenite o urâţiseră şi o îmbătrâniseră. Se temea să se uite în oglindă. „Nu-i bine să plângi! căuta ea să se convingă. Plânsul are să mă îmbătrânească de tot. Şi cum o să mă arăt în faţa lui Andrei, când S-o întoarce?” Dar, cu gândul la Andrei, începea iar să plângă.

Iar de cealaltă parte a peretelui, Taras umbla toată noaptea. Paşii lui răsunau prel Aig în tăcerea scrâşnitoare a căsuţei. „Umblă şi iar umblă… Umblă şi iar umblă. Mă blesteamă pe mine…”

Taras, însă, rareori se mai gândea la ea.

Se gândea acum la fata lui, la Nastia. O urmărea furiş, pe sub sprâncene, cu o privire cercetătoare, atentă. Ea îi întreba mirată:

— Ce ai matale, tată?

— Nimic, răspundea el şi ofta.

Îl muncea însă, şi nu-i dădea pace, un gând tainic. Într-o zi, încreţindu-şi obrazul a nemulţumire, o întrebă pe nevastă-sa:

— Ascultă, mămucă, nu-i aşa că Nastia noastră s-a făcut frumoasă? Ai?

— O mândreţe de fată, îi răspunse cu mândrie Evirosinia. Nu-i păcat s-o spui – e foc de frumoasă!

— Da, da… ofta Taras, amărât. Mă uit şi eu că…

Altă dată, întrebă:

— Dar cam câţi ani să aibă… Nastia noastră?

— Optsprezece, tătucă. Cum de-ai uitat?

Taras oftă iar, din greu.

— Da, optsprezece, cum să uit? Ştiu. Tocmai de-asta…

Înainte vreme, Taras nici n-o lua în seamă pe Nastia, printre ceilalţi copii care îi umpleau casa. Odraslele lui şi ale altora mişunau şi forfoteau prin toate ungherele, şi el n-avea altă grijă decât să nu-i lase să-i strice uneltele. De toate celelalte se îngrijeau şcoala şi Comsomolul. Copiii creşteau, îşi toceau pingelele, şi îşi găseau singuri fericirea. Dar acum nu mai exista nimic – nici Comsomol, nici şcoală. Acum nu mai exista decât e! Taras, capul familiei. El le era jude şi dascăl. El răspundea, singur, de sufletele copiilor.

Şi – spre nenorocul ei, la loc şi la vreme nepotrivită – Nastia înflorise şi se copsese în primăvara aceasta amară. Seva primăverii îi împlinise trupul vânjos şi doritor de viaţă. Îi venise şi ei vremea să iubească, să sufere, să-şi aştepte fericirea de fată tânără.

Ce fel de fericire? Lui Taras i se strângea inima când o privea pe Nastia. În casă, nici n-o simţeai. Umbla încetişor, muncea încetişor şi vorbea încetişor. Mai mult tăcea. Se aşază lângă fereastră, pe laviţă, şi tace. Stă şi tace. „Oare de ce tace? se frământa el. Stă şi tace. Se gândeşte la ale ei. Se gândeşte, ciudat şi apăsător. Dar la ce? La ce fericire visează, de ce tace într-una?”

Îi urmărea fiecare pas.

— Să nu te prind pe stradă, îi spunea el aspru, când o vedea că-şi pune basmaua.

— Bine, tată, îi răspundea ea supusă, împăturii] du-şa cu grijă basmaua. Şi se aşeza pe laviţă la fereastră. Iar el umbla cu paşi greoi prin casă şi se frământa. Apoi se răstea *la* fiică-sa:

— De ce stai ca o cloşcă? Ieşi de te plimbă niţeluş. Dar să pui o rochie mai ponosită, ei nu-s vremuri să te împopoţonezi!

Şi ea îmbrăca, supusă, o rochie veche, se lega la cap cu o băsmăluţă ruptă, încălţa nişte pantofi scâlciaţi. Dar, cu toate aceste vechituri, menite s-o ascundă, frumuseţea ei tinerească ţâşnea nestăvi

IHHI

lită şi biruitoare. Iar Taraş ofta îngrijorat: „Iată unde am ajuns! Să nu mă pot bucura de frumuseţea copilului meu!”

Sufletul fetei rămânea însă o taină pentru el. „Ce soi de fiinţe „ce neam de oameni or mai fi şi tinerii ăştia din ziua de azi?” Nu-i cunoştea de loc. Făceau parte, dintr-un neam necunoscut. Dar chiar necunoscându-i, se îndoia de ei. „Parcă ce poate să fie de capul lor? Au învăţat pe banii lui tăticu’, habar n-au ce-i amarul, n-au fost în campanie cu Alexandr Iakovlevici Parhomenko, habar n-au cât face o litră de necazuri”. Se blestema că nu s-a ocupat mai din timp de copii, că nu ştie cum să le vorbească, nu ştie cum să le pătrundă în suflet, acum, când în faţa oamenilor el va trebui să dea socoteală.

— Ce tot taci? De ce. taci într-una? se răsti el odată la Nastia.

Fata îşi înălţă mirată ochii spre, el şi, ridicând Mşor din umeri, îi răspunse:

— Păi ce să spun, tată? Întreabă-mă şi matale.

Iar el nu ştia ce şi cum s-o întrebe. Se uita atent la prietenele Nastiei, le privea cu asprime chiar, gata oricând să le găsească nod în papură. Erau fete de toate soiurile, şi bune şi rele. Una, mai ales, nu-i plăcea cu niciun chip – Lizka. De altfel, ea îşi spunea acum Luiza.

Când Taras dăduse ochi pentru prima oară cu fiinţa asta descreierată, rămăsese mut de uimire. Până şi îmbrăcămintea Luizei era pestriţă, ţipătoare, cu fusta mai sus de genunchi: Şi pieptănătură îi era ciudată, nerusească – îiiste buci iţe de Un blond spălăcit, întortocheate caraghios şi fără noimă pe frunte. De altfel, nu mai avea

nimic, nici rusesc, nici nemţesc în ea, aducând mai degrabă *a* maimuţă.

— Tu a cui eşti? o pironi Taras cu privirea.

— A lui Anton Lukiei, sunt Luiza, fata lui, răspunse Lizka, îndrăzneaţă.

— Marş afară, scârnăvie! răcni Taras. Lasă că-i Spun eu nărodului ăluia bătrân de taică-tu să-ţi ardă o mamă de bătaie. Dar îşi veni imediat în f-ife şi-i aruncă Nastiei, pe furiş, o privire vinovată. Nastia tăcea. Taras ieşi trântind uşa.

Totuşi, Luiza veni şi după aceea în casa lui Taras. La început, se cam temuse de bătrân, căutând să-şi 1 mai piardă vremea pe undeva, prin bucătărie, cât mai aproape de uşă. Cu femeile vorbea în şoaptă, trăgând mereu cu ochiul spre uşa odăii lui Taras – de fapt, nici ea încă nu se deprinsese cu toaletele şi cu buclele ei; apoi însă, prinsese curaj, ba chiar se obrăznicise. Iar într-o zi, îşi luă inima în dinţi şi începu să ţipenia Taras:

— Ce-i asta, Taras Andreevici? De ce n-o laşi pe Nastia să iasă în stradă? E fată tânără, ar mai vrea şi ea să se plimbe.

Pe Taras, mai să-l apuce damblaua de furie. Totuşi, se stăpâni. Se apropie de Nastia şi o cercetă îndelung, cu o privire tristă – tristă.

— Ai vrea să te plimbi, fetiţa? întrebă el, mângâietor şi blând, cum mi-i mai vorbise niciodată până atunci, iar glasul i se tăiase parcă.

Ea îşi ridică mirată ochii spre tatăl ei, dar îi coborî îndată.

— Nu, tată.

— Ai auzit? se întoarse el spre Liza. Fata mea n-are poftă de plimbat. Acum nu-s vremuri de plimbare, Liza.

— Trădare! pufni Lizka.

— Trădare! îi răspunse la fel de scurt şi de serios Ţar as. Ba chiar mai rău decât trădare. Dacă ar muri taică-tu şi

v-ar intra nenorocirea în casă, te-ai mai duce la plimbare? Şi acum nu-i casă în care să nu fi intrat nenorocirea. Nu ne arde de plimbări. Ai noştri n-au. să ne-o ierte, dacă au să afle că ne e mintea la hoinărit.

— Războiul şterge tot!

— Nu, clătină Taras din cap. Nu. Minţi, Liza. Războiul nu şterge, dimpotrivă, le înseamnă pe toate. N-o să se ierte şi n-o să se uite nimic. Ţine minte asta, de la mine, fată! Când s-or întoarce ai noştri, au să ne aşeze în faţa lor şi au să ne privească în suflet cu ochii lor limpezi. Până în adâncul sufletului au să ne privească. Şi au să vadă tot: cine a aşteptat, cine a crezut şi cine a trădat sau a uitat.

— Dar când au să vină, la urma urmelor?

— Nu pot să-ţi spun, tată. Dar de venit, au să vină. Şi, să ştii – au să vină negreşit.

— Iar tinereţea noastră o să treacă până atunci! oftă Lizka. Au să se ducă anii cei mai frumoşi. Când s-or întoarce ai noştri, nici n-au să se mai uite la noi, că o să fim bătrâne. Nu, îşi scutură ea buclele, mai bine să petreci, cum o da dumnezeu, dar să petreci.

Iar Nastia tăcea.

De undeva, din întuneric, răsări Lionka, ăl mai de frunte ostaş din garnizoana lui Taras, şi, râzând ştrengăreşte, spuse:

— Bunicule! Despre d-alde astea, şi-şi aruncă ochii spre Lizka, se cântă un cântec în oraş. Îl ştiu tot, pe de rost.

— Ce cântec?

— Îi zice *„Ruşine fetei care petrece cu neamţul”*. Şi, luând o poziţie marţială, Lionka începu să cânte cu glas subţirel, copilăresc:

Zâmbeşte fata, dulce, alintat. (Prietenii, pesemne, i-a uitat.) Zâmbeşte neamţului, şi-i mai zâmbeşie Duios, şi blând, şi galeş uneori. Amarul bieţilor părinţi sporeşte (Amar îi plâng bătrânij pe feciori), Iar fata, galeş, către

neamţ ztabeşte…

Cum ai uitat – ¡etico, ai uitat că pentru Patrie, în lupta cruntă, şi pentru tine sângele şi-a dat Flăcăul, mirele cel fără nuntă, Cum ai uitat, fetico, ai uitat?…

Departe, către Volga, în câmpie Căzu ucis al Patriei fecior, şi numai vântul stepei – când adié, Îi mai resfiră părul bălăior cu degete de gingaşă soţie, Iar ploaia, ca să-i spele o să ştie. Oscioarele albite, şi, uşor, ÎI va primi la sân măicuţa glie! Eroic au căzut în lupta cruntă Flăcăii noştri, cei, fără de nuntă. Departe, către Volga, în câmpie…

Fetico, îi jurai anul trecut
Credinţă şoimului-aviator.
Dar la năpastă ţi-ai uitat de dor
Şi neamţului pe-o pâine te-ai vândut;
Sulemenită şi sprinţară eşti.
Cu bucle, ca păpuşile nemţeşti;
Dar şoimul tău viteaz, când te-o vedea.
Va trece cu dispreţ prin faţa ta…

Veni-vor şoimii, iar, din depărtare; Cum să-i mai ieşi, tu, fată, înainte – Când ţi-ai vândut şi trup şi simţăminte? Nu te gândi să capeţi îndurare!…

Ascultând cântecul, baba Evirosinia ofta. Antonina plângea molcom. Liza se roşise şi se ghemui.se toată. Apoi izbucni în plâns şi fugi afară. Iar Nastia se făcu palidă şi spuse: – Nu-s toate fetele aşa: mai sunt şi altfel. Pe urmă tăcu. Şi iarăşi nu putu pricepe Ţaras ce se ascunde în dosul acestor cuvinte, cum nu pricepuse nici mai înainte ce tăinuâau tăcerile ei.

„La ce s-o fi gândind, ce-o fi tăinuind, ce-o nădăjdui?” Şi oftă. „Nu trebuie s-o scap din ochi, nu trebuie!”

Dar cum să le urmăreşti! Până şi baba Evirosinia o şterse cine ştie unde într-o dimineaţă şi se întoarse abia pe la prânz, atât de necăjita, încât pufni toată ziulica, ciocnindu-şi cu năduf oalele.

— Ce tot ai de pufneşti şi bufneşti într-una? nu se mai

putu abţine Taras. Unde ai fost toată dimineaţa?

— La biserică.

— Ei şi?

— Ptiu!

— Ce nu ţi-o fi plăcut în lăcaşul domnului? chicoti Taras.

— Ţie totuna ţi-e, păgânule.

Dar nelipsitul Lionka se amestecă în vorbă şi de data asta.

— Nu i-a plăcut popa, bunicule.

— Popa? Care popă?

— Păi nemţii şi-au pus popă de-al lor.

— De unde l-au cules?

— Din parc. Kostea, care aduna bilele de biliard. Acum e popă nemţesc…

— Kostea? Beţivanul ăla bătrân – popă? se minună Taras şi se uită la nevastă-şa. Tăcută, Evirosinia scotea şi împingea oalele în cuptor. Taras se mânie. Proasto, îşi bat joc de tine. Îşi bat joc de dumnezeul, de biserica şi de credinţa ta şi tu mai calci pe-acolo. Roagă-te acasă, dacă ai nevoie, dar4 nu te mai duce la popa nemţesc! Mă auzi?

Altă dată, într-o seară, Antonina intră pe uşă, scăldată în lacrimi. Fusese la cinematograf. Se dusese cu prietenele ei, ca să nu vină devreme acasă: în seara aceea se temuse şi mai tare de Taras – prea o chinuiseră paşii lui de dincolo de perete.

La cinematograf, rulase un jurnal de război, german. În urletele marşurilor cântate de fanfară, pe ecran se mişcau tancuri nemţeşti, trăgeau tunuri nemţeşti. În toate ungherele sălii se aflau împrăştiaţi poliţai cu mantale negre, care urmăreau publicul, atenţi ca nişte ulii: se temeau de vreo manifestaţie. Dar nu strigă, nu fluieră şi nu sâsâi nimeni. Se întâmplă cu totul altceva, nespus de ciudat: cei din sală începură să plângă. Şi cu cât bubuiau mai tare tunurile, cu atât mai amarnic plângeau oamenii.

Nemţii nu puteau pricepe de ce plâng rusoaicele când pe ecran e atâta veselie şi bubuit de tunuri, altfel decât la război. Ofiţerii fierbeau de ciudă împotriva rusoaicelor, iar rusoaicele plângeau şi mai tare. Fiecăreia dintre ele i se părea că tunurile nemţeşti trag în bărbatul, în fiul sau în fratele ei. Şi fiecare îşi plângea durerea. Pentru că nu le era îngăduit să strige, plângeau.

Ieşindu-şi din fire, un ofiţer de la Gestapo sări în picioare şi răcni:

— Să înceteze bocetul! Aici nu-i înmormântare! zâmbiţi, porcilor, zâmbiţi când vă spun! Porci ruseşti!

Iar femeile plângeau mai departe…

— Şi tu de ce n-ai zâmbit? se schimonosi Taras după ce ascultă povestea Antoninei. Dacă te-ai dus la cinematograful nemţesc – atunci zâmbeşte! Iar dacă ai chef de lacrimi, stai acasă. Nu vezi? Fasciştii îşi bat joc de lacrimile tale!

Fasciştii îşi bat joc de toate – de evlavia Evirosiniei, de durerea Antoninei şi de tinereţea Lizei-Luiza şi de buclele ei; fasciştii calcă tot în picioare şi-au s-o calce în picioare şi pe Nastia, dacă are ş-o scape din ochi, şi pe Lionka, şi pe micuţa de Mariika, au să le strivească sufletele cu tocurile potcovite ale cizmelor şi au să treacă mai departe… Cum să-i păzeşti, cum să-i ocroteşti, bieţii copii?

— Fiecare se gândeşte cum să-şi scape zilele, când ar trebui să se gândească cum să-şi salveze sufletul.

Fiecare se gândeşte cum să-şi scape zilele, când ar trebui să se gândească cum să-şi salveze sufletul…

Taras se „salva” în casa lui. Stătea, ca şi până atunci, încuiat în casă, cu obloanele închise. Ce se petrecea acolo, în oraş, nu ştia.

Oraşul însă II atrăgea cu putere I spre el, îl chema, îl chinuia: tu, care m-ai – văzut în plină glorie/ vino acum de mă vezi răstignit. Atinge-mi. rănile, Tarase… împarte cu

mine durerile crunte.

Nemaiîndurând să stea ferecat, Taras îşi luă5 într-o bună zi bâta şi porni.

Şi iată că în faţă i se înfăţişă oraşul de pe dealuri, oraşul fără seamăn pe lume, aşa cum îl ştia de totdeauna: acoperişuri şi coşuri, acoperişuri şi coşuri; aceleaşi străzi, coborând de la periferie spre centru; aceleaşi case învelite cu, olane şi tablă; aceiaşi salcâmi, în parc. Şi, ca totdeauna la vremea hotărâtă, pufuleţul plopilor se desprindea uşor, zburând şi rotindu-se pe deasupra străzilor, lăsându-se domol peste acoperişuri. Ca o ninsoare. Ca o ninsoare călduţă şi trandafirie.

— Totul e neschimbat! clătină din cap bătrânul. amărât. Totul e cum a fost!

Dar stăpânii oraşului sunt nemţii!

Taras mergea înainte, îndurerat şi zguduit sufleteşte. „Ce fel de oameni sunt ei? Ce fel de oameni?” gândea el mânios. Abia într-un târziu observă că, de fapt, pe străzi nu vedea niciun om. Era pustiu şi linişte. Atâta linişte, de parcă s-ar fi aflat nu într-un oraş, ci într-un cimitir. Atâta linişte, de parcă cineva ar fi smuls limba oraşului care nu mai putea nici să strige, nici să cânte, nici să râdă, ci doar să geamă înăbuşit, ca un surdo-mut chinuit că nu poate vorbi.

De-a lungul gardurilor se furişau umbre fugare care traversau zorite răscrucile şi dispăreau în ganguri. Undeva, în dosul obloanelor închise, forfotea şi mişuna viaţa, dar niciun glas, niciun cântec – niciun scâncet nu răzbătea prin crăpături. Chiar şi fumul coşurilor era firav şi palid: poate că; oamenii n-aveau cu ce să facă focul; poate pentru că nu aveau ce pune la fiert. Fumul subţire se înălţa „tremura în văzduh şi se mistuia grăbit şi-s per ros.

Prin faţa lui Taras trecură câţiva cunoscuţi; el îi strigă în şoaptă, fără să-şi rţea seama de ce, ca şi-l cum. l-ar fi subjugat tăcerea încordată şi tristă a străzilor. Se

pomeni vorbind în şoaptă, aici, în oraşul lui de baştină, dar. ei nu-l auziră şi îşi văzură mai departe de drum. Oamenii făceau acum o mişcare ciudată, răsucind gâtul, din mers – o mişcare cum nu făcuseră niciodată înainte: o mişcare repezită şi sperioasă, izvorâtă din deprinderea de-a se uita mereu în preajmă. Se temeau de întâlniri.

Lângă mormanul de cenuşă al teatrului municipal se lovi nas în nas cu doctorul Fischman, care îi îngrijise toţi copiii şi nepoţii. Din obişnuinţă, Taras îşi scoase şapca să-l salute, ca totdeauna, dar, văzând la mâneca lui Fischman brasarda galbenă cu stea neagră în şase colţuri – stigmatul evreului – se înclină adânc în faţa lui, cum nu făcuse niciodată până atunci.

Plecăciunea lui Taras îl sperie pe doctor care tresări şi îşi acoperi, instinctiv, obrazul, Taras se oprise, tăcut, în faţa lui.

— Pe mine… pe mine m-ai salutat aşa? bâigui într-un târziu medicul.

— Pe dumneavoastră, Aron Davâdovici, răspunse Taras. Pe dumneavoastră şi necazurile grele prin care treceţi.

— A… da… da… bolborosi Fischman, încurcat/ Bună ziua… Respectele mele… Ce mai iaci? Eu o duc destul de bine… Dar gâtlejul i se strânse deodată; îşi avântă braţele în sus şi exclamă: Mulţumesc, omule! apoi o luă la goană, fără să mai privească înapoi.

Taras se uită lung în urma lui. Şi zări multă vreme, ca prin oeaţă, spinarea gârbovită a doctorului, /tresărind nervos, de-a lungul străzii pustii… Iar în jurul lui, totul rămăsese neschimbat: acoperişuri şi coşuri, acoperişuri şi coşuri; aceleaşi case cu tablă şi olane; aceleaşi străzi, coborând de la periferie spre centru, aceiaşi salcâmi în parcul oraşului. Şi, ca totdeauna la vremea hotărâtă, pufuleţul plopilor se desprindea uşor şi jucăuş, rotindu-se pe deasupra străzilor şi căzând domol peste acoperişuri, ca

o ninsoare.

„Unde să mai mergi, Tarase? La ce să te mai uiţi? N-ai văzut destule?” Şi totuşi, mergea înainte, pe străzile moarte, pe străzile răstignite ale oraşului căruia îi fusese smuls sufletul viu şi voios. Smuls şi călcat în picioare. Iar sufletul oraşului nu mai exista, nu mai exista nimic – decât un oraş de surdo-muţi şi desăraci lipiţi pământului.

Doar Taras mergea înainte şi zgomotul 1 puternic J al bâtei lui izbită de pietrele trotuarului deştepta şi chema amintirile. Şi ele zburau spre el, ca un ecou, de pretutindeni, din fiecare piatră, de la fiecare casă, de la fiecare răscruce. Aici se născuse. Aici se însurase. Aici îmbătrânse. Cândva, aici în piaţă, răsunaseră mitinguri furtunoase. Kâim lua cuvântul, fluturându-şi mâna prin aer. Parhomenko de aici pornise spre nemurire. Cbmsomoliştii cântau „Locomotiva” şi fabricau locomotive. Zi şi noapte deasupra oraşului pluteau clinchetul vesel al fierului, cântecele de dincolo de râu şi râsetele copiilor din parc.

Acum tăcuse totul: cântecele fuseseră strivite, râsul – împuşcat. Doar amintirea mai rămăsese vie.

Fără să vrea şi fără să ştie cum, Taras ajunse în piaţă. Aici, pe vremuri, scârţâiseră carele, forfotiseră şi se îmbulziseră oamenii; lângă maldărele de carne proaspătă, călduţă încă şi aburindă, se îrăjtaseră grămezile de pepeni vărgaţi; pe tarabele olarilor străluciseră sorir de lut ai străchinilor smălţuite, ai cofelor şi ai oalelor; vânzătorul de jucării îşi încercase, pe toate tonurile, fluieraşele – împletindu-şi muzica lui simplistă1 cu larma pieţii; dar, mai presus decât toate zgomotele, decât toate glasurile, şuierăturile şi scârţâiturile, pe deasupra târgului răsuna odinioară cântecul nebunesc, triumfător, eltrieeuf de bucurie nestăvilită al cocoşilor din piaţa de păsări. Se ştie doar că târg fără cocoşi nu s-a pomenit…

Şi lui Taras, cu toate că era muncitor de uzină, îi plăceau târgurile. Duminica, după ce-şi lua leafa, îi era

drag să vină aici. cu nevastă-sa şi să se preumble solemn şi tacticos de-a lungul tarabelor, simţindu-se stăpân peste toate lucrurile puse la vânzare. Putea să cumpere orice. Piaţa era bogată, dar. era bogat şi maistrul Taras.

Acum nu avea nici ce şi nici cu ce să tÂFguiască. Pe lângă puţinele căruţe aflate aci, vedeai şiruri triste de oameni: femei îmbătrânite şi slăbite, cu pantofi scâlciaţi, bărbaţi neraşi, cu obrajii acoperiţi de peri cărunţi. Pe tarabe zăceau, singuratici, cartofi plini de negi şi zbârciţi ca obrajii de babă, câte un morcov scofâlcit, care costa cât o portocală sosită de peste mări şi ţări. Aici boabele de cereale se vindeau cu paharul, cartofii cu bucata, iar zahărul – cu bucăţica – măsură amară a mizeriei.

Sărăcia cruntă a satelor devastate. venise la târg şi întâlnise mizeria flămândă a oraşului răstignit. Sărăcia cruntă adusese la târg tot ce mai putuse râcâi de pe fundul cuferelor celor de taină. O rochie de mireasă cu flori ofilite, o caţaveică gătită cu fulgi argintii de naftalină, un pheş ros, o plăpumioară de copil cu panglicuţe azurii, ultima cămaşă scoasă de pe trup. Iar cei care nu mai aveau nici atâta aduseseră la târg lucruri cu totul nefolositoare, de care nimeni nu avea nevoie: sfeşnice mâncate de rugină şi de mucegai, samovare turtite, înverzite de coclează, jucării de copii – vreun iepure de pluş ros sau vreo păpuşă al cărei chip înfăţişa nu ştiu ce fericire absiirdă.

Stăpânii acestor lucruri bune de aruncat îşi dădeau ei înşişi seama de inutilitatea lor şi nici măcar nu le ofereau cumpărătorilor. Stăteau zile de-a rândul în picioare, în faţa sfeşnicelor verzi care îşi pierduseră luciul, şi se uitau la trecători, cu o rugă amară în ochi. Şi parcă fiecare obiect striga în locul stăpânului său: „Cumpăraţi-mă! Eu ăânt ultimul lucru pe care îl mai are. Mâine o să moară de foame”.

Cumplit grai al mizeriei! În faţa lui Taras se aflau parcă, întoarse pe dos, măruntaiele oraşului paralizat de

spasmele foamei şi ale deznădejdii. El recunoştea oameni şi lucruri, umbre de oameni, cioburi de lucruri. Samovarele acestea le văzuse cândva, pe mesele de ceai, în grădiniţele din faţa caselor, sub salcâmii molcomi; ceaiurile tihnite şi fericite de sâmbătă seara! Recunoştea preşuri, bibelouri care stătuseră pe scrinuri, feţe de mese din pânză cu alesături, statuete de porţelan, plăci de patefon – simboluri ale unei fericiri simple, îmbelşugate. Ştia că dincolo de aceste simboluri se ascunde viaţa intimă a unei generaţii întregi. Astăzi, toate se vindeau la piaţă, pe-un pumn de boabe. Săracul cumpăra de la sărac, flămândul de la flămând. Şi făceau târgul, pe tăcute. Nu mai exista zgomot, nu mai exista forfota veselă de altă dată. Liniştea deznădejdii. Un om vârstnic, cu, *puice-nez* şi cu o coşniţă goală în mână, zăboveşte multă vreme în faţa tarabei cu cartofi, apoi îşi leapădă încet surtucul, îl răsuceşte în mină, îl scuturâ – nu se ştie de ce – «şi-l întinde vânzătorului. Taras îl recunoaşte pe omul cu *pirice-nez* şi întoarce capul. E directorul şcolii medii tehnice la care a învăţat Nikifor.

Taras întâlneş. te aici mulţi cunoscuţi – amare întâlniri! Oamenii parcă nu se recunosc unii pe alţii şi toţi se simt stingheriţi, ruşinaţi. Cel mai de frunte maistru al atelierului de turnătorie îşi vinde patefonul căpătat ca premiu. Chimistul de la laboratorul uzinei vinde chibrituri pe care le-a făcut singur. Tot pe aici, pe undeva, schimbă şi Evirosinia, pentru pâine, lacătele lui Taras.

Şi, aici în piaţă, la picioarele celor vii, undeva, lângă trotuar, zac chirciţi morţii. Cei vii îi ocolesc cu grijă, întorcându-şi privirea, se străduiesc să nu vadă – li se pare că ochii sticloşi ai morţilor oglindesc imaginea zilei lor de mâine. Oraşul s-a deprins cu morţii.

Ţigăncile cu părul zburlit şi broboade pestriţe pe umeri nu-ţi dau pace: „Hai să-ţi ghicesc!” Bărbaţii scapă de ele apărându-se trist, cu mina. Femeile se lasă ademenite. Şi aruncând în preajmă priviri furişate – nu

cumva să fie vreun neamţ sau vreun poliţai pe aproape – ghicitoarele şuşotesc pătimaş şi convins:

— Şoimul tău e în viaţă, frumoaso. Aşteaptă-l, că se întoarce. Multe chinuri l-au încercat. A fost să se înece în râu – dar nu s-a înecat. În flăcări a fost, dar n-a ars, duşmanul nu l-a înfrânt, nici glontele nu l-a nimerit. Şi ghiulele au zburat pe lângă el, dar nu l-au atins. O să se întoarcă, frumoaso, odată cu prima ninsoare, pe drum de sanie; să nu-ţi pierzi nădejdea.

— Să dea dumnezeu! oftează femeile, făcându-şi semnul crucii.

În jurul unui orb care ghiceşte dintr-o carte cu semne în relief s-a strâns mulţime de femei. Orbul îşi plimbă degetele de-a lungul unor litere nevăzute şi proroceşte. Femeile ascultă, înspăimântâie.

— Şi fi-va revărsarea mirilor de sânge, citeşte monoton orbul, şi în acele râuri se va îneca duşmanul neamului omenesc. Şi, se vor împlini acestea… pipăie anevoie degetele orbului, iar femeile, înlemnite de spaimă şi de nădejde, aşteaptă să afle când.

Deasupra pieţii, ca şi deasupra oraşului, pluteşte o linişte bolnavă, neputincioasă. Glasurile şi sunetele sunt lipsite de putere, ca şi cum pe-aici ar hoinări năluci, nu oameni. Numai soldaţii italieni îşi văd de negustoria lor, zgomotoşi şi veseli. Superbi mai sunt muşchetarii ăştia regali, cu pene la pălăriuţe, purtând atârnate tot soiül de cârpe şi de boarfe femeieşti şi clocotind de patima negustoriei! lată-i cum vând şi ce-i al lor şi ce-au furat.

făcând schimb, cumpărând iar şi vânzând pe loc celé cumpărate.

Dar, pe neaşteptate, liniştea târgului e spintecată. Cineva a strigat ca un nebun: „Razie!” Totul a tresărit, deodată, şi s-a învălmăşit. Prin lata lui Taras, oamenii fug. Se văd chipuri schimonosite de spaimă. Se aud împuşcături, şi vaiete. Un om e izbit cu capul de caldarâm.

Groaznic. mai ţipă femeia cu fruntea despicată, cu părul negru năclăit de sânge gros! Deasupra târgului, ciorile speriate zboară jos de tot. Un flăcăii, înşfăcat, de cei ce fac razia, se zbate în braţele lor de fier, nevenindu-i să creadă că a fost prins. Caută să scape din mâinile care ţ, l ţin ca în cleşte, caută să scape tăcut dar înnebunit, scrâşnind din dinţi, nevoind să-şi irosească, puterile în ţipete fără rost. Dar întregul lui trup de voinic pare că geme şi strigă a libertate, încercând să se smulgă din prinsoare. Şi-l bat cu răutate şi cruzime, iar el se zvârcoleşte întruna, nevoind să creadă că i-a sosit sfârşitul. Deodată, vlăguit, se moaie din încheieturi şi se potoleşte. Pentru ultima oară, dăcăul îşi mai roteşte privirea pătimaşă şi plină de dor spre lumea liberă, spre lumea tinereţii lui. Acum, s-a sfârşit, pentru totdeauna. Îl aşteaptă Germania, ocna, şi – mai sigur decât toate – moartea.

Prin faţa lui Taras aleargă într-una oamenii îngroziţi. Şi fug fără să se ştie vinovaţi de ceva. Toată vina lor e că sunt oameni, iar acum e în toi vânătoarea de oameni. Şi Taras e om, deci e vânat şi ei, de aceea fuge horcăind şi gâiâind, aşteptând în orice clipă să-i plesnească inima şubrezită. S-a repezit la întâmplare într-un gang, ca să-şi mai tragă sufletul. Întreaga haită a trecut de gang şi s-a pierdut undeva, în depărtare.

În gangul şi în curtea din dosul lui se grămădise mulţime de oameni. Toţi gâfâiau. Unul spuse, scuipând sânge:

— Daşă am avea pistoale automate! Of, dacă le-am avea!

— Lasă, vorbi Taras, că şi topoarele ar fi bune.

Pe stradă trece o patrulă SS, şi cei din gang amuţesc. În linişte, se aud cum răpăie cizmele potcovite ale nemţilor, izbite de pietrele caldarâmului. Iar pietrele parcă gem şi ele, parcă strigă sub cizmele nemţilor. La toate ferestrele, la toate crăpăturile, la toate porţile, privesc ochi

scânteind de ură… Hitleriştii mărşăluiesc pe străzi moarte. Pieţele sunt pustii. Oraşul, surd şi mut, tace. O linişte sinistră pluteşte deasupra lui – liniştea urii tăinuite… Şi-n liniştea asta – ca un blestem, ca un coşmar, ca un delir – se aude numai răpăitul cizmelor pe caldarâm. Iar la auzul răpăitului acestuia – fie zi, fie noapte – viaţa încremeneşte locului, speriată, îngrozită, tot ce e viu se ascunde, copiii se potolesc ca prin farmec, femeile se fac nevăzute, prin beciuri. Bărbaţii îşi încleştează pumnii: or fi venit după mine? O fi rândul meu? Cu neputinţă să mai înduri răpăitul acesta greoi şi odios.

Peste întregul oraş pluteşte o scârnavă duhoare cazonă – duhoare de cazarmă şi de tutun puturos. Cu neputinţă să mai trăieşti.

Cu neputinţă să mai trăieşti. Asupra familiei lui Taras nu se abătuse încă toporul fasciştilor. Dintre cei apropiaţi lui, nici unui nu fusese ucis. Niciunul nu fusese torturat. Şi nici deportat. Nu fuseseră jefuiţi. Niciun neamţ nu călcase încă în vechea căsuţă din Kamenuâi Brod. Şi totuşi, era cu neputinţă de trăit.

Încă nu uciseseră, dar puteau oricând să ucidă. Puteau să dea buzna în casă „noaptea, puteau să te înhaţe pe stradă, ziua în amiaza mare. Puteau să te zvârle într-un vagon şi să te deporteze în Germania. Puteau să te pună la zid, fără vină şi fără judecată, puteau să te împuşte, dar puteau să-ţi şi dea drumul, după ce se prăpădeau de râs privind spaima care te încărunţea sub ochii lor. Puteau orice. Puteau – şi asta era mai rău decât dacă te-ar fi ucis pur şi simplu. Peste căsuţa lut Taras, şi peste oricare casă din oraş, umbra neagră a spaimei se lăţea din ce în ce mai mult.

Nu existau legi. Nu existau judecată, drepturi, rânduieli. Existau numai ordine. Şi fiecare din ele ameninţa. Fiecare interzicea. Ordinele precizau amănunţit ce drepturi nu are cetăţeanul: Jfira constituţia lipsei de

drepturi ale omului. Viaţa omenească devenise mai ieftină decât hârtiuţă pe care scria: „Se pedepseşte cu moartea”.

Casa nu-i mai era omului adăpost. Lacătele nu-i mai apărau nici viaţa, nici avutul. Rareori mai vieţuiau şi mai dormeau oamenii prin casele ¡lor. Când îi căutai, se piteau prin beciuri şi prin magazii. Când auzeau răpăitul cizmelor, se ascundeau prin te miri ce runghere. Dacă în oraş ar fi existat peşteri, oamenii ar fi pornit spre ele, să se îngroape în vizuini, numai să nu mai trăiască sub „ntrna ordine”.

Întreaga viaţă însemna acum a te ascunde. A te ascunde de neamţ, a-i face loc când mărşăluieşte pe străzi, a te face nevăzut când îţi intră în casă, a scăpa când te caută.

Iar hitleriştii mărşăluiau de zor pe străzile oraşului, cu pieptul scos în afară, cu piciorul întins înainte, în pas de gâscă, cu căştile trase pe frunţile înguste, mărşăluiau cu expresia! tâmpă a unui robot însufleţit, strivind, călcând totul în picioare… Nu, nu se mai putea trăi.

Nu se mai putea, dar trebuia să trăieşti.

Cum însă? întrebarea aceasta nu putea fi ocolită. Nu puteai să-ţi spui: „Pe noi nu ne priveşte”, în faţa fiecărui om din oraş se ridicase întrebarea: cum să trăieşti, ce să faci? Şi fiecare era dator să hotărască singur, faţă de el şi faţă de conştiinţa lui.

Acum, vecinul Nazar Ivanovici venea adeseori, seara, pe la Taras. Vreme de patruzeci de ani trăiseră laolaltă, casă lângă casă, vreme de patruzeci de ani se sfădiseră. Acum, năpasta comună tuturor îi unise, şi ei îşi petreceau serile împreună, fumând şi oftând…

De obicei, Nazar deschidea vorba. Era un om fără astâmpăr. Hoinărea toată ziulica prin oraş.

— Când treceam azi pe stradă, începea el, am văzut că se repară caldarâmul. Şi mi s-a strâns inima. Doamne, m-am gândit, oare se statorniceşte neamţul în oraşul nostru pe totdeauna, pe vecie?

— Asta nu se poate. Te-ai speriat de caldarâm, pufnea Taras. Ce însemnătate are un caldarâm? Lucru de suprafaţă… N-au decât să-l transforme cât poftesc, dar te întreb, sufletul mi-l pot oare transforma? Pot ei să ne preschimbe pe mine sau pe tine în nemţi? Pot ei să-mi bătătorească cu picioarele ţinerea de minte? Asta nu! şi clătina din cap, cu convingere. Nu, nemţii nu-s stăpâni în oraşul nostru – sunt nişte venetici. Cum au venit, aşa au să se ducă.

Nazar strângea din umeri.

— E cam multişor de când nu s-au mai auzit împuşcături şi nici avioane de-ale noastre nu s-au mai arătat. Măcar de ne-ar bombarda olecuţă, că tot ne-ar veni mai uşor. Departe mai e acum frontul, tare departe. Tocmai pe lângă Volga.

— Frontul, cum s-a depărtat, aşa o să se apropie. Noi trebuie să credem în asta.

— O, să credem şi să tot credem!…

Fumul de mahorcă se strecura până sub tavanul scund, dând târcoale obloanelor.

— Cum să trăim, Taras Andreici? întreba trist Nazar. Asta să-mi spui: cum să trăim şi ce să facem?

— Apăi asta trebuie s-o hotărască fiecare, după cum îi porunceşte inima, răspundea Taras.

— Inima îţi porunileşte să te baţi! Dar cu ce? Noi, Tarase, suntem nişte bieţi bătrâni fără arme.

— Avem topoare, arme bătrâneşti şi sigure. Taras clătina gânditor din cap. Dacă am nimeri drumul la partizani! Cu toate că suntem bătrâni, Nazare, tot am putea fi de folos! Se pleca spre Nazar şi-i şoptea: Trebuie să ne uşurăm inima, trebuie! Nu mai pot să îndur, Nazare.

Şi fiecare om din oraş se gândea la acelaşi lucru: cum să trăieşti, doamne dumnezeule, cum să trăieşti şi ce să faci?

— Dacă mă pricep la politică, îi spuse nevesti-sii

Stârciakov Iakov Vasilievici, fostul administrator al trustului, cred că a venit vremea mea, vremea comerţului. O să deschidem un magazin de consignaţie!

Femeia nu se miră. Ştia că trupul de iepure al bărbatului ei ascunde un suflet de fiară. Te pomeneşti că, într-adevăr, a venit vremea Stârciakovilor – vremea de aur a comerţului particular! În gazeta locală apăru anunţul: „Cu autorizarea Comandamentului german, domnul Stârciakov va deschide un magazin de consignaţie”. Anunţul era tipărit cu litere groase.

Covoarele şi sfeşnicele îşi schimbară drumul, navigând. acum nu în direcţia târgului „ci a magazinului. Navigau, alcătuind o masă compactă şi deasă, ca buştenii pe râu; când vin apele mari. Stârciakov nu mai. prididea cu darea chitanţelor. Strălucea de bucurie. Primea lucrurile, le pipăia, le mângâia, le preţuia. I se părea că toate obiectele îi aparţin lui. Orăşelul devenise prea mic pentru el. Visa un magazin la Berlin, pe *Unter den Linden*.

Mărfurile îi năpădiseră dugheana. Stârciakov anunţă că primirea obiectelor în consignaţie încetează. Acum aştepta cumpărători. Dar cumpărători nu existau.

Umbla fără încetare prin prăvălioara lui, schimbând obiectele din vitrină, aşteptând. Aştepta cumpărătorii. Cumpărători nu existau. Comerţul nu putea încolţi pe solul sărac al unui oraş flămând. Negustorul se simţi din ce, în ce mai des ispitit de-odorinţă ciudată: să se spânzure de policaudrul antic, în magazin, printre covoarele de Buhara, pe care toţi voiau să le vândă şi nimeni nu le putea cumpăra.

În gazeta locală apăru une nou. anunţ: „Ou autorizarea Comandamentului, german „domnul-Starciakov îşi lichidează magazinul de consignaţie.

Ileiceau depus obiecte spre vânzare sunt rugaţi să te ridice”. Anunţul era tipărit cu un petit spălăcit, între aceste două anunţuri s-a desfăşurat scurta dar glorioasa

carieră a primului comerci ani de sub nemţi – ascensiunea şi prăbuşirea lui.

Când cei ce depuseseră obiectele în consignaţie veniră să le ridice, prăvălia era goală. Nemţii „confiscaseră” mărfurile; pe cele netrebuincioase le spărseseră. Sub tălpile oamenilor scârţâiau cioburi de porţelan. Pe un perete se legăna spintecat cu tăişul unui cuţit tabloul: „Lupta de la Ostraia Moghila”.

Tabloul acesta îl pictase1 un artist din localitate. Pictorul locuia şi lucra aici de ani de zile. În multe palate culturale, cluburi şi şcoli, se găseau panouri pictate de mâna lui. Înainte vreme, el obişnuia să se ducă îvi fiecare duminică să-şi mai vadă lucrările. Îşi punea atunci haina de sărbătoare şi pălăria. „Mă duc să-mi întâlnesc copiii”, spunea el. Acum pânzele – copiii lui – îşi trăiau viaţa lor. Fiecare avea o vârstă, un caracter, o biografie. Pe unele izbutise să le creeze cu uşurinţă, altele, venind pe lume, îi pricinuiseră multe frământări. Artistul le iubea cu o dragoste inegală – la unele ţinea mai mult, la altele – mai puţin. Avea copii favoriţi, avea şi copii urâţi, dar toţi îi erau dragi.

Când nemţii-se instalaseră în oraş, pictorul voise să afle ce s-a întâmplat cu odraslele lui.

Şi le-a văzut. Călcate în picioare, mânjite, smulse din rame, ele se zbârceau şi mureau la

HHHHHHHHHHHHHRHHI! H gunoi. Nu-i mai rămăsese decât să plângă peste cadavrele lor.

În noaptea aceea, pictorul ar fi vrut să moară, dar nu-l lăsaseră oamenii din preajmă. Un glas îi spuse cu asprime:

— Trebuie să trăieşti, ca să aşterni pe pânză cele văzute. Trebuie să pictezi un tablou zguduitor, pentru urmaşii noştri.

— Da, da… îngână el. Trebuie să trăim… trebuie să trăim…

Şi pictorul nu muri. Îşi păstra zilele ca să vadă şi să ţină minte. Hoinărea pe străzi, prin cimitire, prin locuri virane şi vedea privelişti îngrozitoare. Dar de pictat nu putea picta: îşi simţea mâinile încătuşate, trăia parcă în cuşcă. Doar gândurile, fierbinţi şi cinstite, îi erau slobode şi blestemau mâinile ferecate în lanţuri.

Ca să nu moară de foame, picta mici acuarele pestriţe, cu peisaje ucrainene, desprinse de realitate; numai asemenea picturi cumpărau soldaţii italieni. Le plăceau acuarelele pictate de pictorul nostru. Şi le trimiteau în Italia: iată ţara cucerită de feeioruj dumneavoastră.

Pictorul zugrăvea în mod mecanic mori, pâraie şi izbe, iar duminica le vindea în piaţă cu bucata sau eu toptanul, cum se vinde varza. Trebuie să trăim, ca să vedem şi să ţinem minte. Trebuie să trăim.

Într-o zi îl chemară la Gestapo.

— Avem nevoie de pictori buni, i se spuse. Să ne iaci afişe, iar noi o să-ţi asigurăm, un trai îmbelşugat

Ei zâmbi:

— Nu mă pricep la aiişe. Ştiu să fac doar acuarele… un pârău… o căsuţă…

— Păcat. Ai fi trăit sătul.

— Sunt sătul, răspunse el cu răsuflarea tăiată. Sunt sătul până-n gât. Şi îşi aminti de pânzele pe care fasciştii le spintecaseră cu tăişul cuţitului.

Se întoarse la atelier şi acolo, singur, în încăperea pustie, plânse multă vreme. Afişe? Da, ştiu să fac afişe. Şi am să fac. Am să le pun cu mâna mea prin pieţele publice. Sunt gata să stau şi eu atâtnat, lângă «le. Am să fac nişte afişe cumplite!

Oraşul răstignit, însângerat. Gara spălată cu lacrimi. Mâinile învineţite ale mamelor. Vagoanele verzi, cu gratii. Plopii negri, cerniţi, ca nişte văduve. Şi fetele tinere care. Îşi iau rămas bun de la patrie, de la tinereţe, de la

libertate. „Plânsul captivelor”, iată cum se va numi pânza. O s-o înceapă imediat. Mâinile nu-i mai pot sta locului.

Plânsul captivelor. Îi sună în urechi. Îl loveşte în inimă. Deasupra întregii XJcraine răsună jalnicul bocet al fetelor. Plânsul de văduvie al mamelor. Strigătul amarnic al captivelor.

Convoaiele cu deportate pornesc tot mai des spre apus. Oraşele sunt din ce în ce mai pustii. Numai din clasa a zecea „B”, în care învăţa Nastia înainte de venirea nemţilor, şase fete şi-au luat până acum rămas bun de la patrie. Sunt închise în vagoane cu gratii. Ce le aşteaptă? Ce o aşteaptă pe Naşti a? Ce le aşteaptă pe toate fetele dintr-a zecea „B”?

Au fost cinci prietene, cinci fete straşnice: – Nastia, Larisa, Liza, Galia. şi Maria. În primăvară, trebuiau să termine şcoala. Umblau ţiuindu-se de braţ, prin parc şi visau. Viaţa li.se părea dreaptă şi limpede ca aleea pe care treceau, cerul apropiat şi lesne de atins, ca vârful plopului ăstuia, viitorul – vesel şi încântător ca mesteacănul de colo.

Şi au venit nemţii. Sub şenilele grele ale tancurilor s-au fărâmat. toate visele, şi nădejdile tinereţii. Fetele dintr-a zecea „B” n-au avut timp nici măcar să adune cioburile. „Adio, fetelor! le scria din drum Galia. Aripile îmi sunt frânte, mâinile încătuşate, nădejdile spulberate. Adio viaţă, adio tinereţe, adio. patrie!”

Cui o să-i vină rândul mâine? Larisa, ca să nu fie deportată în Germania, s-a angajat la teatrul „Cabaret”, deschis de nemţi. Se gândise şi mai înainte să se facă actriţă. Avea un glas dulce „feciorelnic. Cânta cântece triste şi, de câte ori cânta, plângea. Prietenele ei, la fel.

Dar, la teatru, Larisa nu izbutea niciodată (să-şi ducă până la capăt, cântecul – soldaţii nemţi o alungau de pe scenă, sâsâind şi fluierând. N-aveau nevoie de cântecele ei. Le trebuiau şolduri şi coapse. Nu aplaudau decât şoldurile

şi coapsele. Pe scena rece, fetele vinete de frig ţopăiau fără tragere de inimă. Nemţii urlau nemulţumiţi: „Mai cu viaţă! mai cu viaţă! Vacilor!” Un ofiţer le şfichiuia cu cravaşa pe care o mânuia aşa cum o mânuieşte un călăreţ. Fetele îşi zvâeneau înnebunite picioarele-vinete. Numai să nu le trimită în Germania!

În cuilisese. îmbulzeau într-unaofiţerii germani şi italieni. Pentru ei, culisele nu însemnau decât menajeria unui circ. Băteau fetele pe spate, fără nicio jenă, şi le invitau la masă.

— Nişte porci! Doamne, ce porci! îi spunea Larisa Nastiei; cu dezgust: şi ca „groază. Dacă vreunul din ăştiant atinge de mine, mor. Mai bine şireangul!

Liza-Luiza nu mai veni pe la Naşti a. Un ofiţer neamţ îi dăruise o bluză, O bluză frumoasă* din lină de angora, albastră. O asemenea bluză nu – mai avea nimeni, în tot: oraşul. Când Liza-Luiza se plimba pe strada principală, toată lttmea se uita. la ea. O femeie necunoscută a urmărit-o într-o: zi, pas cu pas, cale. de trei cartierefără; să-şi ia; ochii de la bluză.

Femeia aveaochi de nebună – nişte ochi negri, nespus de trişti. Liza-Luiza se necăji foc. Curată neobrăzare! S-o urmărească aşa! Prea s-au înmulţit nebunele în oraşul nostru…

— Ce te tot uiţi la mine? o întrebă, ea „cam răstit.

— Ai o bluză frumoasă.

— Şi ce-i dacă?

— Nu-i nimic, zâmbi femeia, stânjenită. Poari-o, poart-o sănătoasă. Bluza asta a fost a mea. Mi-a dăruit-o bărbatu-meu, cândva. Apoi el a fost ucis şi eu n-am mai purtat-o. Pe urmă a venit un neamţ şi a luat-o. A mai luat şi alte lucruri. Fetiţa mea, Irocika, a început să plângă, prostuţa, şi neamţul a omorât-o. Dar nu-i nimic, nu-i nimic… Poartă dumneata bluza… E frumoasă. Are pete pe ea, din sângele Irocikăi, şi de-aia mă uitam. Roşu pe

albastru-deschis face foarte frumos.

Luiza sări în lături, îngrozită, şi o luă la fugă. „Roşu pe albastru-deschis face foarte frumos!”, striga în urma ei femeia. Luiza ajunse într-un suflet acasă şi izbucni în hohote de plâns. Nu se putu linişti multă vreme. Îşi scoase bluza. Acum însă i se părea că şi pe fustă, şi pe ciorapi, şi pe pantofi se iviseră pete negre, de sânge. Şi pe buze, nu e ruj, ci sânge. Pe unghii, nu e lac, ci sânge. Pe tot trupul – numai pete de sânge…

— De ce nu mai dau pe-aici prietenele tale? o întrebă Taras, o dată, pe Nastia. Parcă prea s-a liniştit totul. Pesemne că şi-or fi găsit şi ele vreun rost.

— Da… răspunse Nastia, scurt. Şi-au găsit un rost.

— De-aia nu mai dau pe la noi. Dar pe unde şi-au găsit rostul Katiuşele şi Marusiile tale, sau cum naiba le-o mai fi chemând?

— Pe Galia a-u deportat-o în Germania.

— A-a!

— Maria s-a aranjat mai bine decât toate. Nastia râse scurt şi trist. E la nemţi, cu masă şi casă. Pe cheltuiala statului.

— La închisoare? se miră Taras. De ce să vâre la închisoare o biată fetişcană?

— Nu ştiu… Se zice că pentru nişte manifeste… răspunse Nastia în silă şi întoarse capul.

Taras încercă să şi-o amintească pe Maria. I se ivi în minte, vag, un obrăjor cârn, pistruiat, de ştrengăriţă… Sau te pomeneşti că o încurcă? Multe fetişcane desculţe forfotiseră prin casa lui. „La închisoare! îşi spuse el. Ia te uită!” Şi pentru prima oară se gândi cu respect la tinerii ăştia, pe care îi cunoştea atât de puţin. Dar Nastia? Ce drum o să-şi aleagă Nastia? încotro va porni? Pe drumul Galiei, al Luizei sau al Mariei?

Ea tăcea. Tăcea ca şi înainte vreme: suflet ferecat cu şapte lacăte. Dar Taras simţea că Nasti-a îşi alesese calea.

Numai că el nu ştia ce cale anume.

Fiecare om din oraş îşi căuta o cale potrivită sieşi sau cugetului său.

— Cum să trăim, cum să trăim, Taras Andreici? îl întreba cu tristeţe vecinul Nazar. Să-mi spui cum să trăim şi ce să facem. Să răbdăm?

— Să nu-ţi pleci capul! răspundea Taras, şi dinaintea lui răsărea o clipă un obrăjor cârn, pistruiat, de ştrengăriţă. Să nu-ţi pleci capul.

IHHHBHHHHHBHHH

Să nu-ţi pleci capul!

Securea <fascistă se abătu şi asupra familiei lui Taras – bătrâtml fu somat să se prezinte la biroul de plasare.

— Nu vreau să muncesc, îi spuse el. poliţaiului care venise să-l cheme.

Era pentru prima oară în viaţă că* rostea asemenea cuvinte: nu vreau să muncesc. Mâinile-i tânjeau după scule.

— Plămânii hi ¡simţeau nevoia aerului din atelier, mirosind a fier încins, urechile doreau sunetul voios al ciocanelor din forjă, sufletul dorea muncă. Dar el îi spusese poliţaiului: „Nu vreau să muncesc, nu voi munci”. Acum, munca însemna trădare. Acum, să flămânzeşti însemna să nu-ţi pleci capul.

Făcură şi cu el ce se făcea cu toţi ceilalţi: îl siliră să se prezinte la biroul de plasare.

Numaihitleriştii au darul să transforme cele mai paşnice cuvinte în cuvinte de groază, numai ei au darul să transforme orice încăpere într-o cameră de tortură. Camera de tortură pentru schingiuit sufletele copiilor era şcoala. Camera de tortură în care medici nemţi îşi încercau otrăvurile pe răniţii ruşi era spitalul. Cameră de tortură era lagărul prizonierilor de război. Camere de tortură erau teatrul, biserica, strada.

Dar în oraşul muncitoresc în care locuia Taras, cea mai cumplită cameră de tortură era biroul de plasare – prima etapă a drumului silniciei.

Aici nimeni nu venea de bunăvoie. Aici; erau târâţi cei înşfăcaţi la razii, pe străzi, sau scoşi din beciuri şi pivniţe. Cu un ceas în urmă, oamenii ăştia avuseseră un nume, familie, casă, nădejdi. Cu un: ceas în urmă, băieţaşul ăsta se jucase cu prietenii lui, fetiţa asta se lipise de genunchii calzi ai mamei, Acum, totul se va sfârşi pentru ei. În loc de nume – un număr, în loc de casă – un vagon cu gratii, în loc de familie – meleaguri străine. Robului nu-i mai rămânea decât nădejdea. Nădejdaa şi ura.

Aici, la biroul de plasare, avea loc despărţirea – o despărţire cu zvârcoliri şi luptă. Oamenilor li se părea că aici, în poarta drumului către silnicie, s-ar mai putea împotrivi, că de aici ar mai putea scăpa, că aici mai poţi recăpăta libertatea prin rugăminţi, smulgând-o cu dinţii, tirându-te în genunchi. Se zvârcoleau, îngroziţi de jugul care li se aşeza pe grumaz. Făceau apel la drepturile lor. de oameni, arătau adeverinţe mototolite şi inutile, implorau, argumentau, amenințau, plângeau. Zadarnic. De-aici nu mai puteai scăpa. Aici, grumazul nesupus; era încovoiat, iar-sufletul nesupusizgonit din trup.

Pe Taras îl siliră să-şi aştepte rândul. Nti-l bătuseră încă, dar el! îşi simţeai sufletul plin de vânătăi. Vedea pereţii stropiţi cu sânge, auzea gemete şi urlete.

O femeie însărcinată, cu pântecele mare şi ţuguiat, se târa la picioarele unui funcţionar, implorându-l să nu-i ia singtirul fiu. Feciorul ei, un băieţandru palid, de vreo paisprezece ani, stătea plecat peste umărul ei şi spunea:

— Ridică-te, mamă! Ridică-te! Nu trebuie! O şuviţă de sânge i se prelingea pe gură, el o ştergea cu mâneca, apoi se ruga din nou, când cu blândeţe, când poruncitor: Ridică-te, ridică-te, mamă! Nu trebuie!

Pe funcţionar nu-l ruga nimic.

Deodată, acesta zbieră:

— De prăsit ştii să te prăseşti, căţea, dar pentru marea Germanie nu te înduri? Târâtură! şi, izbind femeia cu cizma în pântece, o împinse cât colo. i p

Ea scoase un ţipăt sălbatic şi se apucă cu mâinile de burtă. Ţipătul se lovi de pereţii încăperii, „de geamuri, de tavan, apoi se stinse. Femeia se târî iar prin odaie, ţinţndu: şi cu grijă pântecele, se târî spre cizmele funcţionarului, spre picioarele biroului din lemn de stejar, ca să implore, să roage, să plângă. Doar moartea ar fi putut-o face să renunţe la lupta pentru fiul ei.

Acum însă, în faţa funcţionarului se afla o pereche de tineri: bărbatul şi nevasta. El vorbea, ea plângea. El se întrerupea din când în când, ca s-o mângâie: „De ce plângi, Katia? E o greşeală, atâta tot, o greşeală care se va lămuri îndată”. Lacrimile nevestei îl tulburau, pesemne, împiedicându-l să vorbească mai desluşit.

— E o greşeală, domnule şef, spunea el, convins. Noi suntem căsătoriţi legal. Iată actele. Suntem legitimi… Cum să ne despărţim? Suntem de acord să plecăm. Dar de ce nu împreună? Suntem doar legitimi… Şi dumnezeul dumneavoastră, şi al nostru, sunt la fel pentru legea căsătoriei… Doar atâta vă rugăm: să „nu ne despărţiţi!

— Nemaipomenit, e nemaipomenit, *mein Gott*! izbucni în râs funcţionarul. Păi ce să faceţi împreună, într-un bordel? şi râdea cu hohote, plesnindu-şi şoldurile, până când, sleit de-atâta râs, se prăvăli cu burta peste masă, hohotind.

Uşa care dădea în cabinetul comandantului se deschise larg şi un ghemotoc de carne şi de sânge fu proiectat afară. Ghemotocul căzu cu o plesnitură pe duşumea. Toţi se dădură în lături, înfioraţi. Ghemotocul se zvârcolea pe jos, horcăind:

— Minţi I Minţi! N-am să-mi plec capul!

Iar Taras, strângându-şi în mâini bâta noduroasă,

hotărî în sinea lui: „N-am să le îngădui să mă bată! mai bine moartea”.

Dar nu se gândea nimeni să-l bată. Fu poftit în cabinetul comandantului biroului de plasare, şi însuşi comandantul se ridică politicos în picioare în faţa lui. Taras îl recunoscu atunci pe neamţul Stein, din localitate.

— Ia loc, domnule Iaţenko, îl îndemnă acesta.

Taras zăbovi o clipă, descumpănit, apoi se aşeză.

Îşi puse bâta între genunchi şi se propti în ea.

— Ai avut de aşteptat, Taras Andreiei? Iartă-mă. Treburile!…

— Mu. face nimic… bombăni Taras.

— Avem nevoie de dumneata, domnule Iaţenko, de aceea voi intra de-a dreptul în subiect. Comandamentul german a luat Jnotărârea să repună în funcţiune uzina.

Taras tresări.

— E vorba de-o măreaţă problemă de reconstrucţie. Suntem amândoi oameni în toată iirea, iată de ce o să lăsăm politica deoparte. Pentru un maistru, nu există politică, ci numai muncă lui. Noi îţi oferim muncă, maistre lăţenko. Vei avea de toate, iar familia d urnita le va fi asigurată…!

— Nu sunt maistru, răspunse Taras, încet. Sunt muncitor necalificat.

— Cum? Stein îl privi mirat şi izbucni în râs. Bună glumă! Înţeleg. Glumă de maistru.

— Sunt muncitor necalificat! repetă aspru Taras.

Stein îl privi iar şi-i văzu cutele severe, încăpăţânate, bătrâneşti, din jurul gurii, şi bărbia ascuţită, proptită în bâtă.

— Mâinile! zbieră el deodată, ca scos din minţi. Arată-mi mâinile, porcule!

Zâmbind batjocoritor, Taras îi întinse mâinile, puternice şi noduroase, cu palmele purtând pe ele moviliţele bătăturilor străvechi, tari ca piatra, în care se

încrustase pentru vecie pulberea fierului şi uleiul maşinii.

— Astea-s mâini de muncitor necalificat? urlă Stein. Astea-s mâini de maistru, domnule Iaţenko.

Mâini de aur. Sunt nepreţuite. Dar Germania ştie să preţuiască asemenea mâini.

— Sunt muncitor necalificat! repetă din nou Taras şi se ridică, proptind u-se în bâta.

Se ridică şi Stein. Privirile 11 se încrucişară. Stein era neamţ, din partea locului. Ei pricepea nu numai limba ci şi privirea rusească.

— Bine! îi strigă, sufocându-se. Eşti muncitor necalificat? Perfect! Şi de muncitori necalificaţi avem nevoie. Ca muncitor necalificat ai să munceşti. Dacă nu vii de bunăvoie, o să te aducem pe sus. Iar dacă te împotriveşti, o să te îngropăm de viu.

Stein îşi ţiou făgăduiala. Acum, în fiecare dimineaţă, un poliţai venea după Taras şi-l lua la lucru. Taras se îmbrăca Iii zdrenţe, îşi lua bâte şi pornea. Nu-şi punea salopela: „N-am să-mi fac de ocară, i niciodată, uniforma mea de lucru!” Poliţaiul mai trecea pe la câteva case, până ce strângea tot Totul bătrânilor nesupuşi ai uzinei. Şi aşa, erau minaţi sub escortă, prin tot oraşul. Sub escortă erau duşi

Intrau pe vechea poartă, atât de bine cunoscută. În faţa lor, zăcea leşul uzinei. Un maldăr de fiare încovrigate şi arse… Mormane de piatră moartă.

Bătrânii înaintează în uzină… Iarba înaltă a năpădit potecile. Pe ziduri, mătreaţă verde. Cuiburi negre, de elori, prinse de foştii bulumaci ai acoperişului. Un cer mohorât, cu goluri. Colo, unde clocotea cândva fonta topită, se încâlcesc acum, clocotind parcă, buruienile roşcate. Deodată, o traversă ruginită se prăvăleşte la pământ. I-au putrezit proptelile şi s-au frânt. Norii de praf brun-roşcat se stârnesc deasupra ruinelor. Ciorile zboară, croncănind răguşit, a nelinişte. Se izbesc cu aripile de bulumacii

putrezi. Şi, multă, multă vreme rotesc, înnebunite, peste ruinele atelierului, ca peste un stârv.

Maiştrii înaintează, sub escortă, prin cimitirul uzinei; ei înşişi par nişte schelete. Merg toţi cu capul plecat: se tem să privească ruinele. În preajmă, miros de fier mort şi o tăcere grea. Doar târşâitul paşilor pe lespezile roase de rugină…

Bătrânii nesupuşi sunt minaţi către ruinele uziţiei electrice. Sunt puşi să dărâme zidurile pe jumătate năruite şi să cureţe planşeul. Nu-i nimic! O" să dărâmăm un perete, dar de zidit – niciodată! Muncesc fără grabă, ironici. Supraveghetorul neamţ spumegă de furie: „Rusul nu şti munceşte! Rusul *ist* măgar leneş!" Taras râde batjocoritor, pe sub mustaţă: să fi văzut tu, neamţule, cum mai stătea „leneşul" rus şi cum mai scormonea cărbunele-n cuptor când era el stăpân; să fi văzut tu cum mai mânuia barosul alde Piotr Lihodid, cum mai fremăta munca aici, cum mai curgea sudoarea pe cămăşi.

Imediat ce se depărta neamţul, bătrânii şi lăsau „lucrul". Se aşezau icnind, pe pietre. Aprindeau câte o ţigară. Pe dărâmăturile astea, stau maiştrii de frunte. Ei au construit atelierele. Şi tot ei le-au distrus. Cui dintre ei îi va fi dat să le readucă ha viaţă»

— Câţi ani ai, Tarase? întreabă bătrânul Artamonov, pensionarul.

— Şaizeci, Pal Petrovici! răspunde Taras, respectuos.

— Eşti încă tânăr! oftează Artamonov. Eşti zdravăn. Tu ai să apuci vremea aceea.

Şi toţi îl privesc cu invidie pe Taras, ciolănos şi îndesat. Da, să apuce, vremea aceea! S-o apuce! Până la eliberare au mai rămas doar zile, săptămâni poate, dar pentru bătrâni, fiecare ceas – e ultimul.

— Noi n-o mai apucăm! clătină din cap Nazar, mâhnit. Am ajuns toţi ca nişte schelete, ca nişte schelete

adevărate. Mă uit şi mă minunez: cum de se mai ţine viaţa în om?

— Ne ţine credinţa, Nazare, răspunde grav Taras, credinţa.

— L-am putea da repede drumul uzinei! spune bătrânul Artamonov. Eu, mai întâi şi mai întâi… Şi începe să-şi depene planul. Fiecare bătrân îşi are planul său. Bine chibzuit, cu suferinţă multă, purtat în suflet, ca un vis. Fiecare din ei ar începe reconstrucţia uzinei, de la atelierul lui. Fiecare caută să-i convingă pe ceilalţi că aşa ar fi mai bine. Se contrazic, se înfierbântă, se supără. Şi toţi – visează.

„De-aş apuca. De-aş apuca! Să văd măcar prima şuviţă de fum, sfioasă şi gălbuie, deasupra uzinei… Să aud cum duduie primul baros la forjă…”

Dar niciunul n-ar fi putut îndura ca uzina să fumege pentru duşmani. Nu, asta e cu neputinţă. Uzina asta dragă, mai bine s-o vezi moartă decât

HI 69

sclavă. Mai bine să zacă la pământ, până >O veni vremea. N-o s-o lăsăm umilită.

Supraveghetorul neamţ se întorcea ocărind. Bătrânii reluau munca. Dărâmau zidul, încet. Cărau pietrele, icnind. Mutau cărămizile dintr-un ioc într-altul. Cărămizi sparte. Zid dărâmat. Pietre moarte, lespezi de mormânt.

Pietre moarte, lespezi de mormânt…

S-a dus bătrânul Artamonov: pe când căra un pietroi, s-a prăbuşit şi nu s-a mai ridicat. A rămas să zacă aşa, îmbrăţişând pietroiul cu braţele lui de bătrân. Artamonov a fost îngropat pe tăcute, în pripă, nu cum ar fi fost înmormântat de cei din uzină. Nemţii i-au furat bătrânului maistru nu numai o viaţă cinstită, ci şi o moarte cinstită.

După sicriu n-au mers decât nouă bătrâni. În drum spre cimitir, Nazar cel fără de astâmpăr le-a dat veşti înspăimântătoare: la mina Sverdlov fasciştii împuşcaseră

şapte sute de mineri, împreună cu soţiile, cu bătrânii şi copiii lor.

— Toate puţurile sunt doldora de morţi. Se spune că deasupra minei pluteşte o duhoare grozavă – mare durere! Şi, clătinând din cap, prevestea: Au să ne stârpească pe toţi, ţineţi minte vorba mea, pe toţi! O să ne vină şi nouă rândul! mai întâi au să-i nimicească pe evrei, apoi ne vine nouă rândul.

Vorbele lui păreau că se adeveresc. Într-o dimineaţă, Taras văzu o mare mulţime de evrei, minată de nemţi, pe stradă.

Mergeau, înconjuraţi de-un gard de baionete, oameni speriaţi, călcaţi în picioare. Habar n-aveau nici încotro şi nici pentru ce sunt duşi: la moarte, la tortură, la ocnă? Dar, ştiindu-se os în d îţi, ei se târau, supuşi, spre locul unde îi minau. Nu se auzeau mei ţipete, nici plânsete. Un vânt rece şi jilav «biciuia fără milă. Cădea ploaia, ea loviturile de cnut, peste spinări şi peste umeri.

Femeile, cărând copii, se poticneau în pietrele ude ale caldarâmului. Bătrânii şi ologii se târâiau şontâcşontâc, în coada convoiului, temâjeţiu-ae ca nu cumva să rămână în urmă, nu cumva să rămână singuri, faţă în faţă cu baionetele escortei. O bătrână căzuse şi se zbătea pe caldarâm, dar se temea să strige după ajutor. Se zbătea tăcută pe lespezile ude, încercând parcă să se agaţe cu mâinile de aer, iar pe lângă ea treceau mereu, treceau osândiţii. Treceau, încovoindu-se sub greutatea boccelelor ude. Treceau, târându-şi avutul după ei. Părăsiseră totul – căminul „vatra, bunurile. Dintr-o viaţă bogată, făurită ceas cu ceas, le mai rămăsese doar atât: o biată bocceluţă. Li se spusese să-şi ia lucrurile, şi ei se bucuraseră. Asta însemna că nu era vorba de moarte. Nu era încă vorba de moarte. Şi se agăţau de boccelele lor, ca de viaţă, ca de întruchiparea unei vieţi clocotitoare şi calde.

Un singur om mergea fără să care nimic, fără

obişnuitul calabalâc, desprins de toată nimicnicia pământească – bătrânul doctor Fischman. Nu-şi luase altceva decât mica şi ponosita lui trusă medicală. Parcă nu s-ar fi dus la moarte, ci la vizita medicală, de dimineaţă.

În jurul lui se târau gâfâind sub greutatea lucrurilor cărate cei de-un neam cu el. Nici nu ştiau şi nici nu credeau că le-a sunat ultima zi, ultimul ceas, că asta e ultima ceaţă pe care o vedeau deasupra oraşului, ultima ploaie, pe acoperişuri. Îşi duceau cu grijă boccelele lor, plăpumile, şăluţul moale al fetiţei răcite…

Dar doctorul Fischman ştia. Ştia că face ultimul drum. Ştia că străbate pentru ultima dată oraşul în care se născuse şi crescuse. Şi vântul ăsta rusesc fremătind prin frunzişul întunecat al plopilor, şi mirosul pământului rusesc acoperit de frunzele jilave, şi acoperişurile ruseşti şiroind de lacrimi, şi ploaia rusească, de toamnă, care umezea oraşul, toate îi erau dragi, cu nespusă amărăciune.

Taras privi lung în urma lui. Mulţimea tălăzuia tăcută. Rină şi copiii amuţiseră. Poliţaii mergeau nepăsători şi tăcuţi. Ceaţa se îndesa tot mai mult, iar ploaia biciuia strada, ca un cnut…

— Adio, doctore Aron Davâdovici, şopti Taras. Şi nu mi-o lua în nume de rău că nu pot să te ajut cu nimic. Ne aşteptăm, şi noi, osânda…

Evrgii au fost executaţi undeva, afară din oraş. Câţiva, care au mai scăpat ca prin minune… şi-ai găsit adăpost pe la diferite familii de ruşi. Ruşii îi ascundeau pe bieţii mucenici, cu tragere de inimă, fără teamă: socoteau că e o datorie de conştiinţă.

Strada pe care locuia Taras ascundea o fetiţă de şase ani. Poliţiştii aflaseră de asta şi o căutau cu înverşunare. Până şi Taras nu mai înţelegea nimic. „Este oare cu putinţă, râdea el batjocoritor, e oare cu putinţă să se prăbuşească statul german dacă trăieşte pe lume o fetiţă de şase anişori?” Dar poliţaii cotrobăiau mereu prin casele

oamenilor, însufleţiţi parcă de patima vânătorii. Adulmecau urmele ca nişte câini. Strada însă nu se dădea bătută.

În fiecare seară, micuţa, înfăşurată într-o broboadă cenuşie, era mutată în alt loc, de la un vecin la altul. În fiecare casă era golit pentru ea un cufăr în care i se aşternea patul. Fetiţa trăia, mânca şi dormea în cufăr; la cea mai mică alarmă, capacul cufărului era închis. Ea se obişnuise cu noul refugiu, care nu i se mai părea un sicriu. Fetiţa mirosea acum a naftalină şi a mucegai, ca o băbuţă.

Mariika aflase de fetiţa asta, de la prietenele ei: copiii vorbeau despre ea, în şoaptă. Iar când fetiţa fusese adusă în casa lui Taras, Mariika îl întrebase, cu inima strânsă, pe bunicul ei: „Asta e fetiţa din cufăr?”, şi Taras nu ştiuse ce să-i răspundă.

Fetiţa din cufăr era palidă şi firavă. În ochii ei mari şi negri vieţui a spaima. Ani de zile vor trebui să treacă până ce ochii ei au să-şi recapete liniştea şi voioşia! Mariika îmbrăţişă fetiţa, cu dragoste nesilită, şi se lipi de ea. Un căpşor oacheş şi unul bălai…

— Să ne jucăm de-a păpuşile, spuse Mariika şi se uită la Taras. Ne dai voie? O să ne jucăm de-a păpuşile, în cufăr! se grăbi ea să adauge, iar Taras întoarse capul, ca să-şi alunge o lacrimă.

Noaptea, poliţiştii năvăliră în casa lui Taras. Răscoliră prin toate odăile şi cămările până găsiră cufărul pe care îl descuiară cu forţa. Fetiţa dormea. Şi dormi mai departe, în braţele poliţaiului, senină, zâmbind în somn, plescăind uşor din buze. O mişcare brutală o deşteptă. Văzu oameni străini, fioroşi, îmbrăcaţi în mantale negre. Şi ţipă, ţipă atât de sfâşietor, încât Taras nu se mai putu stăpâni şi se aruncă asupra poliţaiului.

Când Taras, scăldat în sânge, se ridică în sfârşit de pe duşumea, îşi aminti în primul rând de fetiţă, de fetiţa lui cea bălaie – de Mariika. Se întoarse spre ea şi-i văzu ochii, nespus de mari, albaştri, căscaţi de groază. „Ce-i asta? Ce-i

asta, bunicule? Pentru ce?” întrebau ochii ei.

Dar nu erau uzi de lacrimi. Copiii se învăţaseră să nu plângă. Uitaseră să râdă, şi învăţaseră să nu plângă.

Copiii îmbătrâneau. Sub ochii lui se preschimbau în moşnegi şi în băbuţe. Uneori, lui Taras i se părea că el şi Mariikasunt de o vârstă. Ca o bătrânică, cu fruntea încruntată şi cu mânuţele încrucişate pe pântece, Mariika şedea într-un colţ al odăii şi se gândea. La ce se gândea oare? Taras se temea s-o întrebe.

— Bunicule, îl întrebă ea între zi, au să vină curând ruşii?

— Dar tu”, ce păcatele mele eşti, nu eşti rusoaică? se necăji Taras.

— Nu. Noi suntem nemţeşti acum. Nu-i aşa?

— Ba nu! Eşti rusoaică! Şi pământul ăsta e rusesc. Iar oraşul nostru a fost şi o să fie rusesc. Trebuie să zici aşa, Mariiko: au să vină ai noştri. Au să vină ai noştri, curând! Ai noştri au să-i alunge pe nemţi.

O învăţa vorbele astea ca pe o rugăciune. Şi ea ştia acum că trebuie să le ţină tăinuite în inimă, că nemţii nu trebuie să le audă.

La1 şcoală, nu se mai) ducea. Fusese acolo o s-o în gură dată, şi, se întorsese acasă bosumflată şi plânsă.

— Ce-i cu tine? o întrebase bunicul, îngrijorat.

— Nu mai… nu mă mai duc… la şcoală… oftase ea, cu atâta amărăciune, încât Taras tresărise.

Un an întreg visase Mariika ziua când avea să se ducă pentru prima dată la şcoală. Fetele mai mari îi povestiseră multe, dar din toate cele auzite nu-i rămăsese în minte» decât un lucru, care devenise visul ei: la şcoală, copiii cântă în cor. Dar în ziua când venise la şcoală, stătuse în bancă până la sfârşitul orelor, fără să audă vreun cântec. În recreaţie, fetele încercaseră să cânte singure, dar învăţătoarea alergă într-un suflet de la una la alta, făcându-le semn: „Sst 1 Sst! Nu-i voie să cântaţil” şi din

clipa aceea şcoala îşi pierdu orice sens pentru Mariika.

— Păi cântă şi tu, de una singură, o sfătui Taras.

— Nu, clătină ea din cap, ca o băbuţă. Nu-i voie. Mă aude neamţul.

Doar în pătuţul ei, până ce o fura somnul, Mariika îşi îngâna, ca să adoarmă, un cântecel născocit de ea. *„Când ai n-o-oştri vor veni… Noi la şcoa-a-ală vom porni… Şi cântece vom cânta-a-a…”* Şi când termina cântecul, începea iar şi iar. *„Când ai no-o-oştri vor veni… Noi la şcoa-a-ală vom porni… Şi cântece vom cânta-a-a…”*

Nici lui Lionka nu-i mai plăcu şcoala. Se întoarse de-acolo posomorât şi se învârti multă vreme în jurul bunicului, neştiind cum să înceapă. Până la urmă, spuse:

— De acu încolo, bunicule, şcoala trebuie plătită. Un braţ de lemne pe săptămână, două găleţi de cărbuni şi nişte bani, pe deasupra…

Taras se încruntă, bătu cu degetul în masă:

— Ia ascultă, m-am tocmit eu vreodată când a fost vorba de învăţătura voastră? întrebă el jignit.

Lionka se mai suci puţin pe lângă bătrân şi, cu ochii în pământ, rosti:

— Păi, să vezi, bunicule, eu, oricum, la şcoala asta tot nu mă mai duc. Suntem priviţi ca nişte fiinţe inferioare. Sau ca nişte vite. Şi-or să ne înveţe doar cititul, scrisul şi socotitul. Asta o să ne fie toată ştiinţa.

— Şi cam ce fel de ştiinţă ţi-ar mai trebui matale? se amestecă, supărată, baba Evirosinia.

Lionka o privi dispreţuitor şi-i răspunse:

— Mie, bunico, îmi trebuie multe ştiinţe. Vreau să studiez şi geografia ţării noastre, şi istoria, şi fizica. Şi astea n-o să ni le predea neamţul. Apoi se întoarse iar către bunic şi-l întrebă, acum rugător: Nu-i aşa, să nu mă mai duc la şcoala asta, bunicule? Mă… se opri, vrând să spună 3 „mă simt jignit”, dar spuse: Mi-e ruşine.

— Nu te mai duce! îi răspunse Taras, scurt.

Aşa luă sfârşit învăţătura lui Lionka şi a Mariikăi, iar în sufletele lor de copii se crestă încă o cicatrice amară.

Nemţii intrau acum deseori în căsuţa lui Taras. Coloanele treceau prin oraş, spre frontul de la Stalingrad, ca un torent neîntrerupt.

Se opreau pentru scurte popasuri, de-o noapte, sau, uneori, de-o zi.

Nemţii erau posomorâţi şi furioşi. Se temeau de stepă. Tresăreau speriaţi când auzeau cuvântul „Stalingrad" şi-l rosteau în silă şi rar. Noaptea oftau, se foiau şi aiurau în somn. O dată, Taras, îl auzi pe-un neamţ plângând chiar.

În zilele acelea Mariika ieşea rareori în stradă; şedea într-un colţişor, pe taburet, cu bărbia proptită în pumni şi cugeta. Sufleţelul îi era plin de cicatrice sângerânde. Noaptea, avea deseori crize ciudate – crize de spaimă. Începea să ţipe, să plângă, să se zbată în pătuţul ei. I se năzăreau tot felul de grozăvii, sânge, fetiţa din cufăr. Şi se potolea doar când o lua Ta ras în braţe. Numai bătrânul ştia s-o liniştească, de parcă ar: fi izvorât din el nu ştiu ce putere calmă şi sigură. Mariâka i se ghemuia la piept şi, încleştându-şi mânuţele pe după umerii lui, adormea.

El o culca binişor în pat, se aşeza alături, pe un scăunel, şi stătea aşa, ceasuri întregi, la căpătâiul ei.

„Toate se pot vindeca, se pot reface, se pot îndrepta, se gândea la ras privind obrazul fetiţei, schimonosit parcă sub povara unei dureri. Războiul o să se sfârşească şi toate rănile vor fi lecuite, toate uzinele vor fi refăcute, toată viaţa se va reînnoi. Dar cum să lecuie, şti sufletul însângerat, schilodit şi înjosit al unui copil?"

— Unde sunteţi voi, feciorii mei? Unde sunteţi?

PARTEA A DOUA

— Unde sunteţi voi, feciorii mei? Unde sunteţi?

Avea Taras trei feciori – şi veşti, de la niciunul. Or mai fi trăind oare? Se străduia să creadă că mai trăiesc. Şi-

i aştepta.

Iar în marea lui aşteptare, nu încăpeau termene – ea era un crez.

„Dacă armata noastră e vie, şi copiii îmi sunt vii. Când s-o întoarce armata „s-or întoarce şi ei. S-or întoarce feciorii. – s-o întoarce. şi armata cu ei. Fără armată nu se putea! întoarce”.

Nici mi-i aştepta, răzleţi.

Şi totuşi, Andrei veni singur acasă. Veni toamna, târziu, după ce amurgise, slab, bărbos, negru – la început nici nu-l recunoscură. Nici haina de pe el nu era a lui. – un soi de-suman cenuşiu, ţărănesc, cum se purta pe vremuri; iar praful de pe obraz, din barbă, şi de pe opinci era praf străin, nu, de prin partea locului, ci dumnezeu mai ştie de pe ce meleaguri. De altfel, şi el părea străin, necunoscut şi plin de amar. În cearcănele vinete care îi împrejmuiau ochii adânciţi în orbite, în pometii obrajilor gălbejiţi, aproape negri, în cutele răutăcioase din jurul gurii, i se întipărise amărăciunea unor dezamăgiri şi încercări, numai de el cunoscute.

— Ei, bună seara! începu Andrei, cu un râs scurt şi trist, şi, după ce-şi scoase căciula, începu s-o scuture cu grijă de praf, ca un mosafir.

Antonina ţipă sfâşietor şi se aruncă de gâtul bărbatului ei.

Baba Evirosinia se porni pe plâns, copiii săriră de la locurile lor, Taras, buimăcit”, rămase locului în prag, cu lampa în mină.

— Cine-i ăsta? îl întrebă Mariika, speriată, pe Lionka.

— E tăticu-tău.

— Nu seamănă cu tăticu’, răspunse Mariika mâhnită, apropiindu-se neîncrezătoare.

Pe Andrei îl duseră în odaia cea mare şi-l aşezară la masă. În jurul lui se adunase întreaga familie. Mariika se lipi sperioafă de tăticul care nu semăna cu el însuşi.

Plângând şi râzând, Antonina nu-şi mai găsea locul şi, într-un târziu, cu capul pe genunchii lui Andrei, se linişti şi rămase tăcută. Baba Evirosinia se agita între plită şi masă.

Andrei se simţea înstrăinat, ca unul venit de prin alte locuri. O mângâia stângaci pe Antonina, o strângea pe Mariika la piept, cu aceeaşi stângăcie. Spunea nici el nu ştia ce, scotea nitam-nisam câte e exclamaţie, aşa cum, de altfel, făceau toţi, şi îşi pijmba privirea rătăcită dar lacomă prin odaie, de parcă s-ar fi întrebat: o fi adevărat că sunt acasă? Nu cumva mi se pare?

Şi, înaintea altor lucruri, recunoscu mirosurile simţite încă din copilărie: mirosul de şoareci din cămară, mirosul acrişor, de maia, din bucătărie, mirosul fierului şi al talaşului din odaia lui Taras. Apoi văzu fotografiile de familie, în rame cu scoici, văzu pendula cu generalul Skobelev pe cal, poliţa cu oale şi farfurii smălţuite, candela cu lanţ de alamă, verde, din faţa icoanelor. Toate erau la locurile lor, iar pe perete nici măcar o singură pată.

— Ei, dar la voi toate sunt ca înainte! spuse el cu un ton, de nu ştiai dacă se miră sau se bucură.

În lume, toate se clătinau, pretutindeni, totul era şubred, nesigur, instabil; chiar şi Andrei fusese aruncat când spre viaţă, când spre moarte. I se păruse că poartă în el un univers întreg, frământat şi însângerat. Şi când colo, îşi dădu seama că nu purtase în suflet decât încăperea asta. Numai la ea se gândise. Numai aici visase să ajungă, ca să stea la masă, ca acum, să vadă în jurul lui pereţii atât de bine cunoscuţi, să simtă mirosurile de totdeauna, să aibă în preajmă chipurile celor dragi, familia… Nu bănuise nici el cât de mult iubea casa părintească…

Toate sunt trecătoare – şi războiul şi frământarea lumii. Iar veşnice nu sunt decât fotografiile de familie prinse pe pereţi şi mirosul de maia din bucătărie.

Andrei râse fericit, uşurat, îşi frecă mâinile, şi abia acum se simţi cu adevărat acasă.

— Dacă a venit tăticu', înseamnă că ai noştri sunt în oraş? îl întrebă Mariika pe Lionka, în şoaptă.

6*

— Nu, n-a venit decât taică-tău.

Din clipa reîntoarcerii lui Andrei, Taras ni scosese o vorbă. Îi UKinărise, cu o privire grea, fiecare mişcare – îşi văzuse fiul stând la masă, 31 văzuse cum se spăla, bucuros că are apă caldă şi mirat că apa. Se înnegrise de murdărie, văzuse cum aproape îl podidiseră lacrimile când primise din mâinile Antoninei primeneli curate – ale lui, personale – care-l aşteptaseră, atâta amar de vreme, şi miroseau a serobeală, a casă, a cufăr, a mâini grijulii de le-şi abia când Andrei, spălat, primenit şi strălucind de fericire deplină, se aşează din nou la masă, Taras rupse, în sfârşit, tăcerea lui apăsătoare.

— De unde-ai răsărit, măi Andrei? întrebă el încet.

Andrei tresări. Taras îşi repetă întrebarea, stăruitor.

— Din prizonierat… răspunse Andrei, în şoaptă.

Şi începu, deodată, să povestească grăbit despre prizonierat. Antonina îi strânse mâna într-a ei. Întreaga familie îl asculta, încordată. Iar el, înflăcărându-se din ce în ce, povestea câte pătimise ca prizonier şi se mira singur cum de îndurase atâtea fără să se prăpădească.

Dar bătrânul îi tăie vorba:

— Ia spune, măi Andrei, cum de-ai ajuns prizonier?

— Cum? Andrei zâmbi, trist. Cum ajung şi alţii. Ei, o încercuire… Nemţii dădeau năvală peste noi…

M-am uitat la armă ce să mai iac cu ea? Nu mai folosea la nimic!… Am lepădat-o şi m-am predat…

— Te-ai predat? strigă Taras. Te-ai predat, ticălosule?

Andrei păli. Se lăsă o tăcere apăsătoare.

— Of, nene 1 făcu Lionka, înciudat, întorcându-şi privirea de la el. Cum de te-a răbdat inima? Eu nu m-aş fi predat pentru nimic în lume.

Atunci Andrei se supără:

— Nu te-ai fi predat? Tu? Potaie! auzi, viteazul văd că toţi sunteţi viteji nevoie mare! N-aţi simţit moartea mai de aproape, n-aţi dat ochi cu nemţii şi faceţi pe grozavii… De vorbit, e uşor. Ce, eram să mă lupt singur împotriva neamţului? Puterea e în mâinile lor… Pe când eu…

— Şi nu ţi-a poruncit inima să mori? se răsti Taras.

— Să moară? strigă Antonina şi se agăţă cu amândouă mâinile de Andrei, de parcă ar fi vrut cineva să-l smulgă de lângă ea şi să-l ducă la moarte.

— Să mor? zâmbi strâmb Andrei. Uşor îţi mai vine să vorbeşti, tată… De murit, sigur că puteam să mor… Doar nu-i cine ştie ce mare ispravă… Apoi îşi roti privirea întunecată asupra întregii familii şi adăugă: Poate că, într-adevăr, ar fi fost mai bine să mor!

Tăceau toţi. Iar Antonina se încleştase cu şi mai multă putere de braţul lui Andrei.

— Ian te uită! făcu el, chicotind scurt şi fără veselie. Veneam din prizonierat… ca-n zbor… mă gândeam că sunt aşteptat acasă. Mă gândeam că o să vă aduc bucurie şi când colo… vă stingheresc.

— Nu te-am aşteptat să vii aşa, clătină din cap Taras.

— Eşti nedrept, Taras Andreici! vorbi deodată Anionina, cu glasul înecat în lacrimi. Eşti nedrept cu toată lumea, şi mereu ai fost aşa. Ce, e dator să moară el, pentru toţi? Bine că a venit sănătos, şi se uita spre celelalte femei, căutând sprijin la ele.

Ca întotdeauna, baba Evirosinia îşi clătină capul cărunt, de parcă n-ar fi zis nici da, nici ba. Nastia tăcea.

— Eşti o cloşcă! făcu Taras, dispreţuitor. Mai bine ai culca copiii… De ce nu dorm încă? strigă el, descărcându-şi mânia asupra lor. Acu, a venit! E teafăr, sănătos! Gata circul! La culcare!

Baba Evirosinia şi Antonina începură să culce copiii. Mariika se vârî îndată în pat – era speriată şi oboaită de sosirea tatălui ăsta care nu semăna eu al ei. Lionka se

împotrivi multă vreme, îndârjit şi gălăgios, nevoind să se culce. Andrei şedea tăcut la masă şi făcea cocoloaşe de pâine… Iată-l acasă. Şi totuşi, parcă n-ar fi fost acasă. Taras umbla prin odaie, călcând apăsat.

— Dacă ai plecat din prizonierat, întrebă pe neaşteptate Nastia, care până atunci tăcuse, înseamnă că se putea pleca?

— Ce? se dezmetici Andrei şi dădu înciudat din umeri.

Nastia repetă întrebarea. Antonina se apropie şi se aşează lângă el; îi luă mâna într-a ei.

— M-au scăpat nişte femei… explică el în silă. Femeilor le era milă de noi… Până şi unor femei străine le era milă de noi! repetă el, cu un ton de dojană şi provocare la adresa tatălui său. Unor femei cu totul necunoscute şi înapoiate, şi tot le-a fost milă… Dar îşi aminti de felul cum îi plângeau femeile acelea: „Bieţii de voi”, spuneau ele, cu aceeaşi milă amară şi dispreţuitoare pe care o aveau şi faţă de bărbaţii lor, oameni simpli şi sărmani.

Iar ei străbăteau satele – o ceată de amărâţi care nu semănau nici a ţărani, nici a soldaţi, ci a prizonieri. Dracu’ ştie de unde capătă prizonierul înfăţişarea asta – mantaua fără gaică, fără centiron, privirea pe sub sprâncene, mâinile la spate, ca ocnaşii. Aşa îi minase nevoia prin satele pe unde, abia cu o lună înainte, mărşăluiseră în ordine, cu chipuri ameninţătoare şi războinice. Şi pe atunci îi bociseră muierile şi-i petrecuseră până dincolo de marginea satului, lăcrimând pe furiş. Dar pe atunci nu le auziseră niciodată spunând: „Bieţii de voi” – asta nu!

Andrei se întoarse deodată spre Taras.

— Îţi închipui cumva că prizonieratul a fost uşor pentru mine? M-am blestemat poate de o sută de ori că n-am murit în luptă. E mai uşor să mori! Ne mânau pe şoseaua mare… Cum rămâneai în urmă, te pocneau cu patul puştii. Şi aveam picioarele însângerate, şi faţa plină

de sânge. Ne spălam cu sânge. Mulţi dintre ai noştri au pierit în drum. Pe care nu putea să moară singur, îl ajutau nemţii… Apoi ne-au adus într-un lagăr. Lângă Millerovo. Un pustiu, împrejmuit cu sârmă ghimpată – ăsta era lagărul. Dacă ploua, trăiam în ploaie. Dacă era frig – în frig. Dormeam pe lutul gol. De mâneat… făcu un gest de deznădejde. Nu ne dădeau de mâncare. Ce ne aruncau femeile, peste sârmă – atâta mâncatn. Ne băteam pentru o îmbucătură, ca fiarele. În lagăr au murit mulţi de-ai noştri. Dar eu – ghinion – am scăpat.

Vorbea din nou repezit, cu însufleţire. Prin faţa ochilor i se perindau iar imaginile înfiorătoare ale lagărului; în urechi îi răsunau din nou gemetele de agonie ale camarazilor „şuieratul cravaşei şi veşnicele vibrări mortuare ale sârmei ghimpate, zbârnâind în vânt…

— De jur-împrejurul lagărului şedeau femeile… Şedeau şi ziua, şi noaptea. Nădăjduiau să-şi găsească bărbaţii, acolo. Doamne, cum mai boceau femeile 1 Boceau înfiorător! urlau! Şi începeam şi noi să urlăm. Dacă voiai să trăieşti, trebuia să urli. Erau şi unii care. mureau tăcuţi. Şi asta era mai groaznic decât orice. Iar eu urlam. Ca lupii. Şi mi se năzărea căsuţa noastră… Şi Antonina… şi Mariika. Şi cu cât îmi era soarta mai amară, şi moartea mai aproape – cu atât doream mai mult să trăiesc. Şi trăiam. Dar cum trăiam, cu ce – nici acum nu înţeleg.

— Ia spune, cum ai scăpat din lagăr, Andrei, repetă Nastia, cu o ciudată stăruinţă.

— Tot femeile m-au scos de la greu. Nemţii, vezi bine, aveau o politică iscusită. Noi, în lagăre, muream ca muştele – dar nu ne vedea nimeni. Şfei dădeau drumul câte unuia, iar de ăsta, până ajungea acasă, afla o lume întreagă. Atunci au zis aşa: dacă vreo femeie îşi găseşte bărbatul sau fratele printre prizonieri, poate să-l ia acasă, că e ordin să-l lasé liber. Nici vorbă, trebuia şi adeverinţă de la staroste, dar asta nu era greu de căpătat! Printre

femei erau unele care liberaseră aşa până la o sută de „bărbaţi”, de prin diferite lagăre. Râse amar. Ei, dar pe mine, cine să mă libereze? Voi eraţi departe. Şi tare aş fi vrut să fiu liber!... Simţeam cum crăp acolo, ca un căţel care n-a „făcut încă ochi, şi mă gândeam că nimeni n-o să pomenească de mine. Iar sârma ghimpată mă chinuia de parcă mi-ar fi străpuns sufletul cu ghimpii ei, sfâşiindu-l la sânge. Aşa stăteau lucrurile... Şi le-am aruncat un bilet peste sârmă femeilor. Scăpaţi-mă, le rugam. Poate s-o găsi un suflet milostiv printre voi! îmi scrisesem acolo numele şi pronumele, şi locul de unde sunt... Se opri câteva clipe, îngândurat, apoi zârobi molcom şi blând. Şi s-a găsit atunci un suflet bun, Lukeria Pavlovna... Luşa... Ea m-a scos... M-a luat acasă, la gospodărie. Acolo, de când lipseau bărbaţii, toate se dărăpănaseră, zăceau prăbuşite... Andrei se încurcă, roşi, apoi, luându-şi inima în dinţi, încheie: Poţi să mă judeci cum vrei, Antonina, dar să ştii că eu cu femeia asta am trăit împreună... mi-a fost ca o nevastă...

Antonina tresări, îl privi speriată, de parcă ar fi lovit-o şi, fără să vrea, îşi trase mâna din mâna lui.

— Vezi că eu... îngăiină Andrei, eu nu mai ştiam dacă voi sunteţi în viaţă, dacă mai sunteţi aici... Acum toate ş-au clătinat, toate s-au învălmăşit în lume...

— Lasă! Nu-i nimic! şi Taras izbucni în râs, înveninat. Ce te mai ruşinezi de nevastă-ta? Dacă ai înşelat tu Rusia, parcă mai contează nevasta? Ţine însă minte, băiete, vorbele mele: nevasta o să te ierte, că e domoală şi blândă. Dar Rusia, o să te ierte oare?

— În faţa Rusiei nu sunt vinovat... mormăi Andrei.

— Minţi 1 răcni Taras. Ne-ai înşelat pe toţi! şi Rusia ai înşelat-o, şi pe nevastă-ta, şi pe mine, neghiob bătrân, şi aşteptarea mea.

Se răsuci brusc pe călcâie şi intră în odaia lui, trântind uşa cu putere.

Apoi nu mai vorbi nimeni. Zdrobită, îndurerată,

Antonina îşi îngropase faţa în palme. Tăcea şi Nastia. Baba Evirosinia se ghemuise, blajină, într-un colţ şi clătina amărâtă din cap.

Şi, ca să rupă într-un fel tăcerea asta nesuferită, Andrei întrebă:

— Dar voi, cum o mai duceţi?

Nu-i răspunse nimeni. Nastia doar strânse din umeri. Andrei privi spre capul plecat al nevesti-sii şi văzu: îi albise părul. Nu-şi crezu ochilor. Se mai uită o dată: în lumina sfioasă a lămpii, firele argintii luceau, abia vizibile. „Doamne! se îngrozi el. Ce i-au făcut?” Se uită înfricoşat la ceilalţi. Nastia tăcea. Maică-sa bolborosea ceva, pentru ea. O rugăciune?

Iată casa – şi nu-i casa lui! Aceeaşi năpastă care îl bântuise, încovoindu-i şi uscându-i trupul şi sufletul, se abătuse şi peste căsuţa tihnită din Kamennîi Brod, îmbătrânind-o pe Antonina, înrăindu-l pe Taras. La prima vedere, toate păreau neschimbate: şi fotografiile, sub sticlele întunecate, şi lumina molcomă a candelei. Dar viaţa de mai înainte pierise. Pierise şi casă, pierise şi liniştea, pierise şi fericirea, de parcă n-ar fi existat niciodată.

Andrei simte imboldul să se apropie de nevastă-sa, s-o îmbrăţişeze, să-i prindă în mâini, cu dragoste, sărmanul, cap, ostenit şi încărunţit, să i-i strângă la piept. Să plângă, amândoi, împreună: „Ei, ce-a fost a fost 1 Nu-i nimic! Nu-i nimic, Tonia! Acum sunt aici, sunt cu tine. Om trăi cum s-o putea. Să aşteptăm sfârşitul războiului, că doar n-o ţine cât lumea”. Dar stă nemişcat. De ce? Nu crede în vorbele lui, şi nici Tonia n-o să creadă. Vorbele lui nu sunt adevărate.

Nu, el n-a scăpat din lagăr! Iată – sârma ghimpată. E prizonier, ca şi până acum. Şi familia îi e prizonieră, şi întregul oraş. Toţi sunt prizonierii nemţilor. Şi sufletul îi e prizonier. Totul e împrejmuit cu sârmă ghimpată. Iar ghimpii i s-au înfipt în suflet.

Bătrânul, însă, are sufletul liber. Nu i-l poţi fereca în lanţuri. Sufletul viu, îndârjit, al lui Taras nu poate fi încătuşat cu sârmă ghimpată. Şi Andrei îl pizmui deodată, amarnic, pe taică-său.

Noaptea, în vechea căsuţă din Kamennîi Brod nu dormi nimeni…

Noaptea, în vechea căsuţă din Kamennîi Brod nu dormi nimeni…

Cu toate că Andrei se trezi când abia mijeau zorile, mulţi dintre ai casei i-o luaseră înainte. Podelele scârţâiau, prin toate ungherele se strecurau foşnete. Andrei se dădu jos din pat şi se îmbrăcă. Antonina-se prefăcea că doarme. El o privi şi oiţă. Iată, a trecut şi prima noapte petrecută acasă, după atâta amarnică despărţire… Dar n-a trecut aşa cum o visase el… Ce să-i faci! Acuma, nimic nu mai e în lume aşa cum. s-ar cuveni să fie… Andrei ieşi în tindă, să se spele.

Acolo o găsi pe maică-sa, trebăluind. Turna grăunţe în râşniţa născocită de Taras şi le măcina. Roţile dinţate scârţâiau a jale.

— Taică-tău a meşterit-o, îi explică bătrâna, văzând că o priveşte curios. I-a pus şi-un nume: agregatul. Dar după mine, e o pacoste, nu un agregat. Altceva decât necazuri, nu mai avem…

Obloanele erau încă închise. Prin crăpături se strecura firavă lumina, boţită parcă, a dimineţii.

— Să deschid; obloanele? începu Andrei. E beznă ca într-un mormânt.

— Aşa şi trăim! îi răspunse maică-sa. N-avem ce vedea.

În dimineaţa asta, lui Andrei lucrurile nu i se mai părură aidoma cum le lăsase la plecare. Înspăimântătorul chip al mizeriei, pe care în ajun nu-l observase, îl privea parcă drept în faţă. Şi nici el nu înţelegea de unde anume: se ascunsese oare în agregatul lui Taras, în turtele acre

care ţineau loc de pline sau în faptul că samovarul zăcea prăfuit într-un colţ? („înseamnă că n-au nici zahăr, nici ceai. Cum o fi trăind mama fără ceai, ea care înainte bea atâta?”) Că sărăcia îşi făcuse sălaş în casa lor, se vedea cât de colo, şi Andrei simţi asta ca pe o dojană, la adresa lui. Ca şi cum el ar fi fost de vină că-i război, că nemţii sunt în oraş, că nu e pâine…

Treptat, treptat, familia se adună la masă – toţi posomorâţi, tăcuţi. Chiar şi Lionka se uita pe sub sprâncene la unchiu-său, cu vădită dezaprobare. Mai mult decât toţi zăbovi Antonina;

Iar când apăru, în sfârşit, şi se aşeză, ciudat de emoţionată, lângă bărbatul ei, Andrei înţelese de ce zăbovise atât: se pudrase.

Dar nici pudra nu putea ascunde cât îmbătrânise şi cât slăbise Antonina. Îi îmbătrâniseră mai ales ochii – ochii ei, acum stinşi, speriaţi, „Se-vede că a plâns mult”, ghici Andrei şi întoarse capul.

Mâncară în grabă şi mohorâţi. Tăceau toţi. Doar Mariika ciripea şi se gudura pe lângă Andrei.

— Tu te duci la şcoală? o întrebă el.

— Nu… răspunse Alanika, mirată. Acuma sunt nemţii!

— Da, da… murmură el. Nu mă gândisem…

Şi se mustră iar, de parcă el ar fi fost vinovat că Mariika nu se poate duce acum la şcoală.

— Nu-i nimic, o să învăţăm amândoi! se grăbi el să-i tăgăduiască.

După gustarea de dimineaţă, Taras începu să se pregătească pentru plecarea la uzină. Îşi scoase solemn zdrenţele şi începu să se îmbrace.

— Cum, tata lucrează la uzină? o întrebă Andrer mirat, pe soră-sa.

— Da… într-un fel… răspunse ea zâmbind.

— Bunicul e dus la uzină cu escortă! strigă Lionka.

Nu oricum! Fără escortă nici nu se duce.

Îl auzi şi Taras din odaia lui.

— Da, da! răspunse el „de-acolo. Cinste, nu glumă I Cinste, la bătrâneţe, din partea nemţilor, pentru nesupunerea mea. Sunt dus la uzină ca un guvernator – cu escortă.

— Tu ai slujbă? o întrebă Andrei pe Nastia.

— Eu? Nu I

— Atunci ce faci?

— Mă ascund.

— Te ascunzi? De cine?

— ce toate. De Germania. De slujbă. De ochiul nemţesc.

— Şi cum te ascunzi?

— Aşa… Mă îngrop în casă. Nu-mi scot nasul pe-afară. Tot rostul vieţii mele e să mă ascund, spuse ea, râzând uşor şi plin de înţelesuri tainice.

Iar Andrei se gândi mirat, ba chiar cu oarecare invidie: „Ia te uită, şi ei duc un război al lor, cu nemţii; un război mărunt, nici vorbă, dar crâncen”.

— Văd că poliţaiul meu întârzie! spuse Taras, ieşind din odaia lui şi uitându-se la ceas. Purta nişte zdrenţe de nedescris. De unde şi-o fi făcut rost de ele? Şi Andrei înţelese: dinadins se îmbracă aşa…

— Întârzie poliţaiul I repetă ironic Taras. Asta-i lipsă de disciplină! Sigur, o fi ocupat – acum e mare lipsă de mâini poliţieneşti. E atâta nesupunere în popor, că nu mai prididesc!

Şi, uitându-se la Andrei, îl întrebă pe neaşteptate, „aşa, din treacăt:

— Tu o să-ţi iei slujbă la poliţie, nu-i aşa?

Andrei păli.

— Urât mai gândeşti despre mine, tată! bombăni el, jignit. Zău dacă nu mi se pare ciudat…

— Păi altceva ce-o să fati? urmă bătrânul necruţător.

Tu ţi-ai ales drumul ăsta. Acum eşti însemnat... Şi pufni, cu ciudă, în mustaţă. Eu am dreptul să mă supăr pe tine, iar tu n-ai de ce să te superi pe mine.

Andrei simţi că-l la Ail Ma A mima. het arma, urmei „ce l-a apucat pe tata? „Doar nu m-au cinstit nemţii cu turtă dulce, ci cu biciul... Prin câte am trecut eu, voi nici n-aţi visat măcar". Îşi aminti, deodată, lagărul. Asta nu se poate uita în vecii vecilor! Şi nicio răfuială n-ar fi de ajuns! ... Îi veni să strige, furios, bătrânului toate grozăviile îndurate şi să-i spună în faţă: „Ia hai, să ne măsurăm, meşule, şi să vedem al cui suflet e mai înerâneenat de ură!" Dar tocmai atunci se auzi o bătaie în uşă, cu patul armei, şi un glas: „Ei! Ieşi afară!"

— Aha! Tot a venit! Taras râse pe sub mustaţă şi îşi puse şapca. Acuşica vin I Hai de te uită şi tu, Andrei, cum sunt cinstiţi bătrânii în ziua de azi. Hai, vino! ridică el glasul, văzând că Andrei rămâne locului. Asta trebuie s-o vezi...

Ascultător, Andrei ieşi pe prispă, după taică-său. În stradă, aşteptau bătrânii, proptiţi în toiege. „Ca nişte prizonieri", gândi Andrei. Îi recunoscu pe toţi. Cum să nu-i recunoşti! maiştri!

Bătrânii ăştia tipicari îl făcuseră mult sânge râu, pe vremuri, când era şi el un meşter tânăr, pe lângă ei. Îi socotise totdeauna nişte moşnegi... Ei îl tutuiau, mereu, iar el le spunea „dumneata". Cum să nu-i recunoască! Toată lumea îi cunoştea. Până şi academicienii le cereau sfatul. Iar directorii se cam temeau de ei. Fiecare director nou-numit *se* ducea întâi să m se prezinte lor, şi abia după aceea, comitetului regional. De convins, îi puteai convinge, de înduplecat – mai rar, dar de poruncit, era cu neputinţă.

Taras îşi luă locul în rând, poliţistul făcu un semn cu mâna, şi bătrânii porniră.

Mergeau, sprijinindu-se zdravăn în bâte. Andrei putea acum să-i vadă bine: îmbătrâniseră maiştrii, le mai

scăzuseră puterile. Până şi taică-său, cel mai tânăr dintre ei, se schimbase. Paltonul rupt, pus peste umerii slăbănogi, se bălăbănea neputincios, dândtl-i o înfăţişare grozav de bătrânească. Dar fiecare se ţinea drept, cu capul sus. Se vedea cât de colo că se străduiau cu ultimele lor puteri, datorită nesupunerii – cea mai puternică dintre puteri – să păşească mândri şi demni, de parcă într-adevăr escorta ar fi fost o cinste pentru ei.

„Nu, ăştia nu sunt prizonieri, gândi fără voie Andrei. Ăştia… ăştia sunt neînfrânţi".

Ca totdeauna, Taras mergea lângă Nazar.

— Ia spune, Tarase, îl întrebă imediat Nazar (după cum se şi temuse), nu era oare Andrei al tău, pe prispă?

— Ba el era, mormăi Taras.

— A-a… Vă să zică, te putem felicita, ţi-a venit un oaspe drag! Ţi-a venit feciorul! Hei, dacă ar fi alte vremuri, s-ar cuveni să şi bem ceva…

— Nu e cazul!

— Da, da… Asta aşa-i… sigur… Ei, ce mai povesteşte Andrei? Cum merge? Unde-i armata noastră?

— Ce se mai poate povesti acum 1

— Înţeleg… Totuşi… Asta aşa-i… nu-l mai slăbea Nazar. Dar Andrei de unde a, venit?

— Din încercuire, minţi Taras. Cuvântul „prizonierat" nu l-ar fi putut rosti.

— A! Ei, da… da… Acum se întorc mulţi din încercuire. Uite, şi noi am luptat în războiul civil, dar parcă nu-mi aduc aminte să fi auzit vorba asta „încercuire". Ai? Sau am uitat-o?

Merseră mai departe, tăcuţi.

— Da… făcu gânditor Nazar. Ai noştri s-au risipit care încotro.: încercuire… dispăruţi fără urmă… Poate că nici armata noastră n-o mai fi existând, ce zici, Tarase? Or fi numai visurile noastre? Poate că s-a risipit toată, ca feciorașul tău, prin încercuiri şi pe la vetre… ai? Şi noi

stăm aici, şi aşteptăm…

La acelaşi lucru se gândea şi Taras de când venise Andrei, dar acum nu-i răspunse nimic lui Nazar. Îşi văzură de drum, în tăcere.

— Ei! Ehei! strigă deodată Bulâga, din rândul întâi. Hei, poliţaiule, ne duci pe drum greşit. Auzi!

— Vorba! mârâi poliţaiul şi-l ameninţă cu pistolul automat.

Bătrânii se neliniştiră.

— Adică, unde ne-o fi ducând? întrebă Nazar îngrijorat. Te pomeneşti că la închisoare?

— Tot aia e! făcu Taras.

— Ba nu, zău…

— Dacă ne duc să ne împuşte, spuse deodată turnătorul Omelcenko, Zahar Ivanîci, eu am să le mulţumesc. Tot n-o să apucăm noi ziua cea mare. Decât să trăim aşa… şi făcu un gest de dispreţ.

Dar poliţaiul nu-i duse nici la închisoare, nici la execuţie, ci într-o mică uzină de reparaţii. O uzină mică de tot, aproape primitivă, care nici nu fusese distrusă, când cu evacuarea. Acum, pe singurul ei coş, se înălţa un fumuleţ gălbui, spălăcit.

Poliţaiul dispăru, iar bătrânii rămaseră singuri, nedumeriţi. Peste câtva timp, din atelier ieşi un bărbat în salopetă, care veni fuga spre ei. Cu toată salopeta nemţească, Taras îşi dădu seama că e un lucrător rus.

— A-a! strigă bucuros lucrătorul, văzându-i pe bătrâni. A venit schimbul…

— Ia stai! i-o reteză aspru moş Bulâga. Ce faci tu aici?

— Eu? râse omul. Sunt maistru.

— Maistru! mormăi Taras. Eşti un ticălos, nu maistru… Iudă!

— Ia stai! vorbi din nou, cu asprime, Bulâga. Pe noi de ce ne-au adus aici?

— Cred că pentru acelaşi lucru… Nu sunteţi maiştri?

— Să zicem că am fi.

— Păi asta-i! Cred că v-au adus să lucraţi. R ceva urgent de lucru…

— Noi n-o să lucrăm! spuse Nazar.

— Ba o să lucraţi! Au să vă silească! E o comandă de război. Aici nu se discută, oftă meşterul cu salopetă nemţească. Ia uitaţi-vă, colo, ce de tancuri distruse…

— Nemţeşti?

— Păi sigur! Altfel cum? Sunt o mulţime. Nici întregi n-am văzut atâtea la nemţi. Se vede că nu le mai ajunge mâna de lucru pe care o au. Tancurile mai puţin stricate şi le repară, pesemne, în atelierele lor. Iar astea, zău, sunt făcute zob, după toate regulile artei! Şi acum, va să zică, trebuie să le reparăm noi…

— Ia stai puţin! îi tăie vorba Taras, mirat. Tancuri distruse! De cine?

— Asta, nene, nu pot să-ţi spun, râse meşterul. Bănuiesc, de bună seamă, că le-au făcut praf nişte meşteri tare pricepuţi 1 Cei cu care se războiesc! Se uită în preajmă. Cum să-ţi spun? Inamicul…

Un neamţ gras şi solemn, cu *pince-nez* şi uniformă militară, ieşi din atelier şi veni grăbit spre bătrâni.

— A! strigă el vesel. Pine! Voi *sind* maister rus? O, la! Pună siua, firaister rus!

Bătrânii mormăiră încet:

— Bună ziua!

— Să facem cunoştinţ! spuse neamţul cel voios. Eu, inginer. Voi *sind* maister rus. Forte pine 1 Şi este un lucrare… O! Un mare lucrare! Trebuie reparat tancuri… Graba! Cum spune asta? A, la – urgent! Doi săptămâni! Nu – împuşcat!

— Trebuie să vedem ce-i de lucru, spuse Taras, încet.

— Ce? A! Este drept! maister trepuie văzut lucrul. Inginerul era bucuros că se poate înţelege atât de bine cu

maiştrii ruşi. *Bitte*, veniţi, veteţi lucrul.

Bătrânii intrară în atelier. Văzură un şir lung de maşini nemţeşti stricate, seofâleite, desfundate. Nu mai erau tancurile acelea din pieţele publice, care îi înfricoşaseră. Aveau dinainte un morman de fiare, nevolnic, neputincios, mort.

— *Das ist*, este, spuse solemn inginerul cel vesel. Cum spune? Puternic tehnic german. Acum *ist* polnav. Eu şi voi *sind* doctor, *la*? râse el de gluma făcută.

— Straşnică lucrare, făcu Taras, încântat, cercetând găurile din blindaj. Nimic de zis! S-a lucrat frumos! Unde v-aţi aranjat aşa, dragii moşului? Ungă Stalingrad?

— Nu este treapa vostru! strigă inginerul, şi faţa i se făcu stacojie. Tăcer! Tăcer! Tăcer i

— Am tăcut, dădu Taras tăin umeri.

— Tăcer! strigă încă o dată, ceva mai încet, inginerul. Îşi aminti că poate să vorbească ruseşte cu meşterii ruşi şi spuse de data asta liniştit:

— Aceste tancuri trepuie să mergi urgent la război. Nu – împuşcat!

— Noi nu putem face lucrarea, spuse încet moş Bulâga.

— *Was*? strigă inginerul. Ce? Cum… nu putem?

— Nu putem, vuiră de asta dată toţi, în cor.

Neamţul îi privi înlemnit. Nu se aştepta la un refuz. Îşi scoase maşinal *pince-nez*-ul şi-l învârti între degete.

Deodată zâmbi, liniştit: – A, *ja-ja*! Eu înţelege… Asta drept… Maister trepuie mănâncă… Voi, şi-l împunse cu degetul pe moş Bulâga, voi *sind* schelet… Eu hrăneşti maister. Asta drept… Cele două cuvinte „drept” şi „împuşcat” le rostea cu nespusă voluptate!

— Nu, râse scurt Bulâga, nu putem fi hrăniţi… Suntem sătui!…

— Nu putem face lucrarea, spuse Taras hotărât, noi nu suntem maiştri.

— Cum, nu maister! strigă inginerul, mirat.

— Suntem muncitori necalificaţi.

— *Was*? Necalificat? urlă neamţul. Mie spus maister!

Inginerul se întoarse spre meşterul cu salopetă nemţească, dar acesta păli. îl trecură năduşelile şi îşi întoarse privirea.

— Nu suntem maiştri, vorbi Nazar, cu glas potolit, privindu-l pe neamţ drept în ochi… N-avem şcoală… Neştiutori… muncitori necalificaţi… Şi, afară de asta, judecaţi şi dumneavoastră, domnule, ce fel de lucrători putem fi noi, acuma? Nişte bătrâni! Nişte schelete! Nici nu face să ne hrăniţi, e păcat de mâncare… Trăim şi noi, de azi pe mâine, aşteptând să ne cheme moartea. Daţi-ne afară. Nu suntem maiştri, vai de capul nostru.

Neamţul îl ascultă năucit, apoi îşi roti privirea asupra celorlalţi:

— Toţi est muncitori necalificat? întrebă el.

— Toţi! întăriră bătrânii, în cor.

Neamţul îi cercetă neîncrezător, ba chiar jignit.

— Dau mâncare pun! spuse el, nesigur.

Bătrânii nici nu se clintiră măcar. Stăteau la fel de tăcuţi şi de supuşi, cu capetele plecate, dar fără a ceda cât de cât – şi lucrul acesta, mai mult decât vorbele lor, îl convinse pe neamţ că nu vor lucra.

— Marş de-aici! urlă el, scos din minţi, avântându-şi braţul ca şi cum ar fi vrut să lovească. Apoi se întoarse brusc şi plecă în biroul său.

Bătrânii rămaseră nemişcaţi, la locurile lor.

— Ce să mă fac cu voi, acuma, se supără poliţaiul. Ai dracului mai sunteţi, moşnegilor, v-o spun eu! Şi nici de murit nu mai muriţi odată! Unde naiba să vă mai duc acum? se gândi puţin, apoi dădu deznădăjduit din mână. Bine. Deocamdată, căraţi-vă acasă. Am să-i raportez domnului comandant, să hotărască el. Ar trebui să vă împuşte pe toţi – altă ieşire nu văd.

— Mulţumim pentru vorbele dumitale bune, domnule poliţai! se ploconi Bulâga.

Abia în poarta uzinei, meşterul în salopetă îl ajunse din urmă pe Taras. Era palid.

— Iertaţi-mă, şopti el, apucându-l pe Taras de mânecă. Iertaţi-mă, vă rog, pentru lipsa mea de curaj. N-am ştiut să refuz, de altfel nici nu mi-a trecut prin minte. Acum e prea târziu… Dar să nu uitaţi, adăugă el repezit, să nu uitaţi că acum nu v-am trădat. *Măcar* atâta… Eu ştiu bine ce maiştri sunteţi.

— Nu-şi nici popă, nici judecător, spuse Taras, dârz, clătinââjd din cap. Fiecare trăieşte cum îl mână cugetul.

Acasă, Taras nu-l găsi decât pe Andrei – femeile plecaseră.

— Aveam nevoie de tine! spusebătrânul. Stai jos.

Andrei se aşează.

— Tu, băiete, începu Tarăs, cum, necum –, se cheamă că eşti ostaş… Aşa-i?

— Aşa-i… răspunse Andrei şi se gândi mâhnât: „Mult o să-şi mai bată joc de mine? Sau o să mă ţină într-o batjocură, de-a pururi?”

— Războinic mare n-ăi fi tu, de bună seamă, despre asta să nu mai vorbim, urmă Taras, dar te-au învăţat, totuşi, şi pe tine câte ceva. Aşa-i?

— Da, aşa-i.

— Atunci să-mi spui tu: de la ce distanţă, trebuie să: azvârli o grenadă ca să faci zob un tanc?

— De ce vrei mata să ştii asta? zâmbi Andrei. Ai de gând să azvârli grenade?

— Poate că da! Dacă aş fi fost mai tânăr, aş fi azvârlit. Nu m-aş fi predat, asta s-o ştii.

— De la cinci, zece metri, e cel mai. sigur… răspunse Andrei, răutăcios.

— Atât de aproape? se minună Taras. Astă înseamnă, adicătelea, că trebuie să aştepţi până vine tancul peste

tine? Aşa să fie?

De, cam aşa…

— E nevoie de mare curaj, după câte văd, pentru o faptă ca asta. Trebuie să ai o inimă de (ier!

— D-da… Bineînţeles…

— Şi se găsesc oameni atât de curajoşi? întrebă Taras.

— Se găsesc, sigur… Dar dumneata ce anume vrei să ştii? îşi ciuli Andrei urechile.

— Da-da… Se găsesc… oftă bătrânul. Ferice de} atrânii care au asemenea odrasle! Bine, să lăsăm asta! Acum am o altă întrebare: dar blindajul? blindajul unui tanc nu-l poţi găuri cu o – grenadă, nu? înseamnă că trebuie să vii cu tunul? Ai?

— Da, cu tunul…

— Şi nu cu orice fel de tun, vezi bine! Un tanc greu nu-l poţi răpune cu un tun de calibru mic?

— Fireşte.

— Înseamnă că „trebuie să ai tunuri grele, puternice? Aşa-i?

— Da, aşa e…

— Va să zică, sunt şi turnuri. Sunt şi tunuri! Sunt! strigă triumfător bătrânul, izbind cu palma în masă. Va să zică, tot mai există armata noastră, afurisitule! Că era cât p-aci să-mi pierd credinţa, din cauza ta!

— Ascultă! sări Andrei, mânios.

— Nu! i-o reteză tatăl. Acum să mă asculţi ti pe mine. Îţi poruncesc. Se ridică de la masă, ameninţându-l pe Andrei cu degetul lui negru şi noduros. Lângă Stalingrad, sau altundeva, nu ştiu unde au fost doborâte o mulţime de tancuri nemţeşti. Nemţii le-au adus aici, să le repare. Caută mâini de lucru mârşave. Iată aşadar, măi Andrei, ultima mea vorbă. Despre mine unu, poţi să faci ce pofteşti – poţi chiar să intri şi în poliţie. Nu-mi pasă de tine! Te-am scos de la inimă. Dar la uzină… Mă auzi? La uzină… se opri

înecat de tuse.

Andrei, alb ca varul, stătea tăcut în faţa tatălui său.

— Te-am adus la uzină când erai de-o şchioapă, şi te-am pus la strungul meu. Ţi-am pus în mină pila mea, afurisitule, şi ţi-am arătat cum trebuie s-o ţii. Ţi-am explicat, blestematule, care pilă e bună pentru cutare sau cutare lucru – care e de răzuit, care de făţuit, care de lustruit. Aşa-i? Şi dacă tu, ticălosule, ai să îndrăzneşti acum, cu pila lui tat-tu… dacă îndrăzneşti… Singur, cu mâna mea te… Cât despre rest, dădu el din mână, ostenit, trăieşte cum ştii. Fă ce pofteşti.

— Fă ce pofteşti! îi spusese taică-său, iar Andrei nu ştia măcar de unde să înceapă.

Lipsit de toate drepturile omului, nu putea nici să-şi apere, nici să-şi susţină familia. Nu era decât o gură în plus şi nimic altceva.

Viaţa lui nu avea nici rost, nici justificare, nici ţel. De ce trăieşti tu pe lume, Andrei? La întrebarea asta nu ştia ce să răspundă.

Până şi în prizonierat avusese un ţel: să scape, să se smulgă din strânsoarea sârmelor ghimpate. Şi scăpase! La Lukeria îşi făurise un nou vis: să ajungă cu orice prgţ acasă, la ai lui 1 Şi ajunsese 1 Iar acum atârna de gâtul familiei, ca o povară grea… Ce se va mai întâmpla de-acum înainte? Nici la asta nu ştia să răspundă…

Taras, tatăl lui, trăia şi răzbătea prin tot soiul de încercări ca să-şi ocrotească familia, să apuce reîntoarcerea alor noştri. Să-i aştepte, fără să se supună duşmanului – iată pentru ce trăia bătrânul Taras, scrâşnind din dinţi.

Andrei n-avea dreptul să aştepte. Să aştepţi până când tu, bărbat în toată firea, numai bun să porţi arma, vei fi eliberat de alţii? Cu ce obraz ai să ieşi înaintea eliberatorilor?

Dar şi aşteptarea devenise de neîndurat: foametea

apăsa asupra familiei. Andrei îşi frământa creierii gândindu-se cum să iasă din impas, dar nu găsea nimic. Să se ducă la lucru? Unde? De altfel, munca pentru duşman nu te hrăneşte, ci mai rău te usucă. Doar nu era să se angajeze în poliţie.

Poliţaii aflară despre întoarcerea lui Andrei. Îi suciră actele pe faţă şi pe dos, găsindu-i mereu nod în papură. Cereau să rămână în evidenţa lor, să-şi ia o slujbă. Andrei spunea că e bolnav. Îi cerură un certificat medical, dându-i să înţeleagă totodată că s-ar mulţumi şi cu ceva bani, drept mită. Bani, însă, Andrei n-avea de unde să scoată. Şi-i dădu poliţaiului bricheta pe care, neavând ce face, şi-o meşterise pentru el. Poliţaiul o primi.

„Să plec la ţară> la Lukeria, să fac rost de ceva pâine pentru a-i mei?", se întrebă Andrei într-o bună zi. Şi gândul acesta nu-l părăsi multă vreme. Dar se temea să i-l împărtăşească Antonihei. Când îi mărturisise despre Lukeria, Antonina nu spusese o vorbă şi nici de atunci nu mai spusese nimic, dar Andrei simţea că despre lucrul acesta nu mai trebuia pomenit.

Lukeria Pavlovna veni singură în casa lui Taras. Pică din senin, pe la amiază, când nu se aflau acasă decât baba Evirosinia şi Antonina.

Împinse sfioasă portiţai.

— Aici locuieşte Andrei Tarasovici Iaţenko? o întrebă ea încurcată pe Antonina.

— D-da… răspunse aceasta1, mirată, şi începu s-o cerceteze pe noua venită, straiele ei ţărăneşti, bocceluţa.

— L-aş putea… vedea?

— Acum nu-i acasă „dar vine el, curând. Mai aşteaptă dumneata, niţeluş.

— Dar mata cine eşti?… întrebă stânjenită femeia. Nevastă-sa.

Ceva, în glasul ei, o făcu pe Antonina să răspundă:

— N-nu… sunt sora lui.

— A! făcu femeia, bucuroasă, şi răsuflă uşurată. Va să zică, a ajuns acasă? Teafăr? Şi risc, voioasă.

Stăteau încă în poartă.

— Dumneata eşti Lukeria Pavlovna? o întrebă încetişor Antonina, şi simţi deodată cum îi dogoresc obrajii.

— Da! răspunse musafira, mirată. Andrei Tarasovici v-a vorbit despre mine?

— Da… Mi-a vorbit… spuse Antonina, fără s-o privească în ochi, răsucindu-şi marginea şorţului. Dar de ce stai mata în poartă? tresări ea, deodată. Hai, poftim în casă…

— Nu, nu-i nevoie. Nu-mi duceţi grija! O să aştept aici. Va să zică trăieşte? întrebă ea din nou, şi iar oftă, bucuroasă.

Antonina o duse în casă şi-o aşeză la masă. Lucria Pavlovna se uită cu sfială în jur.

— Dar nevastă-sa unde-i?… întrebă ea, rostind anevoie cuvintele. Andrei Tarasovici şi-a găsit nevasta?

— N-nu… îngăimă Antonina. N-are nevastă.

— Păi cum vine asta? El spunea că are…

— D-da… Avea… Dar a plecat… S-a evacuat. A pierit fără urmă… N-am mai primit nicio veste de la ea…

— A-a-a! dădu din cap Lukeria. Doamne, şi ce se mai omora pentru nevastă şi pentru fetiţă! îl ştii doar cum e! zâmbi ea, sfioasă. E om nervos şi are o fire…

— Îl ştiu…

— Va să zică trăieşte! repetă ea pentru a treia oară, şi iar zâmbi blând, fericită.

Tocmai atunci intră Andrei. Văzând-o pe Lukeria lângă nevastă-sa, se dădu înapoi, speriat. Apoi se apropie… Lukeria se ridică, bucuroasă, roşind şi apăsându-şi mâinile pe gât. Dar când, fără să vrea, îi aruncă o privire Antoninei, se opri locului. Ceva – nici ea nu ştia ce – o făcuse să înţeleagă să antonina nu e soră cu Andrei… Se

lăsă pe scaun, fâstâcită, şi se făcu mică de tot.

— Iertaţi-mă… bâigui ea, zâmbind dureros. De bună seamă că fiecare femeie îşi doreşte fericirea… măcar în parte…

— Nu-i nimic, vorbi intonina oftând cu tristeţe. Durerea noastră e aceeaşi.

„Prost a mai ieşit, se gândi Andrei. Foarte prost 1 Urât! Şi cine-i de vină? Eu singur, sau vremurile astea… vremurile de restrişte, războiul?”

Pe neaşteptate, veni şi Taras. Se vede că Evirosinia îl şi înştiinţase despre musafiră. Bătrânu’! se duse drept la ea şi-i făcu o plecăciune adâncă.

— Îţi mulţumesc, femeie! îi spuse el şi glasul îi tremură. Îţi mulţumesc, pentru sufletul tău cel bun. Pentru omenia ta. Păcat însă că nu l-ai salvat pe omul care trebuia. El nu merită… îşi privi dispreţuitor feciorul şi se duse în odaia lui.

Se simţiră cu toţii şi mai stingheriţi.

— Taipa e un om aspru… începu Antonina. E principial… Dumneata n-o lua în nume de rău. Aşa e el…

— Nu-i nimic… Nu-i nimic… vorbi pripit Lukeria. Eu n-am vrut… Am venit doar să-l văd oleacă pe Andrei, să văd EU ochii mei dacă mai trăieşte. Şi acu mă duc, se grăbi ea.

— Unde să te duci? se sperie Antonina. Rănii la noi. Stai aici, noaptea asta. Mai rămâi! a noi. Cum adică? Aşa nu se poate, şi privi spre Andrei. El stătea în picioare, cu ochii plecaţi.

— Nu, nu, mulţumesc, nu-mi duceţi grija… spuse Lukeria, tulburată. Stau aici, la o rudă. Se ridică să plecef dar nu ştia ce să tacă cu legăturica pe care o ţinuse până atunci pe genunchi, iertaţi-mă, spuse ea hehotărâtă şi ridică legăturica, v-am adus asta… e un dar, se uită la Andrei, apoi la Antonina, şi-i întinse ei legătura.

— Vai, nu trebuie, nu trebuie! Antonina se dădu

înapoi, apărându-se cu mâinile.

— Vreţi să plec mâhnită? rosti încetişor Lukeria.

Andrei – porni s-o petreacă. Antonina privea tăcută de pe prispă cum mergeau ei, alături. Oftă şi se lăsă pe treptei.

— Ce femeie de treabă! spuse baba Evirosinia, înduioşată, desfăcând bocceluţa. Cum s-a gândit ea la hol! Ne-a păstrat bunătăţi. Iar pentru noi, orice e binevenit acum!

Taras o auzi din odaia lui şi se năpusti afară, roşu de ruşine.

— Dă fuga după ea! strigă el furios. Dă-i-o înapoi! Ce, am ajuns cerşetori? Primim de pomană?

Dar tocmai atunci o zări pe Mariika şi citi în ochii ei fericirea curată cu care privea ouăle, ca pe nişte minuni. Taras înălţă din umeri şi ieşi în curte.

„Suntem nişte cerşetori! Ba mai rău chiar!” gândi el şi clătină din cap, privindu-şi – cu luare-aminte casa şi gospodăria. Toate parcă stăteau să cadă… Magazia se gârbovise ca un moşneag, casa abia mai răsufla… Ar trebui reparate, dar poate îi vorba de asta acum?… Pe om îl roade untul, fierul – e ros de rugină, iar lemnul – de Carii. Aşa-i de când lumea. Se duce totul de râpă. Ar fi vremea să încropim nişte sicrie, pentru toată familia. Dar nici pentru sicrie nu-i lemn de ajuns. Abia dacă au mai rămas trei scânduri de brad, în toată gospodăria”.

Trei scânduri de brad… Nici măcar un sicriu nu poţi face din ele! Dar lui Taras nici prin gând nu-i trece să-şi facă sicriu. Încă nu vrea să moară, încă nu şi-a pierdut nădejdea.

Din scândurile de brad, el încheie o ladă. Îi pune o roată. Îi bate două minere. A ieşit o roabă. Raba Evirosinia îi urmăreşte îngrijorată munca.

— Te-ai hotărât să te duci, Tarase? El nu răspunde.

— Nu ne-am putea oare lipsi? întreabă ea, cu sfială.

Taras dă din umeri, înciudat:

— Vorbeşti şi tu, ca să nu taci!

— Te duci chiar tu?

— Păi cine? N-are cine.

— Andrei n-ar putea? întreabă ea, prudentă.

— Andrei? Ce are el a tace cu noi! răspunde Taras, posomorât, şi ridică din umefi, a dispreţ.

Baba Evirosinia îşi clatină tristă capul cărunt.

— La anii tăi, nu face, să te duci, Tarase… oftează ea.

— Da. Taras zâmbeşte strâmb. Mi s-ar fi cuvenit, o altfel de bătrâneţe, după atâta amar de trudă pe acest pământ. Dar ce să mai vorbim! N-am ştiut să ne apărăm drepturile, n-am ştiut să ne creştem feciorii – acum n-avem pe cine să fim supăraţi.

Către seară, baba Evirosinia şi. Nastia începură să-l pregătească pe Taras pentru drum lung. Scoteau, de prin lăzi tăinuite, rochii, haine bărbăteşti, înfăne; le scuturau de naftalină, le cercetau în zare: or să le cumpere oare, la ţară? Şi cât li se va da pe ele? Despre fiecare lucruşor scos din ladă baba Evirosinia poate să spună o întreagă poveste cum au fost strânşi banii, din leafă, cum au ţinut sfat femeile din casă şi cum a pornit apoi, toată familia, în păr, să-l cumpere. Dar despre toate astea mai bine să nu pomeneşti. Altminteri, nici baba Evirosinia nu scoate o vorbă, ci d: dar oftează, pe ascuns de Taras, rânduind lucruşoarele în roabă.

Una din lăzi, însă, *s* şovăit multă, vreme până s-o deschidă. Ba o ocolea, ba se întorcea iar la ea…

— Aici e zestrea Naştiuşei, oftă ea, într-un târziu.

— Ia te uită! se miră Nastia. Aveam şi zestre?

— Păi cum altfel? se simţi jignită maică-sa. Ca orice fată de oameni cumsecade.

— Şi eu tare habar n-aveam! râse Nastia. Hai, mamă, deschide-o! Tot n-are cine să mă ceară. Nu vin flăcăii, fiindcă zăbovesc dincolo de Don. Hai, deschide-o!

Astfel, zestrea Nastiei se grămădi şi ea în roabă.

Noaptea, din ultima picătură de făină găsită prin casă, îi făcură turte lui Taras, pentru drum.

— Pleci în zori, Tarase? îl întrebă cu sfială nevasta.

— De ce mă întrebi? Taras o privi atent. T, de gândise şi el să plece în zori.

— Păi cred că nu s-ar cuveni să treci prin oraş cu roaba, pe lumină… Ar vedea lumea cât suntem de săraci.

— N-are de ce să-mi fie ruşine! se mânie Taras

— Înainte vreme te ruşinai de sărăcie…

— Înainte vreme I bombăni el. Înainte vreme era sărac numai cine nu voia să muncească. Acum însă, n-are de ce să-mi fie ruşine. Am să mă duc ziua! răcni el, ca turbat. Chiar la amiază. Să-mi vadă toată lumea roaba!

Şi, după ce-şi luă rămas bun de la ai lui, fără să-i arunce – lui Andrei măcar o privire, ieşi din casă fix la ora douăsprezece, ziua.51

Cu fruntea sus, zburlindu-şi mustaţa căruntă, trecu împingându-şi roaba prin tot Kamennîi Brod, prin tot oraşul, pe străzile cele mai populate. Cunoscuţii se uitau tăcuţi în urma lui.

Iar el mergea înainte, fără să privească nici în stânga, nici în dreapta. Mergea solemn, mergea adânc mâhnit, mergea învineţit de amarul care-i ardea inima.

Străbătu astfel întreg oraşul. Apoi ieşi la drumul mare şi se opri la o răscruce, ca să-şi mai dezmorţească spinarea. Dar priveliştea care i se înfăţişă îl făcu să-şi uite de toate.

Roabe, roabe, şi iar roabe – cât vedeai cu ochii – numai roabe şi spinări încovoiate deasupra lor. Spinări şi roabe – nimic altceva, ca şi cum ar fi nimerit pe drumul ocnaşilor. Scârţâind şi hurducăind, roabele se rostogoleau peste bolovani, trăgând după ele oameni chinuiţi, asudaţi, negri de praf. Părea că nu oamenii înaintează, ci roabele, cu mâini omeneşti ţintuite de ele.

Parcă niciodată n-ar fi existat pe pământ nici căi ferate, nici automobile, nici puterea aburului, nici electricitate, iar omul încă nu domesticise calul; parcă niciodată n-ar fi existat magazine, iar oamenii ar fi fost întotdeauna nevoiţi să-şi facă rost de pâine chiar de pe locul unde se semănase griul; parcă pe pământ n-ar fi existat niciodată altceva decât roabe şi spinări încovoiate, şi drumuri prăfuite, cât vezi cu ochii…

Pe lângă roabe mergeau oamenii, obosiţi şi. deznădăjduiţi. Femei şi bătrâni. Mergeau familii întregi. Bărbatul şi nevasta împingeau cu schimbul la roabă. O fetiţă de vreo opt ani îşi ducea în braţe frăţiorul mai mic şi-l strângea la piept cu grija şi cu dragostea unei adevărate mame. În roabă şedea un ţânc şi plângea sfâşietor, vârându-şi degetele în ochii umflaţi, infectaţi de praf. Familia asta nu mai avea nimic – nici oraş natal, nici casă, nici acoperiş.

Pentru ei nu mai exista nici cerul înalt, cu norii lui înaripaţi, nici vârfurile verzi ale copacilor. Un petic de drum prăfuit, dinaintea ochilor – asta era tot. Şi ei blestemau drumul. Simţeau soarele numai cu ceafa, un soare nemilos şi rău – şi atunci blestemau soarele. Umerii le tremurau şi li se zgribuleau sub ploaia căzută fără veste – şi ei blestemau ploaia. Mâinile lor însângerate şi zdrelite nu mai puteau împinge roaba – şi ei îşi blestemau mâinile. Dar pe singurul vinovat de suferinţele lor nu-l puteau blestema cu glas tare. Şi, de aceea, chinuiţi de drum şi de roabă, îl blestemau pe Hitler cu fiecare geamăt al pieptului ostenit, cu fiecare scuipat al gurii arse de arşiţă şi de praf, cu fiecare scâncet al copilului.

Taras se oprise la răscruce şi privea năucit drumul. „Doamne! Doamne!”, repeta el, clătinând din cap. Nu-şi închipuise niciodată ce proporţii luase mizeria poporului. „Doamne, doamne! Doamne, dumnezeule!”, şi în faţa acestei mări de durere emenească, durerea lui i se păru

mică, neînsemnată.

Şi aşa cum un pârâiaş, de oriunde ar izvorî el, se varsă în mare, tot aşa şi Taras se vărsă în marea de durere a norodului şi se pierdu în ea…

Puhoiul omenesc îl primi, îl învârtoşi, îl încovoie deasupra roabei şi-l purtă cu el. Acum nu mai avea decât o roabă şi un petic de drum în faţa ochilor. Şi pentru el nu mai exista nici cer, nici pădure, întreaga omenire mergea ţintuită de roabă, şi Taras mergea cu ea.

Peste câteva ore se simţi obosit. Şalele îl dureau

E

umplit, iar mâinile îl usturau şi-l frigeau din prima frecării cu lemnul. „Nu sunt încă deprins”, îmbi el amar şi se abătu din drum. În şanţ se mai dihneau câţiva oameni. Un bărbat abia încărunţit şi isteţ, cu ochi vioi, îi întrebă îndată:

— Dincotro?

Taras îi spuse.

— Şi încotro te îndrepţi? îşi plesni palmele a mirare omul cel isteţ.

— Cum încotro? strânse Taras din umeri. Spre regiunea Dnepropetrovsk…

— Dar pentru ce?

Fiindcă întrebarea îl supără, Taras nu răspunse.

— Dacă te duci după pâine, îi spuse grăbit omul cel isteţ, să ştii că eu nu te înţeleg de loc. Pentru că sunt chiar din Dnepropetrovsk. Am onoarea să mă prezint, Petuşkov, Iakov ivanovici, frizer. Dacă ăi trecut prin oraşul nostru, nu se poate să nu te fi bărbierit la mine. Ştii, irizeria Crucii Roşii, pe…

— Nu –, n-am trecut!

— Aşa? Păcat! Şi zi ai porrâit-o spre Dnepropetrovsk? îşi plesni iar palmele frizerul. Eu de acolo vin. E sărăcie lucie.

Taras înălţă neîncrezător din umeri.

— Nu mă crezi? făcu Petuşkov, jignit. Te îndoieşti că o asemenea regiune poate fi cu totul sărăcită? apoi să-ţi spun eu! Dar îşi luă seama imediat şi se uită bănuitor împrejur. Ba nu, n-am să-ţi spun nimic! Du-te! Du-te acolo!

— Oraşul dumneavoastră este de mult… puterea… a… führerului? se auzi deodată un gl din şanţul de scurgere, şi un bărbat în vârstă, *pince-nez* pe nas, se ridică în picioare

— Al nostru? mai întrebă o dată Taras. patru luni.

— Aha-a! râse uşor şi enigmatic omul cu *pinct nez*. Al nostru împlineşte exact un an.

Taras înţelese şi se aşează lângă el, cu roaba alături. Omul cu *pince-nez* şi frizerul îl priveau compătimitor.

— Dar dumneavoastră încotro mergeţi?

— Spre Don, răspunse frizerul. Acolo trebuie să mai fie încă raiul pe pământ…

— Rai, zici? Ehe… râse încet omul cu *pince-tiez*. Eu m-aş mulţumi şi cu un hambar plin.

— Ba e rai! strigă Petuşkov, înflăcărat. Peni îtru marfa mea am absolută nevoie să fie rai! Cu mai puţin nu mă împac.

Lui Taras îi era totuna încotro să pornească spre Nipru sau spre Don. Îşi scoase roaba în drum şi, după o clipă de gândire, porni spre răsărit. Acum avea soarele în ceafă. În faţa] lui, când se ivea, când dispărea spinarea frizerului, iar în spatele lui răsufla greu şi tuşea omul cu *pince-nez*, care se numea Piotr Petrovici.

Înserarea îi prinse pe câmpia de peste Doneţ.

— Înnoptăm aici? întrebă frizerul.

— Ar trebui să intrăm în sat, spuse Taras, nehotărât.

— În sat? Ba nu. Nu-i de noi… ehe… vagabondul n-are voie nicăieri, noaptea… E interzis.

— De cine?

— Cum de cine? De ei!

— Se tem de partizani… vorbi în şoaptă frizerul şi

râse încetişor.

Pe câmp fumegau, ici, colo, focurile oamenilor cu roabe şi, zărind turnuleţul paşnic, începură şi ceilalţi să se abată de pe şosea, într-acolo. Îşi alegeai câte un loc, pe câmp, lăsau jos roaba şi căpeau alături, frânţi de oboseală.

Câmpul fusese bătătorit de mult. În vara aceea cumplită, trecuseră peste el, de nenumărate ori, armate şi popoare. Se vedeau pretutindeni urmele luptelor şi ale popasurilor: iarbă arsă, copaci cu trunchiurile despicate, tranşee, pâlnf de bombe, scrum, urmele negre ale focurilor de popas…

Refugiaţii străbătuseră în goană câmpia, apoi se risipiseră pe întinsul pământului. Şi după ei rămăseseră doar hoiturile cailor căzuţi pe marginea drumului şi făgaşurile căruţelor, adânci şi amare ca nişte zbârcituri.

Pe câmpia aceasta trecuseră armate, bătătorind-o în focul luptelor; aci îşi îngropaseră ele morţii şi-şi culeseseră răniţii, trecând apoi mai departe fără s-o ţină minte. Doar răniţii îşi mai reaminteau de ea: sângele lor udase iarba mohorâtă…

Şi iată că acum a poposit aici o mulţime ciudată de oameni cu roabe. O femeie şi-a scos bluza de stambă şi o spală într-o groapă făcută de o bombă. Apa e ruginie. Se zice că din pricina solului a-rgilos. Dar dacă o fi din pricina sângelui? Copiii dorm în tranşee. Pe cenuşa focurilor stinse, sunt aţâţate focuri noi. Şi fumul amar, fum de pribegie, se târăşte alene, spre cer… Soarele scapătă, scăldat într-o lumină nemaivăzută, de-un stacojiu aproape negru, ca şi cum ar fi sorbit tot sângele şi toată diferea pământului, toată flacăra bătăliilor şi tot fumul focurilor. Iar dinspre drum se ivesc într-una cete noi de oameni cu roabe. Câmpia nu mai poate să-i cuprindă. Oamenii se culcă prin şanţurile de scurgere. Dorm lipiţi unul de altul. S-au adunat aici, din Harkov, de la Poltava, din Donbas, din Zăporojie. Cei din Artiomovsk au câte un sac de sare în

roabă, cei din Kremenciug au tutun furat de la fabrică, cei din Rubejnoe cară cutii de vopsea –, de parcă toate oraşele Ucrainei şi-ar fi dat întâlnire pe

CÂmpul-ăsta. Ga1 şi cum întregul norod a pornit-o cu roaba, ca *nomazii*, în căutarea plinii. A pâinii!

„Ucraina mea! Ucraina mea! clatină Taras din cap, amărât. Năpăstuiţi mai suntem!”

Între timp; frizerul a încropit un loc şi priveşte cu admiraţie cum unduiesc flăcările, de parcă ar fi cea mai frumoasă coafură pe care a făcut-o vreodată.

Din toate părţile se întind mâini spre foc. Un bărbat cu palton cadrilat şi cu pălărie moale, care stă deoparte, se mişcă involuntar spre foc, dar nici nu se trage mai aproape, nici nu vine spre el.

— Dumneavoastră, cetăţene, de unde veniţi? îi strigă amabil frizerul, îmbiindu-l să se apropie, să mai schimbe o vorbă.

— Iertaţi-mă… hm… răspunde cu glas înfundat omul cu pălăria moale… Eu… nu vorbesc… pe stradă, şi îşi vâră obrazul în gulerul paltonului.

— E un intelectual „spune Petuşkov, jignit, întorcându-se spre Taras; Un intelectual cu studii superioare! Păi dacă eşti intelectual, strigă el furios, stai acasă, nu mai ieşi pe stradă.

— Iertaţi-mă… hm… încearcă să explice omul cu pălăria moale, m-aţi înţeles greşit… Eu sunt actor de operă… Hm… Şi trebuie să-mi păzesc gâtul… Iar aici e umezeală…

Petuşkov izbucneşte în râs.

— Apăi vocea trebuie să ţi-o păzeşti acasă.

— N-am de ales, spune cu sfială actorul.

88 Da, n-avem de ales, oftează Piotr Petrovici. Acum doi ani, dacă aş fi visat că eu, om în vârstă, eu, contabilul Vostrikov, am să ajung… un vagabond, mi-aş fi zis: urât vis! Şi uite că s-a… a… împlinit. Dar luaţi loc, vă rog, luaţi loc

mai aproape! îi strigă el actorului. Focul e gratuit!

— Vă mulţumesc, îi răspunde acesta, ridicându-şi puţin pălăria, şi se trage mai lângă foc.

— Cum de vi s-a întâmplat un asemenea lucru? îl întreabă Taras, uşor ironic. Se zice că nemţilor le plac artiştii.

— Ce lume aleasă! se entuziasmează frizerul. Ce lume aleasă s-a adunat la foculeţul nostru! Zău, Piotr Petrovici! Nici în vremurile bune nu se aduna în fiecare zi o lume atât de aleasă.

— Da… face contabilul visător, unei asemenea adunări nil i-ar strica un păhărel… şi o cojiţă de lămâie.

— Ba de portocală… îl corectează scurt actorul.

— De ce de portocală?… Toţi obişnuiesc coajă de lămâie, de când lumea.

— Portocalele sunt mai fine. Altfel nu pot… iertaţinui… hm… vocea. a

Frizerul mai aruncă nişte crengi pe foc. Din cauza umezelii, crengile se zvârcolesc în flăcări, şuierând, ca 1111 ghem de şerpi.

— Omletă cu roşii, spune frizerul, iată mâncarea mea preferată, dacă vreţi să ştiţi.

Dar nu-i răspunde nimeni. Frizerul mai zvârle câteva crengi pe foc.

— Sfecla asta s-ar putea fierbe, spune, pe neaşeptate, un glas sfios de femeie.

— Cum? se întoarce frizerul.

Femeia care a vorbit stă, pe jumătate întoarsă spre foc, cu fruntea rezemată de marginearoabei. Ea repetă:

— Zău… pe câmp e sfeclă… s-ar putea fierbe.

— Daţi-mi voie, se alarmează actorul, e sfeclă furajeră. Asta se dă la porci…

— De, tătucă! protestează contabilul. Cu ce sunt oamenii mai prejos decât porcii? Că doar mâncăm carne de porc!

— Am mânc.at îl corectează Taras.

— Bine, am mâncat! înseamnă că…

— Numai că oamenii au scos, pesemne, toate sfeclele, spune femeia, trist.

— Să căutăm! strigă frizerul şi o zbugheşte pe cânip.

După câtva timp se întoarce asudat, cu părul vâlvoi.

— Da… spune cât, punându-i femeii în faţă tot, ce adunase. E bătaie” şi pentru o sfeclă. Oamenii au ajuns fiare.

— Foametea…

— În ce s-o fierbem? întreabă femeia.

„— Da, în ce s-o fierbem? La asta nu mă gândisem. Frizerul se uită în jur, neputincios. E întuneric, dar flăcările aruncă pete de lumină. A! Uite! Se apleacă şi ridică ceva de jos, O cască! I-o întinde femeii. Fierbe sfeclii în ea. Femeia învârteşte casca în mâini, apoi scânceşte.

— Ce s-a întâmplat? se alarmează ceilalţi.

— E găurită… Femeia le arată casca, şi ei văd o găurică neagră chiar în locul steluţei.

În jurul focului toţi tac.

— Am să găsesc alta! râde frizerul, nervos, şi începe să bâjbâie cu mâinile prin iarbă.

Peste câtăva vreme sfecla e gata. Tar as scoate o jumătate de turtă, iar ceilalţi scot şi ei ce mai au.

— Ia te uită! face frizerul, mirat. E bună sfecla!

— Foamea e cel mai bun bucătar. Asta se ştie… râde Piotr Petrovici.

— Eu nu sunt împotriva foamei, începe deodată actorul, tulburat. Artistul trebuie să fie puţin flămând – altfel, în 4 oc-să-i eínie sufletul, îi cântă stomacul. Dar mă enervează oamenii care înfulecă! strigă el. Oamenii care plescăie! Am cântat la Opera din Harkov… Au venit nemţii. Bine, n-ai ce să-i faci. Îi cunosc pe nemţi. Ei l-au avut pe Wagner. Dar ăştia… ăştia nu sunt nemţi! Nu! Să nu mă

contraziceţi! Mă sileau să ckit la chefurile lor… Şi plescăiau… şi zbierau: „Dă-l dracului pe Wagner!”, şi-mi cereau cautecele care se cântă la ei, la bordel… Actorul se opreşte brusc, îşi luce mâna la gât şi strânge înfiorat din umeri. Iertaţi-mă… hm… n-am voie să mă enervez. Vocea, trebuie s-o păzesc. Sper să mai cânt Wagner… Măcar o singură dată… Când… Nit sfârşi, dar toţi înţeleseră şi oftară.

— Dumneavoastră ar trebui să beţi ouă crude… spune cu înţelegere frizerul. Ouă crude în fiecare zi… Şi eu sunt un fel de artist şi vă înţeleg…

— Da, ouă… n-ar fi rău… oftează actorul.

— Dăm noi peste un sat bogat! continuă frizerul pe un ton inspirat. Dăm noi peste un loc unde se mai găsesc ouă!… Şi hambare pline cu bucate!… Şi-or să ne întâmpine ca pe nişte oaspeţi mult doriţi… şi…

— Sate de-astea nu există, Iakov Ivanîci, clatină din cap contabilul.

— Ba există! strigă Petuşkov. Trebuie să existe! Pentru marfa mea am nevoie de sate bogate, nepustiite, vesele…

— Dar ce fel de marfă ai dumneata*? întreabă Taras.

— O, marfa mea e psihologică! răspunde vag frizerul.

— Optzeci şi patru de cartofi şi o sută şaptesprezece linguriţe de făină, şopteşte femeia, pe neaşteptate.

— Cum? Ceilalţi se întorc repede spre ea. Femeia s-a fâstâcit. Vorbise cu glas tare, fără să-şi dea seama.

— Nu zău! stăruie neastâmpăratul Petuşkov. Ai pomenit de cartofi?

Şi no slăbeşte piuă ce nu află întreaga poveste. Femeia – o chema Matriona – le lăsase la mină pe cele două fetiţe ale ei, una mai HHGBHde zece ani, alta mai mică – de cinci ani. La plecare, le dăduse puţină făină şi câţiva cartofi, număraţi, şi le poruncise să nu mănânce mai mult de trei cartofi pe zi şi să; nu pună în supă mai mult de

trei linguriţe cu făină. Cea mărişoară – Liubaşa – îi jurase că n-o să mănânce mai mult. Acum trebuie că le-a mai rămas o sută şaptesprezece linguriţe de făină şi optzeci şi patru de cartofi.

— Şi n-am făcut nici jumătate din drum, oftează mineriţa.

— Da, şi pe noi ne aşteaptă acasă guri flămânde, spune încet contabilul. O, de când tot umblăm împreună, Iakov Ivanîci…

— Şi nu ne aşteaptă cu mâinile goale, ci eu pâine. Ce le-am folosi, fără pâine. Trebuie să dăm peste vreun sat bogat, nepustiit, ca să căpătăm ceva în schimbul boarfelor…

— Unde să mai dai peste un asemenea sat? se tânguie contabilul. O să-l găsim oare?

10 să-l găsim, răspunde frizerul, convins.

— Bine, bine…

În zori, după ce-au înnoptat lângă focul care mocnea blând, au pornit-o iar, toţi laolaltă, în căutarea pământului nepustiit…

Căutarea pământului nepustiit… Lui Taras nici prin gând nu-i trecuse vreodată că ţara e atât de întinsă, atât de nemărginită, că are atâtea sate şi staniţe, atâtea colibe singurati. ce, prin păduri, şi atâtea drumuri. Drumuri largi, ca nişte bulevarde, drumuri nivelate cu tăvălugul şi mărginite cu două rândnri de salcâmi; şi străvechi şleahuri ciumace, năpădite de ierburi, şi altele noi-nouţe, nivelate ca-n palmă, cu şanţuri pline de apă; şi drumuri de ţară gheboase, cu făgaşe de glod împietrite pentru vecie; şi poteci vesele, de câmp, presărate cu smocuri de paie aurii, ca nişte lampasuri căzăceşti; şi drumuri mari şi ţanţoşe – numai gropi şi hârtoape, peste care nu poţi să treci când e noroi; şi cărări sfioase, şerpuite, de stepă, sau croite prin pădure, drepte şi întinse ca săgeata… Mulţime de drumuri. Pe toate le străbătuse Tarâs împreună cu tovarăşii lui, dar

pământul cel nepustiit întârzia să se ivească.

Petuşkov, veşnicul optimist, îi conducea şi le tot făgăduia că au să-l afle. Dar pământul fericirii nu se mai ivea în zare. Ardeau satele, mugeau cirezile minate de nemţi, plângeau femeile, se legănau la marginea drumurilor spânzuraţii, cu picioarele lor vinete care nu atingeau iarba.

Acum, veneau deseori la focurile oamenilor cu roabe, ca să-şi caute adăpost, femei şi copii de prin satele pârjolite.

— Daţi-ne voie să ne încălzim oleacă, oameni buni! Nu mai avem de nici unele. Nici tu casă, nici tu lucruri. Doar sufletul din noi ne-a mai ră

— Şaizeci şi şase de cartofi şi nouăzeci şi nouă de linguriţe de făină… şoptea Matriona, cu ochii la copiii sinistraţilor.

Acum, Petuşkov îi descosea pe cei cu roabele, întâlniţi în drum, despre ţinuturile din care se reîntorceau.

— Ci, cum e pe acolo? Schimbă? Merge?…

— Da, schimbă… răspundeau oamenii, în silă. îl schimbă pe bogdaproste… n-au nici ei, nimic…

— Cum, adică, n-au? se mira Petuşkov. Unde s-a dus tot?

— Unde, unde! Se ştie, unde… şi oamenii piereau înghiţiţi de praful drumului, dând deznădăjduiţi din mâini.

După asemenea vorbe îţi venea şi mai greu să mergi şi să crezi că se mai află pe lume vreun meleag nepustiit.

— Nu mai există, nu mai există! repeta într-una Piotr Petrovici, dar mergea înainte ca şi ceilalţi…

— Ba trebuie să existe! striga frizerul. Doar n-au putut fasciştii să roadă, ca de pe-un oscior, tot ce-a crescut pe un pământ atât de mănos…

— Fasciştii pot orice! clătina din cap Taras.

— Şaizeci de cartofi şi nouăzeci şi trei de linguriţe eu. făină, şoptea Matriona, onând.

Focul fumega… Abia mocneau frunzele căzute. Iar pământul nepustiit nu-l aflaseră.

Taras era negru de praf, slab şi foarte tăcut. Cu cât vedea mai multă năpăstuire în preajmă, cu atât nenorocirea lui i se părea mai neînsemnată. Îi era totuna încotro merge. Îi era totuna ce mănâiie-a – sfeclă, poame de pădure, bureţi sau scoarţă de copaci, Spinarea i se gârbovise de tot, aplecată deasupra roabei; bătăturile sângerânde din palme i se scorojiseră. Mergea după Petuşkov, cel subjugat de visul lui, şi nu mai ştia nici el dacă mai crede său nu că ar mai exista pe undeva un pământ nepustiit…

Nopţile, la foc, Petuşkov le istorisea despre pământul cel mănos şi neatins care-i aşteaptă. Taras tăcea, contabilul îl contrazicea. Până şi actorul se simţea furat de visul lui Petuşkov.

— Da, da!… spunea el. E minunat! şi se uita îngrijorat în ochii frizerului. O să ajungem oare acolo? O să ajungem? Paltonul i se jerpelise pe drum, era plin de scaieţi şi de mărăcini, pălăria moale, pe care n-o scotea de pe cap nici când dormea, îşi pierduse de mult forma. În omul ăsta bătrân, slab, nebărbierit, cu mărul lui Adam ieşit în afară, nu l-ar fi recunoscut nimeni pe celebrul bariton din Harkov.

— O să ajungem! răspundea frizerul, convins. Dincolo de Don sunt pământuri bogate. Apoi începea să le povestească despre pământurile acelea, şi cu cât satele erau mai rare în calea lor, cu atât păreau mai vii şi mai fantastice povestirile lui.

— Asemenea sate nu există şi nici n-au existat vreodată! îl contrazicea contabilul.

— Ba au existat, îi lua apărarea actorul. Am dat pe vremuri un concert. Ţin minte şi acum mesele întinse sub vişini… Munţii de pâine albă şi înmistrăvezii… Omleta, ca un asfinţit de soare…

— Da, se trăia bine pe-atunci, se trăia, nu glumă!

spunea şi Taras, oftând.

Iar Piotr Petrovici nu înţelegea nici în ruptul capului de ce, pe vremuri, fusese nemulţumit de viaţă.

— Îmi aduc perfect de bine aminte, spunea el mirat, eram nemulţumit. Dar de ce anume, şi pentru ce, poţi să mă tai, că tot nu înţeleg.

Şi nu putea cu niciun chip să-şi amintească de ce nu se împăca cu directorul lui.

— Ştiu că din pricina lui nu m-am evacuat… Nu, i-am spus, eu nu plec! mai bine rămân cât nemţii, decât cu dumneata. Dar de ce ne certam? Asta… nu mai ştiu. Dar pot să spun precis că era un bădăran, o vită. Iar acum, dacă l-aş întâlni, din întâmplare… éhei… l-aş săruta pe amândoi obrajii, bădăranul! Pe legea mea că l-aş săruta!

— Da, trăiam bine, trăiam, nu glumă…

— Cincizeci şi „patru de cartofi şi optzeci şi şapte de linguriţe de făină…

Iar pământul cel nepustiit nu se mai ivea.

Ajunseseră acum în stepele Donului. „Nu mai e mult, nu mai e mult!”, spunea Petuşkov. Se înveselise chiar. Ba, uneori, aplecat peste roabă, fluiera.

Călcau acum peste un pământ gras, negru, mănos. Seara se aşternea la suprafaţa lui o negură atât de deasă şi de săţioasă, încât Petuşkov îi asigura că poate fi întinsă pe pâine, ca untul. Dar ei n-aveau pâine. Se hrăneau, ca vrăbiile, cu boabe scuturate. Jur-împrejur, pe sute de verste, se scuturau şi putrezeau lanurile de grâu – oamenii cu roabele adunau şi mâncau boabele putrede. „Acum nu mai e mult, nu mai e mult!”, repeta Petuşkov convins. îl ameţeau, îl îmbătau miresmele pământului gras, ale trifoiului şi ale floarei de hrişcă. Vedea şi ghicea, în toate, semnele pământului fericit, aşa cum marinarul ghiceşte în ceaţa mării semnele ţărmului care se apropie.

— Ia te uită, ce mai staniţe întâlnim! spunea el. Mari, gospodăreşti… Şi arăta spre rămăşiţele ogrăzilor,

colhozurilor şi staţiunilor de tractoare, spre acoperişurile vesele făcute din olane sau din tablă, spre grajdurile vitelor, calde şi acoperite. Ce-i drept, îl descumpănea faptul că nu auzea nici muget de vite, nici cotcodăcit de pasăre. \i

— Mai departe, mai departe o să fie de toate! stăruia el. Şi acum, îl credeau toţi. Mireasma lanului de hrişcă şi a griului încins le umplea nările nesăţioase

Pe drumurile Donului, se ciocniră cu un puhoi de oameni veniţi de prin Rusia. Erau oameni din Kursk, din Belgorod, din oraşele Voronejului. Rusia întâlnise Ucraina… îşi puseră roabele alături, se aşezară să tragă o ţigară de iarbă uscată, frecată în palmele însângerate de roabă.

— Să nu vă duceţi în staniţele mari, se sfătuiau ei, unii pe alţii, acolo sunt garnizoane nemţeşii… De căpătat, n-o să căpătaţi nimic, ba chiar s-ar putea întâmpla să vă ia nemţii şi ce mai aveţi.

— Da, pe unde – trec ei te face să te mai duci… Ronţăie tot, cu grijă… ca lăcustele…

— Ia spuneţi, pe la voi cum mai e? îi întreba Taras pe cei din Kursk.

Oamenii se mulţumeau să ridice din umeri:

— Păi, ca şi pe la voi! N-avem cu ce să ne lăudăm…

— Îşi fac de cap?

— Despre asta, să nu mai vorbim…

Şi, tot împingându-şi roaba, Taras se întreba: există oare o măsură, un capăt pentru suferinţa omenească?

— Patruzeci şi opt de cartofi şi optzeci şi una de linguriţe de făină, şoptea Matriona, îngrijorată. Doamne, dumnezeule. Doamne!…

Iar pământul nepustiit tot nu se ivea.

A doua zi, Petuşkov îi scoase de pe drumul mare, pe şoseaua pentru automobile.

— Acum ajungem! le spuse el, ca şi cum i-ar fi fost

dat, ca unui proroc, să pătrundă depărtările înneguraje. Acum ajungem!

Îşi traseră roabele pe lunecuşul tare, uscat şi neted al şoselei asfaltate. Şi, înainte de orice. În faţa ochilor li se ivi trupul unei femei care zăcea întinsă pe jos.

Femeia zăcea, la marginea drumului, lângă roaba ei, eu faţa în jos, cu creştetul spre apus…

— E moartă! spuse contabilul, mirat.

Se grămădiră buluc şi se aplecară deasupra ei, năuciţi şi tulburaţi: mâinile înţepenite ale femeii ţineau încleştate un săculeţ, plin cu boabe… Săculeţul îi căzuse din roabă, se rupsese, iar boabele de grâu se risipiseră pe pământ. Mâinile moarte ale fel mai păreau că se străduiesc să le adune, şi nu le puteau aduna.

— N-a apucat să ajungă L. şopti încet Matriona.

Cu grijă, ca să nu atingă moarta cu roţile roabelor, ocoliră cadavrul şi se târâră tăcuţi mai departe. Şi din nou li se aşternu dinainte drumul ruginiu de praf.

În noaptea aceea, o ploaie iece îi sili să-şi caute adăpost în nişte clăi de fân. Lângă ele se îmbulzi o mulţime de oameni cu roabe. Le împresurară ca un roi jalnic, se vârâră în fân, lipindu-se unii de alţii, deopotrivă de uzi, tremurând. În aer, deasupra clăilor, stăruia o tuse neîntreruptă, răguşită şi bolnavă… Nimeni nu putea să adoarmă. Cădea ploaia, cădea necontenit… începuse vremea ploilor de toamnă, iar pământul nepustiit tot nu se ivise.

Şi Petuşkov se gândi, deodată: „Dacă nu există? Dacă e numai un vis?” Dar se năpusti imediat spre roabă: „O să mi se ude marfa!”, şi se culcă peste ea, acoperind-e cu tot trupul. Contabilul Piotr Petrovici, înecat de tuse, îşi spunea: „N-am să ajung… La anii mei, nu mai umbli razna pe drumuri!” Tuşea îl îneca, şi el scuipa o flegmă groasă şi cleioasă. Matrionei i se năzări toată noaptea femeia moartă, cum zăcea zgâriind pământul cu degetele

înţepenite, încercând să adune boabele pe care nu le putea aduna… „Pesemne că la casa ei, ca şi la a mea, aşteaptă nişte guri înfometate. Pe ea, or s-o aştepte degeaba!” Actorul îşi dregea glasul: „Hm! Hm!” Voia să se convingă că mai are voce. Ba chiar scoase din gâtlej un sunet răguşit, din pricina răcelii. Iar şuviţele de apă i se prelingeau într-una de-a lungul trupului. În faţa ochilor lui Taras stărui toată noaptea femeia moartă. Stătea în picioare, cât era de înaltă, întinzându-şi braţele spre el, ca spre destin. „Tarase, hotărăşte tu măsura chinurilor mele!” Iar el îi răspundea: „Femeie, o asemenea măsură nu se poate afla pe lume!”

Dimineaţa, ploaia încetă. Răsări soarele, un soare proaspăt şi voios, ca niciodată. Petuşkov se simţi îmbărbătat.

— N-am dormit toată noaptea şi m-am gândit, le spuse el, repezit. Ştiţi, am înţeles de ce ne merge prost!

Toţi îi priveau, tăcuţi.

— Fiindcă noi ne ţinem numai pe drumurile mari. Doar ştim că pe ele trec nemţii. Ce să mai găseşti în urma lor? Trebuie să ne afundăm mai la desiş, strigă el. La desiş! Pe unde n-a călcat nici picior de om!

Vorbi mult şi însufleţit, iar ceilalţi îl crezură din nou şi-l urmară.

Se abătură din drumul mare, de-a dreptul spre Don. Petuşkov îi conducea. Stăpânit de febra visului care-l pârjolea cu flacăra lui mistuitoare, el îi zorea pe toţi, se înfuria şi striga: „La desiş! La desiş!” Iar ei se ţineau după el, umilaţi, bolnavi, se împiedicau, cădeau, dar se tirau.

Şi iată că într-o zi, pe la amiază, frânţi de osteneală, auziră ceea ce nu mai auziseră de mult: cântec de cocoşi.

— Ascultaţi! urlă Petuşkov, strălucind de fericire, şi încremeni cu mâna ridicată deasupra capului.

Dar auziseră toţi. Şi se opriseră încremeniţi, necrezându-şi urechilor.

Cântau cocoşii. Cântau atât de răsunător şi de nebuneşte, încât pe chipurile istovite ale oamenilor înflori, fără voie, un zâmbet cald şi sfios. Şi fiecare dintre ei îşi aminti, deodată, clipele cele mai bune şi mai fericite din viaţă: copilăria, nunta, primul succes. Ca orăşeni, fiecare îşi amintea de altceva. Petuşkov se ridicase în vârful picioarelor, înlemnit de extaz, iar pe obrazul lui se citea fericirea şi mândria. Matriona îşi împreunase mâinile pe piept, a rugă. Actoral îşi scoase pălăria. Rămaseră aşa, o vreme, tăcuţi şi reculeşi.

Iată că, în sfârşit, din desişul pădurii, li se dezvăluia pământul făgăduinţei. Plăvani bătrâni şi suri trăgeau agale carele, privind lumea bănuitori, cu neîncredere. Iar carele purtau munţi de varză argintie; pepeni verzi, cu coajă elastică şi tare ca dairelele, pepeni care vuiau surd lovindu-se unii de alţii; în sacii uriaşi se ghiceau cartofi pieptoşi; roşiile zemuiau sânge; în cuşti, se zbăteau nebuneşte cocoşii; raţele măcăiau grav; purceii trandafirii priveau cu ochi de nerozi; ţăranii posomorâţi minau încruntaţi boii, lovindu-i cu nuiele lungi; iar pe lângă care mergeau soldaţii nemţi, mestecând întruna.

Convoiul se mişcă încet, vreme îndelungată. Pe dinaintea oamenilor cu roabe pluteau la nesfârşit care înalte, vaci cu ochi smeriţi şi trişti, căruţe încărcate cu grâu de aur, mujici morocănoşi, femei cu ochii plânşi, nemţi care mestecau… Pluteau şi piereau în depărtare. Iată, a pierit şi ultimul car, înghiţit de desişul pădurii. A trecut, cu zvonurile lui, şi s-a mistuit în neant, pământul făgăduinţei. Actorul s-a aşezat încet pe roabă şi a început să plângă, înfundându-şi faţa în pălărie.

— Cât îi urăsc! Cât îi urăsc! vorbi Petuşkov, în şoapte gâtuite, strângându-şi pumnii. Nici de bărbierit nu-i puteam bărbieri. Cu obrajii mai mergea… Dar când ajungeam la beregată…

— Treizeci şi trei de cartofi şi şaizeci şi şase de

linguriţe de făină, şopti Matriona şi izbucni în plâns. Doamne, doamne!

Tăcură, toţi.

Apoi, Matriona se ridică deodată, îşi şterse ochii cu mâneca şi se plecă adânc în faţa lui Petuşkov şi a celorlalţi, pe rând.

— Vă mulţumesc, tovarăşi, că m-aţi ţinut pe lângă voi, vă mulţumesc pentru bunătatea voastră. Vă mulţumesc din suflet.

— Ce-i cu tine? întrebă Petuşkov, speriat.

— Nu mai merg! spuse Matriona. Mă duc înapoi. Copiii mei îşi mănâncă ultimele îmbucături.

— Dar… cu plinea cum rămâne? Ce-ai să duci acasă?

— Acu. ce-o fi o îi! Poate o să schimb ce mai am, sau o să cer de pomană.

— Bine, du-te! spuse încet Petuşkov şi se uită nehotărât la tovarăşii săi de drum. Noi o să mai mergem… un pic…

Matriona apucă roaba şi o scoase la drum.

— Poate că pâine am să duc unor morţi… spuse ea, dar de dus, trebuie să mă duc la ei.

— Du-te cu bine, Matriona! spuse Taras, încet. Tu trebuie să ajungi.

— Nădăjduiesc, oftă mineriţa.

Oamenii se uitară îndelung în urma ei. Iată că s-a pierdut în zare…

— Ei, începu frizerul, căutând să paia cât mai voios, dar în aceeaşi clipă văzu faţa actorului. Acesta şedea cu ochii închişi; bărbia ofilită îi atârna, tremurând mărunt.

„Doamne, ăsta n-o să ajungă! se gândi frizerul îngrozit. N-o să ajungă nicăieri”.

— Ce-i cu dumneata? Ţi-e rău? îl întrebă el, cu milă, şi-l atinse uşurel pe umăr.

— Poftim?… Da… Da… Iartă-mă… Sunt cam slăbit! recunoscu actorul. Ca de obicei, încercă să zâmbească, dar

nu izbuti. Îşi dădu braţele în lături, cu un aer de vinovăţie. Ce ticăloşie! Ai spus ceva? iartă-mă…

Îşi cerea iertare pentru neputinţa lui, iar Petuşkov simţi deodată, pentru prima oară, cât e de vinovat faţă de omul acesta şi faţă de ceilalţi. „Qum îi car după mine, oameni bătrâni, dumnezeu ştie unde? Dacă nu mai există pe lume sate nepustiite?”

„Şi ce vis minunat! Nu-i aşa? Minunat!”, rere. gretă el. Apoi, după ce oftă, spuse:

— Acum n-avem încotro! Să intrăm în satul cel mai apropiat. Să vedem!

Satul cel mai apropiat era o staniţă mare, pe jumătate pustie. O mulţime de case aveau uşile ferecate cu scânduri puse în cruce, dar şi mai multe rămăseseră fără acoperiş, fără uşi, ca nişte trupuri moarte uitate în mijlocul satului.

Frizerul ochi o casă mai acătării şi bătu în geam. O femeie cu faţa bolnăvicioasă şi blajină se ivi la fereastră. Văzând oamenii cu roabele ea clătină tristă din cap.

— Se poate intra? întrebă frizerul, politicos.

— De putut se poate! îi răspunse femeia şi descuie portiţa.

Îşi împinseră roabele într-o ogradă largă şi pustie, unde. frunzişul galben se aşternuse ca un covor.

— Ei, făcu frizerul vesel, primeşte-i pe neguţători, gospodine!

— Au venit ei neguţătorii, dar n-au cumpărători! îi răspunse, tristă, femeia.

— Stai, să vezi mai întâi marfa! strigă Fetuşkov. Haide! şi se întoarse spre actor. Acesta se lit, pe roabă.

— Ce iaci? îl întreba frizerul, în şoaptă. Haide)

Drept răspuns, actorul înălţă din umeri, deznădăjduit.

— Atunci am să-i... am să-i arăt eu marfa dumitale... Petuşkov se aplecă spre roaba actorului şi scoase afară boccelele.

— Degeaba le desfaceţi şi vă mai pierdeţi vremea de pomană, spuse femeia. Noi n-avem nimic, iertaţi-ne.

— Ba să vedeţi marfa mai întâi, s-o vedeţi! nu se dădu bătut Petuşkov şi, după ce desfăcu legătura, îi prezentă femeii, cu un gest larg, toată bogăţia conţinutului. Se aflau acolo costume de-ale actorului, de calitate bună, elegante, costume care stârniră imediat în mintea lor îndepărtatele vremuri de dinaintea războiului, când şi ei, care acum cărau roabele, se duceau la concerte, îşi cumpărau haine noi şi discutau cu croitorul despre linia costumului, cu o gravitate le parcă ar fi discutat destinele omenirii.

— Aţi purtat haine bogate! Curate! spuse, cuviincioasă, femeia şi pipăi cu respect ştofa.

— E fracul meu de concert... vorbi cu glas stins actorul, şi îşi întoarse capul.

— Dumneata ştii cine e dânsul? şopti Petuşkov, aplecându-se spre căzăcioacă. E un artist! îl cunoaşte întreaga lume. Hainele, chiar el le-a purtat De-ar fi numai pentru asta şi tot merită să fie preţuite.

— Îmi pare rău pentru dumneavoastră, spuse femeia. Îmi pare rău, din toată inima... Privi cu tristeţe costumele şi pipăi din nou stofa. Dar noi, ştiţi, nu mai avem nimic, credeţi-mă! Ne-au luat tot...

Actorul tremura acum ca scuturat de friguri. Îşi ridică gulerul paltonului şi îşi înfundă capul între umeri. Dar continuă să tremure şi să se clatine de slăbiciune, de bătrâneţe şi de foame. Bărbia îi juca de n-o mai putea stăpâni.

Femeia se uită speriată la el.

— Dumnealui e bolnav? întrebă ea, în şoaptă.

Drept răspuns, Petuşkov făcu un gest de neputinţă.

Femeia dădu fuga în casă şi se întoarse cât ai clipi cu

o dublă de pâine, o ulcică şi o farfurie cu felioare subţiri de slănină. Le puse pe toate în faţa actorului. El se lăsă pe spate, speriat.

— Vă rog frumos, mâncaţi! îl pofti femeia, kiclinându-se în faţa lui. Să nu vă fie silă. Vaca. ne-au luat-o şi ne-a rămas doar o capră… Iertaţi-ne…

— Nu, nu! începu să gesticuleze actorul. Nu pot să primesc pomană… E cu neputinţă…

— Nu vă iau bani… spuse femeia, încet.

Petuşkov privi mâncarea, cu lăcomie. De mult, de mult, nu mai mâncaseră pâine coaptă în cuptor. Îşi înghiţi saliva şi se apropie de actor.

— Mănâncă! îi spuse el, cu convingere. Nu-I nimic! Mănâncă!

Pe faţa actorului se iviră pete stacojii.

— Cum s-ar putea!… şopti el. Eu sunt artist… Sunt cunoscut… Sunt un om demn… Nu pot să primesc pomană… Mulţumesc, dar…

Se uită la femeie. Ea stătea dinaintea lui, cu fruntea plecată adânc, şi-şi răsucea marginea pestelcei…

Actorul se ridică încet de pe roabă, îşi scoase pălăria, privi strs, spre cerul vineţiu şi rece al toamnei, îşi apăsă pălăria pe piept, şi, deodată, începu să cânte. Din gâtle] îi ieşeau sunete slabe, răguşite, bolnave, dar el nu-şi dădu seama şi cântă mai departe. Iar Taras văzu cu uimire cum, sub ochii lui, întinerea un om, cum glasul omului aceluia începea să prindă putere, răsunând acum ca metalul. Sau poate numai i se părea lui? Femeia stătea locului, plină de evlavie, cu braţele pe piept, şi-l privea pe actor în faţă, fără să clipească. Pe după gardul de nuiele începură să se adune vecinii – femei şi bărbaţi. Încet, încet, oamenii se strecurară în curte. Femeile începură să plângă, fetele îşi ştergeau ochii cu colţul tulpanului, bătrânii îşi rezemaseră frunţile în toiege şi-şi. scoseseră căciulile… Cu braţul înainte, ţinându-şi pălăria, actorul cânta neîntrerupt arii şi

cin – tece, unele după altele. Îşi arăta astfel recunoştinţa faţă de gazdă. Şi nu pentru biata ei pline de văduvă, ci pentru sufletul ei cel bun. Le mulţumea tuturor prin cântecul lui. Tuturor care-l ascultau pe el, un actor rus, bătrân şi bolnav, tuturor care îl iertau pentru gâtlejul lui răguşit şi care plângeau laolaltă cu el, tulburaţi de cântecele lui, aşa cum numai ruşii ştiu să plângă…

Când sfârşi, se aşează istovit pe roabă. Toţi tăceau. Doar femeile mai suspinau şi-şi ştergeau lacrimile cu colţurile tulpanelor.

Deodată, din mulţime ieşi un moşneag şi-i privi pe toţi, cu asprime.

— Cine-i omul ăsta? îi întrebă el, arătând cu bâta spre actor. Apoi dădu din cap, a dojană. Omul ăsta, cetăţeni, e un artist. Iată cine e. Şi stăpânirea noastră n-o să ne mulţumească dacă n-o să păstrăm viaţa unui asemenea om. Drept am vorbit, ai? îşi privi din nou, cu asprime, consătenii, apoi se întoarse spre actor: Dumneavoastră să rămâneţi la noi, vă rog frumos. De-oţi mai avea putere, o. să ne mai cântaţi, iar noi om mai plânge. De nu – staţi aşa… Ai?

— Rămâneţi! spuse gospodina…

— Ei, şi acum? întrebă Piotr Petrovici când, după ce-şi luaseră rămas bun de la actor, ieşiră din sat. Cu noi, cum rămâne? Să ne aciuim prin curţile oamenilor? Să întindem mina? Şi privi spre Petuşkov.

Frizerul se înfurie, deodată:

— Ce-mi pasă mie? strigă el cu un glas piţigăiat, ca de cocoşe], care nu mai semăna de loc cu glasul lui obişnuit. Pentru cine m-am străduit eu? Marfa mea au să mi-o smulgă femeile din orice sat, atâta cât preţuieşte.

— Ce iei de marfă o mai fi şi aia? întrebă cu neîncredere Taras.

Frizerul râse încetişor şi le făcu celorlalţi cu ochiul.

— Pudră, vorbi el în şoaptă, pudră, dacă vreţi să ştiţi.

— Pudră? se minună Taras.

— Ce zici? Ai? Grozavă chestie, nu-i aşa? Petuşkov strălucea de mândrie. Este? Asta am! Marfă psihologică! O să ziceţi: e război. Iar eu am să vă răspund: femeia. Femeia tot femeie rămâne şi are totdeauna nevoie de pudră. Îşi privi cu duioşie roaba. Au să mi-o smulgă, cu mâini cu tot.

— De-a… făcu contabilul. Marfă de prima calitate… Numai… că… unde să… mergem mai departe? Mai departe… a… nu mai avem unde.

Într-adevăr, nu mai aveau unde să meargă. Stră –, bătuseră toată întinderea, de la Nipru până la Don, şi nu întâlniseră decât sate pustiite. Înaintea lor începea fâşia pârjolită din faţa frontului. Mai departe nu se putea merge.

Acum înţelesese şi Petuşkov. Dar nu se putea despărţi încă de visul lui.

— Astă seară, spuse el, tainic, astă seară vom ajunge, în sfârşit.

cu, TOi-cu tot. Şi gg siguri că au s-o plăt

Ceilalţi, îl priviră cu neîncredere, dar se urniră din loc. Spre seară, ajunseră într-o staniţă. Ca şi sutele de alte staniţe lăsate în urmă, şi cea de acum era pe jumătate pustiită, somnoroasă, cu izbele burzuluite a tristeţe, cu paie ude pe acoperişuri, cu şuviţe firave de fum ieşind prin hornuri, dar Petuşkov luă o înfăţişare de parcă tocmai aici se afla ceea ce cântaseră atât.

— În sfârşit! strigă el radios, privindu-şi cu coada ochiului tovarăşii de drum. Asta e, asta e ce ne trebuie!

Ei se prefăcură că-i cred vorbele şi bucuria. Numai să se termine odată, fiindcă, într-adevăr, nu mai aveau unde să meargă.

— Hai, veniţi toate, veniţi! le strigă vesel Petuşkov femeilor adunate Hm curtea colhozului. Atenţie, vă rog: am aici, pentru fete frumoase, şi pentru neveste tinerele, secretul frumuseţii şi al tinereţii veşnice! Iată! şi scoase plin de vioiciune sacul din roabă. Hai, veniţi încoace!

Într-o clipă, fetele şi femeile îl înconjurară, bucuroase de venirea unui om atât de vesel.

— Ce ai acolo? Ce ai? ciripiră ele.

— Pudră! strigă Petuşkov cil îl ţineau plămânii.

Se făcu linişte.

O femeie tânără, cu capul gol, care se afla chiar lângă Petuşkov, se uită pieziş, cu neîncredere, la săculeţul lui.

— Pudră?

— Ca puful de lebădă! răspunse Petuşkov.

— Cum vine asta? întrebă femeia, încet. Îţi baţi joc de noi?

— Eu? De ce? se fâstâci, frizerul. Eu, cu toată inima…

— Ai venit să-ţi baţi joc de văduvia şi de durerea noastră? clătină din cap femeia. Vai, vai, vai, să-ţi fie ruşine, eşti om în toată firea!

— Ia spune, pentru cine ai vrea să ne pudrăm? ţipă cu răutate o femeie mai vârstnică şi-şi smulse basmaua de pe cap. Destul ne-au albit necazurile şi fără pudra ta!

Se repeziră, care mai de care, cu gura:

— Mai întâi adu-ne bărbaţii acaşă şi pe urmă să vii cu pudră…

— Adu-ne viaţa de mai-nainte!…

— Pentru cine vrei să ne pudrăm? Pentru nemţi?

Îl împresurau, mânioase, necruţătoare, ea viespile când le răvăşeşti cuibul. Petuşkov le zgândărise rana. Acum, încerca să se apere cu amândouă mâinile, bâiguind:

— La oraş mi-o luau ca pâinea caldă…

— Ţi-o luau târfele! Lasă că ştim noi, strigă femeia care îşi scoase basmaua. Eşti un ticălos, un neobrăzat.

— Pudrează-te tu! Că noi nu mai ştim ce-i bucuria!

Taras şi contabilul săriră în ajutorul frizerului şi-l smulseră, aproape pe sus, din mulţime.

În urma lor zburau bulgării de noroi şi de lut…

— Aşa! tocmai spunea Taras, când un boţ de noroi

căzu la „pământ, lângă picioarele lor. Bine faceţi.

muierilor! Împroşcaţi-ne cu noroi, împroşcaţi-ne! Noroi v-am adus, cu noroi să ne cinstiţi! Aşa!

Petuşkov, gheboşat, îşi împingea roaba, abia târându-şi picioarele.

— Ei? începu ironic, ca de obicei, Piotr Petrovici. Dar, uitându-se la Petuşkov, tăcu, mulţumindu-se doar să ridice din umeri.

Înnoptară la drumul mare…

De undeva, se auzeau tunurile, ca nişte mugete îndepărtate. Taras îşi scoase căciula şi ascultă atent. Pe chipul lui se aşternu o lumină de fericire…

— Le-am auzit măcar glasul, spuse el. Se cheamă că n-am făcut drumul degeaba.

Nu departe de el, un necunoscut le spunea încet oamenilor:

— Să nu daţi crezare zvonurilor… Stalingradul stă neclintit, cum a stat şi înainte, şi aşa va rămâne.

— De unde ştii dumneata? întrebă, din întuneric un glas plin de venin.

— Eu spun ce ştiu, răspunse liniştit omul, iar Taras începu să-i asculte mai atent glasul: Nemţii au păţit-o rău lângă Stalingrad… Ştii, cum spune o vorbă: mai tare nuca decât măselele…

Taras se întoarse către Piotr Petrovici şi-L rugă încetişor:

— Spune-i, rogu-te, omului care vorbeşte, să vină până la mine.

Piotr Petrovici îl privi mirat.

— Te rog! adăugă Taras încet, dar vădit tulburat.

plecă şi se întoarse curând cu omul cerut de Taras. În beznă, nu i se desluşea chipul.

— Cine m-a chemat? întrebă omul, din întuneric. Şi de ce anume?

— Eu te-am chemat, îi răspunse Taras, încetişor.

Bună seara, Stepane.

A-a! urmă o clipă de tăcere. Apoi omul spuse, tot încet: Bună seara, taică! Era fiul cel mare al lui Taras, Stepan.

Da, era fiul cel mare al lui Taras, Stepan.

— Ei, bună seara, taică! repetă el nehotărât. Ce iuţi aici… la drumul mare?

— Caut pământul cel nepustiit, râse Taras pe sub mustaţă.

— Aha! Şi n-ai dat de el?

— Nu. Am pierdut nădejdea.

— Da, da… Şi totuşi, pământul nepustiit nu-i departe… E dincolo de Volga.

— N-o fi el departe, dar n-ai cum să-l ajungi.

Se traseră mai încolo – Taras pe-un butuc, Stepan de-a dreptul pe iaxbă.

— Despre tine, nu întreb nimic, spuse Taras. După câte văd, eu caut pământul nepustiit, dar tu suflete nepustiite!

— Da, râse Stepan. Cam aşa ceva…

— Şi găseşti?

— Multe.

n-Multe? se miră bătrânul. Eu n-am dat de ele…

— Înseamnă că nu ştii să le cauţi…

— De fapt, nici nu le caut! se apără bătrânul, cu un gest. Fiecare trăieşte după sufletul lui… Pe-al meu mi-l cunosc, iar ale celorlalţi – nu mă privesc.

— Dacă ne-ai lua pe fiecare în parte, toţi suntem curaţi şi tocmai asta e pricina…

Taras nu răspunse. Rămaseră o vreme tăcuţi.

— Eu te socoteam în armată, spuse bătrânul. Iar tu eşti, care va să zică, aici?

— Da… Aşa a fost să fie…

— Iar de spus mi-ai spus: plec la armată!

— Ei, tată, nu se putea să spun tot… dădu Stepan din

umeri.

— Şi de ce, mă rog? întrebă bătrânul, posomorât.

— Păi munca pe care o fac… urmă Stepam cercetând cu grijă să nu-l audă cineva, e conspirativă… muncă de partid… Doar nu poţi să povesteşti totul aşa, deodată!

— În munca asta nu există oameni fără de partid! bombăni bătrânul, supărat. Ai fi putut să-mi spui şi mie. Doar nu ţi-s străin. Acum suntem toţi în partid! Nemţii ne-au învăţat…

— Da, îi răspunse feciorul. Acum aş zice şi eu la fel… M-au învăţat şi pe mine câte ceva…

— Dar Valia unde-i? S-a evacuat?

— Nu… e pe-aici…

— Unde? se miră bătrânul.

— Pe aici, pe undeva… Umblă ca şi mine, se aplecă mai mult spre el şi-i şopti: Ea se află acum dincolo „pe pământul nepustiit… La ai noştri… Urmează să-i ies în întâmpinare… Trebuie, să ne întâlnim.

— Lan te uită! se minună Tar as. Cine ar fi cre –, zut una ca asta. despre Vai ia! Păi ea e… femeie!

— Totuşi!

— Şi nici tinerică nu mai e!

— Aşa i-am spus şi eu. Şi mi-a răspuns exact ca tine: acum nu mai există oameni fără de partid. Şi uite aşa, umblă din loc în loc.

— Umblă! făcu Taras şi se plesni peste genunchi. Ai? Ian te uită. Măcar o vorbuliţă să-mi fi spus şi mie, măcar pe ocolite… afurisiţi ce sunteţi! N-am să v-o iert!

Stepau râse pe sub mustaţă şi tăcu.

— De ce nu mă întrebi despre fecioru-tu? bombăni bătrânul. Ţi-ai uitat şi de tată şi de fiu? Iacă ce fel de oameni sunteţi voi…

— Am mai aflat câte ceva despre el… Nu prea rmiite… Aşa-i că Lionka e teafăr şi sănătos?

— De sănătos, e sănătos, răspunse Taras. Apoi se

dezmetici, deodată. Dar ia stai, omule! Tu de la cine ştif?

— Ei, de La Nastia… îi răspunse Stepan, oarecum în silă. Ea îmi mai scrie… câteodată… prin oameni.

— Aşa-a-a, clătină amărât din cap Taras. Complotiştilor! Să ştii, Stepane, că n-am să ţi-o iert în

Vecii vecilor. N-am să ţi-o iert, nu! Iar pe Nastia, când m-oi întoarce, o bat de-o sting.

— Păi eu mi-am mărturisit greşeala, spuse feciorul, vezi că nu mă ascund.

— Nu te ascunzi! Atâta ar mai lipsi – să te ascunzi de taică-tău. Păi cine te-a făcut om, ai? Şi dacă vrei să ştii, eu te-am scos bolşevic!

— Sst!

— Drept e? îl întrebă în şoaptă bătrânul, căruia încă nu-i trecuse mânia.

— E drept, taică, e drept. Totul e drept!

— N-am bucurie de la copiii mei, odrasle ale diavolului ce sunteţi! bombăni bătrânul, tot supărat. Unul a căzut prizonier şi abia a scăpat de-acolo. Celălalt se ascunde de taică-său. De la al treilea, nicio veste. Iar eu, singur cuc, rătăcesc prin lumea largă, ca un neghiob.

Se uită din nou la fiu-său. Abia i se zărea faţa în beznă – numai ochii-i străluceau.

— Hai, spuse bătrânul, şi glasul îi tremură. Hai, măcar să ne sărutăm, ca oamenii. Prinse cu, amândouă mâinile capul feciorului, îl trase spre el şi-i şopti drept în ureche: Îţi mulţumesc, fiule! Îţi mulţumesc că nu m-ai înşelat… Mi-am pus nădejdea în tine mai mult decât în toţi ceilalţi… Îţi mulţumesc! şi-l sărută, apoi îl împinse uşurel şi mormăi cu blândeţe: Ie-te-te ce mai bărbos! Numai glasul ţi l-am recunoscut. Glasul e al meu. Acu, hai să mergem! spuse el, ridicându-se. Să ţi-i arăt pe tovarăşii mei de drum.

Se apropiară de foc şi Taras îl prezentă pe Stepau.

— Iaca. M-am întâlnit cu un om de la noi…

— A-a! făcu nepăsător Piotr Petrovici. Luaţi loc, încălziţi-vă!

Privirea vagă a lui Petuşkov alunecă peste obrazul lui Stepan. Peste o clipă, frizerul şi uitase de el. Stătea cu fruntea în palme şi se legăna în faţa focului, oftând şi bolborosind cuvinte neînţelese…

— Nu cumva eşti bolnav? îl întrebă Stepan, cuviincios.

— Ce? Da, da… sunt bolnav… bolnav… bâigui frizerul. Sunt un om mărunt, bătrân şi prost… Asta sunt… Dacă vrei… Nu-mi trebuie nimic pe lume… decât o grenadă. O singură grenadă. Altceva n-am să mă spun.

Stepan râse încet. Toate discuţiile de la drumul mare se terminau cu dorul după o grenadă – asta o ştia el foarte bine. Îi era drag drumul mare tocmai pentru că aci oamenii vorbeau nestingheriţi, fără să se ascundă, nu ca în oraşe şi sale, unde străinii sunt priviţi eu neîncredere, iar: oamenii se tem şi de spuse şi de nespuse.

La drumul mare se vorbea totdeauna despre grenade, iar Stepan se gândise de multe ori că dacă fiecare inimă rusă care îl urăşte pe Hitler ar fi zvârlit în duşman o singură grenadă – numai una – praful şi pulberea s-ar fi ales de armata germană. Dar ura simplă nu azvârle grenade – ştia şi asta. Grenadele le aruncă bărbăţia.

Acum Stepan stătea culcat lângă ioc şi se uita la flăcări, iar prin faţa ochilor i se perindau furtunos toate lunile acelea de luptă şi de calvar.

Calvar? Nu. Cuvântul nu e potrivit. Ce-i drept, au fost chinuri. Au fost şi îndoieli, reci şi înţepătoare. Se întâmpla uneori să te gâtuie şi desperarea. Au fost de toate! Dar au mai fost, în schimb, şi clipe de înflăcărare, de fericire nemaipomenită şi plină, atunci când, de pildă, pe cine ştie ce drum, prin beznă, se întâmpla să întâlneşti fără veste vreun necunoscut care, totuşi, îţi era apropiat; iar necunoscutul acela îşi dezvăluia cu mărinimie, fără urmă

de teamă, întreaga bogăţie a sufletului, a neînfrântului şi minunatului său suflet de rus, şi te întreba: „Ce să fac, tovarăşe? Învaţă-mă, ce să fac? * Şi tu puneai o armă în mâinile lui care tânjiseră atâta după ea. Nu, asta nu se poate numi calvar. Bătrânul Taras a spus bine: „căutarea sufletelor nepustiite”. Da, căutarea sufletelor…

Atunci, în iulie, când stătea cu nevastă-sa la marginea drumului, petrecând cu ochii ultimele convoaie care se îndreptau spre răsărit, învăluite în nori de praf, a simţit deodată, timp de o clipă – dar cât de nesfârşită îi păruse clipa aceea-cum îi fuge pământul de sub picioare, încet, încet, şi fără întoarcere…

— Valia! spusese el, fără s-o privească. Pentru tine n-ar fi încă prea târziu! Ce zici?…

Ea a râs, încetişor.

— De ce sunteţi aşa, voi, toţi bărbaţii? Zău, mai rău ca mamelei Mama m-ar fi binecuvântat…

Iar el simţea pământul lunecându-i într-una de sub picioare, pământul pe care fusese atât de uşor să trăieşti şi cu care se deprinsese atât de bine.

— Ar fi mai bine să fii! eci, Valia, auzi? O să le facem toate, şi fără tine.

— Păi tocmai asta nu vreau, să le faceţi fără mine, s-a încruntat ea. Acum nu mai există oameni fără de partid…

El i-a cuprins atunci umerii şi i-a privit părul

F

reîncepuse să cărunţească. Spre răsărit, ultimele

Ioane treceau şi piereau înghiţite de praf…

În aceeaşi seară, Stepau şi Valia Iaţenko trecură în ilegalitate; era ca o strămutare într-o altă lume. Lui Stepan îi veni cu mult mai greu decât Valiei.

În primele ceasuri, nu puteau să priceapă ce i se întâmplase. Ieri încă, el, Stepan Iaţenko, călca pământul cu pas hotărât şi sigur, cu autoritate – iar astăzi trebuia să se strecoare „pe furiş. Şi asta chiar pe pământul lui!

Pământul… îl cunoştea fără greş, pe sute de verste împrejur, cu zbârciturile, cutele şi cicatricele lui, cu bogăţiile lui vădite, eu bolile şi cu nevoile lui, numai de el cunoscute… El îi clădise oraşe, îi săpase mine noi; el planificase unde vor rodi şi ce vor rodi ogoarele şi tot el le priveghease cu duioşie de soţ şi cu grijă de constructor. Iar pentru toate astea, pământul îl investise cu putere asupra sa şi a oamenilor care-i populau întinderile şi-l numise stăpânul lui.

Era gospodar grijuliu şi aspru. Îi plăcea să nu lase nimic în seama altora. Nu-şi ierta nimic, nici lui şi nici celorlalţi. De multe ori îşi oprea maşina în drum, noaptea, se dădea jos şi striga: „Nu araţi cum trebuie! Nu construiţi podul cum trebuie! Nu aşezaţi cum trebuie bârnele peste, mocirlă! Faceţi aşa şi aşa. Dar în faţa mea! Să văd eu, cu ochii mei!” Iar oamenii nu întrebau cu ce drept le dă porunci bărbatul ăsta voinic şi necunoscut. Din trupul lui înalt şi pietros emana autoritatea. În glasul lui plin şi puternic răsuna autoritatea. În ochii lui pătrunzători, ageri şi calzi se vădea autoritatea. Şi oamenii i se supuneau, ascultători.

Iar acum, Stepau trebuia să-şi încovoaie trupul înalt. Trebuia să se facă nevăzut. Să înveţe vorbirea în şoapte. Să tacă, chiar dacă sufletul strigă şi plânge. Să-şi plece privirea, să tăinuiască în trupul supus un suflet răzvrătit.

Numai Stepan ştia câtă trudă, câte chinuri îl costau toate astea. Şi Valia ştia. Nici în anii cât îşi trăiseră viaţa lor de familie, nu fuseseră atât de apropiaţi ca acum. Valia vedea tot, înţelegea tot.

— Cu ce să începem, Valia? o întrebase el, chiar din prima zi a vieţii lor în ilegalitate. Pusese întrebarea aşa, deodată, parcă într-o doară, ca şi cum nu pe ea ar fi întrebat-o, ci pe sine însuşi, dar ea îl auzise şi-l înţelesese: Stepan e descumpănit, nu ştie… se frământă…

Da, se simţea descumpănit…

Înainte vreme, ştia totdeauna de unde să înceapă, cum să pună în mişcare mecanismul mare şi greoi al aparatului său. Zi şi noapte, în faţa uşii trepida şi pufăia motorul „expresului albastru”, acoperit de praf şi stropit cu noroi. Fetele de la centrala telefonică nu mai pridideau dând legăturile. Sutele de oameni pe care îi avea în subordine aşteptau porunci.

Acum însă, Stepan se afla singur. O avea doar pe Valia. O femeie micuţă, gingaşă. Iar undeva, în bezna nopţii, mai erau vreo zece ca el, pitiţi prin – cine ştie ce unghere; ei aşteptau: o să vină un om, să le spună cum trebuie începută munca. Nu ştiau cine e omul acela. Ştiau doar atât: el trebuie să vină.

Omul acela era Stepan.

Împotriva lui – un duşman puternic şi necruţător. Puterea e în mina duşmanului, nu a lui Stepan. Duşmanul, şi nu Stepan, stăpâneşte acum pământul. El, şi nu Stepan, are armata.

— Ştii ce, Valia, a spus el, nehotărât, cred că ar fi bine să lucrăm aşa… Tu rămâi aici… ca un centru… iar eu mă duc la oameni.

— Bine! i-a răspuns Valia, privindu-l atentă. Du-te. Aşa e just.

Şi-au stat unul lângă altul, până în zori, ca şi cum ar fi fost prima lor noapte. Despre dragoste însă n-au vorbit. Vorbeau, îndeobşte, puţin, dar fiecare ştia ce gândeşte celălalt, ce trece sub tăcere şi ce se străduieşte să nu gândească. Din vorbele spuse în noaptea aceea, S te pan mat ţinea minte doar câteva – de altfel, nici nu rostiseră vorbe mai deosebite! – dar i-a rămas în minte pentru vecie mina Valiei, caldă şi sigură, mâna pusă pe umărul lui, liniştindu-l, îmbărbătându-l şi binecuvântându-l: du-te.

În zori, a pornit la drum, iar ea a rămas în sat, la bătrânii ei. Când a fost să-şi ia rămas bun, el i-a mai spus:

— Or să vină la tine oameni… Tu să-i primeşti… Să le

vorbeşti…

— Bine, i-a răspuns ea.

Îi mai vorbise despre oamenii aceia, de multe ori, în timpul nopţii.

Mai zăbovise câteva clipe în prag.

— Rămas bun, nevastă!

— Du-te!

Plecase, fără să se uite înapoi. Dar şi aşa ştia: în prag, stă nevasta lui, cu mâna ridicată. Mergea şi se gândea la mâna ei.

Să întrebe de drum, n-avea nevoie – se afla doar pe: pământul lui. Nu-l părăsise niciodată. Fusese cu el şi la bine, şi la rău. far în zilele de restrişte iată-i din nou împreună. Dacă nu mai e stăpânul lui – nu-i nimic, i-a rămas fiu credincios.

Şi pământul îi răspundea cu mângâieri calde şi tăcute. Negura dimineţii se resfira, uşoară, topindu-se ca un suspin. În faţa lui Stepan se înfăţişă întreaga stepă nemărginită, stepa răsunătoare care cânta şi fremăta bucuroasă la picioarele lui. Iar el păşea prin ierburile argintii şi le sorbea cu nesaţ miresmele dense, pătrunzătoare, fierbinţi. Pelinul cel amar se îmbina cu trifoiul dulce ca mierea, cimbrişorul cimitirelor cu izma cea gingaşă, mirosul pământului negru, gras şi reavăn, cu suflarea dogoritoare a vântului de stepă. Iar în zare se înălţau cununile ascuţite ale munţilor argiloşi, dinspre care adia un, miros de cărbune mocnit. Pentru omul născut pe pământul înnegrit de fum al Doneţului – în îmbinarea aceasta de miresme se află toată copilăria, toată viaţa. Bun este, şi la vreme de restrişte, pământul pe care ai văzut lumina zilei! Atunci îl iubeşti cu şi mai multă duioşie.

Stepan se opri.

Se apropiară doi nemţi.

— De *u*/*de* vii?

— De la tranşei… Am săpat la tranşei, le răspunse

el…

— *Papier*?

Le întinse actele. Avea acte bune, de toată nădejdea. Nu se temea de patrule. Nemţii începură să le întoarcă pe toate feţele. Stepan aştepta, în tăcere: „Aşadar, ăştia-s nemţii!”

— Cizmele, spuse deodată unul din nemţi.

Stepan nu pricepu.

— Ei, scoţi! strigă nerăbdător soldatul.

Stepan îşi scoase cizmele. Unul din nemţi, care era mai înalt, le încercă. Îi veneau cam mari, dar spuse, bucuros: „*Gut*!” şi se bătu cu palma peste carâmbi.

„Cum s-au vârât în cizmele mele, tot aşa s-au năpustit şi peste pământul nostru – cu neobrăzare! gândi Stepan şi strânse pumnii. Ce-aş mai lua unul din ăştia de beregată şi ce l-aş mai strânge! Măcar unul! Măcar pe ăsta!”

Dar îşi aminti îndată mâna Valiei şi-i simţi parcă pe umăr degetele calde şi liniştite. Îşi încovoie spinarea şi plecă. Nemţii se uitau bănuitori în urma lui. Mai avea de învăţat cum să umble.

Spre sfârşitul celei de-a treia zile sosi, în cele din urmă, la mina Sverdlovprimul punct al itinerarului său. Trecu repede prin aşezarea muncitorească – aici era cunoscut. În piaţă, îl acoperi deodată umbra uriaşă şi întunecată a unei spânzurători. Scoase, fără să vrea, un ţip-şi-şi ridică privirea. De spânzurătoare atârnau câteva cadavre, printre care şi al omului la care venise: Vasea Peelinţev, elrlionţatul instructor de Comsomol.

— Ia hai să mai cântăm ceva, tovarăşe, obişnuia să spună Vasea, pe la şedinţe, pe vremuri, când toţi picoteau de oboseală, iar maldărul de probleme părea că nu se mai termina. Vorba aia: „*Cântul la muncă, la şedinţă ne-ndeamnă*”[4]. Ei? Şi fără să ia în seamă privirile

4 Parafrazarea glumeaţă a refrenului „Cîntul la muncă, la viaţă ne-

dezaprobatoare ale tovarăşilor cu greutate, el intona primul, un cântec.

Iată-l acum, cu ştreangul de gât, pe cârlionţatul Vasea Peelinţev, chircit, vânăt, cu totul altul decât era pe vremuri…

— Cum de s-a lăsat prins? îl întrebă Stepan pe bătrânul Peelinţev, pe care îl găsi în aceeaşi seară.

— A fost trădat… îi răspunse bătrânul.

— Cine l-a trădat?

— Bănuiesc că Filikov.

— Filikov? Se poate? aproape că strigă Stepan.

— N-avea cine altul. Filikov e acum în serviciul nemţilor.

— Al nemţilor? Filikov?

Lui Stepan i se păru că se clatină pământul sub el… Filikov! Preşedintele comitetului de mină! Ba mai avea şi o ţăcălie, ca o lopăţică. Pe vremuri, când Vasea intona vreun cântec, Filikov era primul care îi ţinea isonul, cu basul lui blând şi tremurător. Şi acum, Peelinţev atârnă în ştreang, iar Filikov e în slujba fasciştilor…

Era prima spânzurătoare pe care o vedea Stepan – şi prima trădare de care auzea. Mai apoi, s-au înmulţit. De-a lungul întregului drum se legănau în spânzurători, tovarăşi de-ai lui, privindu-l cu ochi sticloşi…

— Să ţii minte, Stepane, să ţii minte, scârţâiau spânzurătorile. Să-i răzbuni!

— Am să ţin minte, le răspundea el, în sinea lui. Am să ţin minte şi chipurile şi numele… Am să ţin minte.

I se vorbea despre trădători, despre cei care se lepădaseră de partid şi de popor, despre cei care-şi denunţaseră tovarăşii, despre cei care intraseră în slujba fasciştilor… încrunta din sprâncene, şi mai întreba o dată:

— Cum zici că-l cheamă? şi repeta numele în gând.

---

ndeamnă - din cunoscutul „Marş al băieţilor veseli" de V. Lebedev-Kuinaci (n. ed).

Am să ţin minte!

— Îţi mai aduci dumneata aminte de dactilografa noastră, de la comitetul executiv? O chema Klava Priahina, îţi aminteşti? Stepan se căzni să şi-o amintească şi-şi încreţi fruntea. Da, parcă, vag, o fiinţă potolită, tăcută… Da, da, când se ducea la comitetul executiv, era acolo o fată… O auzea bătând la „*Underwood*.”-ul ei. Dar glasul, nu i-l auzise niciodată.

— Când au spânzurat-o, i se povestea, ea a strigat: „Adevărul nostru n-o să-l ucădeţi niciodată, nemernicilor! Poporul e nemuritor!”

— Klava Priahina? şopti Stepan, mirat. Şi el care nici nu şi-o putea aminti.

— Iar Nikita Bogatâriov…

— Ce-i cu Nikita? întrebă el, îngrijorat. Pe Nikita îl cunoştea. Uriaş, cu un halat de praf ce

148 *WBM* nuşiu, cu glugă, cu cizme care duhneau totdeauna a catran, îl auzeai adeseori făcând zarvă în cabinetul lui Stepan: „Nu mă tem de tine, secretarule, nu mă tem de nimeni! Aşa cum i-am trântit până acum omului adevărul în faţă, o să i-l trântesc şi de-acum încolo”. Stepan avusese de gând să-l numească comandant al unui detaşament de partizani.

— Când l-au târât pe Nikita în faţa Gestapoului, povestea ştergându-şi ochelarii Ustin Mihalîci, un om uşor adus de spate, administrator al comitetului raional, s-a târât pe jos, i-a pupat cizmele ofiţerului, a plâns…

— Nikita?

Asta înseamnă că el, Stepan Iaţenko, nu şi-a cunoscut bine oamenii. Şi doar ai trăit alături de ei, ai mâncat, ai băut cu ei laolaltă, ai muncit… Le cunoşteai şi obiceiurile, şi năravurile, şi ce fel de tutun îi plăcea fiecăruia. Dar lucrul cel mai de seamă nu-l cunoşteai – nu le cunoşteai sufletul. Sau poate că nici ei nu ştiau cu adevărat ce aveau mai de seamă? Klava credea despre ea însăşi că e o fetiţă

sfioasă, iar Nikita Bogatâriov că e un luptător neînfricat. De puterea noastră nu se temea – şi de ce, s-ar fi temut? Iar în faţa duşmanului a început să tremure. Klavei îi era frică până şi de privirea preşedintelui, dar de duşman nu s-a înfricoşat, l-a scuipat în obraz…

H început marea verificare a oamenilor! clătină din cap Ustin Mihalîci. Marea curăţire prin proba focului.

!

— Dar cu Ţâpleaktov ce e? întrebă Stepan.

— Despre Ţâpleakov nu ştiu nimic! îi răspunse prudent Ustin Mihalîci. Ţâpleakov duce o viaţă aparte.

— Nu dă pe la tine?

— Nu se duce la nimeni. Stă încuiat în casă…

Chiar în aceeaşi seară, Stepan se duse la Ţâpleakov şi-i bătu vreme îndelungată în obloane! şi în uşi.

— Cine e? întrebă Ţâpleakov de după uşă, speriat.

— Eu sunt! Eu! Deschide!

— Care eu? Nu cunosc pe nimeni.

— Eu sunt, Stepan.

— Care Stepan? Nu cunosc niciun Stepan! Vedeţi-vă de drum!

— Deschide odată! răcni Stepan, furios şi răguşit, şi auzi cum zăngănesc speriate zăvoarele, deschizându-se.

— Tu eşti? Tu? se dădu îndărăt Ţâpleakov, văzându-l, iar luminarea începu să-i joace în mină…

Stepan intră, fără grabă, în casă.

— De ce mă primeşti atât de neprietenos? întrebă el cu un râs uşor şi amar. Nu eşti bucuros de oaspeţi?

— De ce-ai venit?… De. ce-ai venit? gemu Ţâpleakov, apucându-se cu mâinile de cap.

— Am Venit după sufletul tău, Matvei, spuse aspru Stepan. După sufletul tău. Mai ai suflet?

— Nu mai am nimic, nimic! strigă Ţâpleakov ca un isteric şi căzu plângând pe divan.

Stepan se strâmbă, dezgustat.

— De ce plângi, Matvei? Am să plec.

— Da, da… Pleacă, te rog… gemu iar Ţâpleakov. Totul – s-a dus de râpă, nu vezi? Kornakov a fost spânzurat… Bondarenko torturat… Şi îi spusesem lui Kornakov: „Nu poţi să stai în calea puhoiului, tu, un biet pai. De ce te ascunzi? Du-te, du-te la Gestapo! Declară-te. Au să te ierte”. Şi ţie, Stepane, ţi-o spun, bâigui el, ca unui prieten… Pentru că îmi eşti drag… Celui care se duce la ei de bunăvoie şi rămâne în evidenţa lor, nu-i fac nimic… Şi eu m-am dus… Mi-am îngropat carnetul de partid şi m-am… trecut în evidenţa lor… Şi tu să-l îngropi, te rog… imediat… Salvează-te, Stepane!

— Încetează! îl respinse Stepan, cu scârbă. Ia spune, de ce ţi-ai îngropat carnetul de partid? Dacă te-ai lepădat, rupe-i, rupe-l sau arde-l…

Ţâpleakov îşi lăsă capul în jos.

— Aha! râse cu răutate Stepan. Ia uitaţi-vă la el 1 Păi tu nu crezi nici în noi, nici în nemţi. Nu crezi că au să poată rezista pe pământul nostru! Atunci în cine crezi tu, mă, Câine?

— În cine să cred? În cine să cred? ţipă ascuţit Ţâpleakov. Armata noastră se retrage. Unde e? Dincolo de Don? Nemţii ne spânzură. Poporul tace. Şi or să ne spânzure, or să ne spânzure pe toţi. La ce foloseşte asta? Eu vreau să trăiesc! ţipă el şi se agăţă de umărul lui Stepan, răsuflându-i fierbinte, în obraz. N-am denunţat pe nimeni, n-am trădat pe nimeni… şoptea el rugător, căutându-i privirea. Şi nici n-am să le slujesc nemţilor… Nu vreau decât să treacă, înţelege-mă, să treacă vremurile astea! Aştept să treacă…

— Scârnăvie! Stepan îl izbi cu pumnul în piept. Ţâpleakov se prăbuşi pe divan. Ce aştepţi să treacă? Ai? Aştepţi să vină ai noştri? Şi atunci ai să-ţi dezgropi carnetul, ai să-l ştergi frumuşel de noroiul din grădină şi ai să ieşi în locul nostru, al celor spânzuraţi, înaintea Armatei

Roşii? Minţi, scârnăvie! O să coborâm noi de pe spânzurători, ca să le spunem oamenilor despre tine…

Plecă, trântind cu putere uşa în urma lui. În aceeaşi noapte ajunse departe de aşezarea muncitorească. Undeva, în drum, i se şi pregătise o funie săpunită, i se şi ridicase o spânzurătoare. Ce să-i faci! El n-a fugit de spânzurătoare. În urechi însă, îi stăruia, dureros, geamătul lui Ţâpleakov: „Or să ne spânzure pe toţi, fără niciun folos; iar de crezut, în ce să mai crezi?”

Bătu şoselele şi drumeagurile Ucrainei sfâşiate şi văzu: nemţii îi înjugaseră pe ţărani şi arau cu ei. Iar norodul tăcea – îşi mişca doar grumazul, îndârjit. Pe drumuri erau minaţi mii de prizonieri zdrenţuiţi şi chinuiţi – morţii cădeau, iar viii se târau, se târau supuşi, peste cadavrele tovarăşilor lor, înainte, spre ocnă. În vagoanele zăbrelite piâtigeau femeile şi fetele deportate, plângeau de îi se rupea inima – şi totuşi, se lăsau duse. Poporul tăcea… Iar în spânzurători se legănau cei mai buni dintre oameni… Poate că fără folos…

Străbătea acum stepele din preajma Donului, colţul cel mai nordic al circumscripţiei lui. Aici, Ucraina se întâlnea cu Rusia, dar graniţe nu se vedeau nici în năgara de stepă, la fel de argintie şi de o parte şi de alta a malului, nici în oameni…

Înainte de a o coti spre apus, urmând linia hotarului regiunii, Stepan, râzând pe sub mustaţă, se hotărî să-l viziteze pe-un cunoscut de-al lui. Aici, departe de drumurile mari, într-o vâlcea tihnită de pădure, ştia că se află pitulată prisaca lui moş Panaş, şi ori de câte ori Stepan trecuse prin partea locului, se abătuse neapărat pe la prisaca asta să guste mierea parfumată, să se tolănească pe finul înmiresmat, să asculte liniştea, să soarbă miresmele pădurii şi să-şi odihnească trupul şi sufletul împovărat de griji.

Stepan simţea şi acum nevoia unei destinderi, după

încordarea neîntreruptă pricinuită de teama urmăririi şi după drumul lung pe care îl străbătuse pe jos. Avea nevoie să-şi mai dezmorţească spinarea, să stea lungit sub cerul înalt, să cugete la îndoielile şi la neliniştile lui. Ba poate că simţea nevoia să nu se gândească de loc la ele, ci pur şi simplu să mănânce mierea aurie de la prisacă.

— O mai fi existând prisaca? se întrebă el, apropiindu-se de vâlcea.

Prisaca se afla la locul ei. Finul aştepta strâns în căpiţe. Şi, ca totdeauna, plutea în aer amestecul dulce al miresmelor pădurii, care parcă-ţi strâng puţin inima, al floarei de tei, al izmei şi – ciudat lucru – un miros de pere murate, ca în copilărie – sau poate numai i se părea? Jur-împrejur vibra o linişte subţire, străvezie – doar albinele zumzăiau, înfrăţite şi harnice. Şi, ca totdeauna când simţea vreun musafir, îl întâmpină alergând câinele Serko, iar în urma lui, un moşneguţ, alb şi costeliv, moş Panaş, cu cămaşă de in plină de petece albastre pe umăr şi pe spate.

— A! Bine-aţi venit! strigă el cu glas subţirel ca zumzetul de albină. Poftiţi! N-aţi mai fost de mult pe la noi! Să ştiţi că mă cam mâhnisem din pricina asta.

Şi puse în faţa oaspetelui o farfurie cu faguri de miere şi o sită cu poame de pădure.

— Aţi uitat o sticlă aici, adăugă el grăbit. O sticlă întreagă de şampanie. N-aveţi nicio grijă, e neatinsă.

— A-a! râse încet şi trist Stepan. Dacă-i aşa, dă-o încoace!

Bătrânul aduse două pahare, apoi sticla, ştergând-o de praf, din mers, cu mâneca.

— Ei, să ni se întoarcă viaţa cea bună şi toţi ostaşii teferi! spuse unchieşul, luând cu băgare de seamă din mâna lui Stepan paharul plin. Bău cu ochii închişi, linse paharul şi-l înecă tuşea. Of, că tare-i bună!

Înlănăoi toată sticla şi moş Panaş H istorisi lui Stepan că vara a fost darnică, îmbelşugată, că recolta a fost bună

şi la miere, şi la poame, şi că nemţii nu-şi vârâseră încă nasul pe la prisacă. O păzeşte dumnezeu, şi apoi nici drumul nu i l-au dibuit.

Stepan se gândea la ale lui.

— Uite ce-i, moşule, spuse el deodată, am să scriu o hârtie, o s-o punem în sticla asta, şi pe urmă o îngropăm.

— Aşa, aşa… încuviinţă moşul, fără să priceapă mare lucru.

— Iar când s-or întoarce ai noştri, să le dai sticla…

— Aha! Bine, bine…

„Da, trebuie să scriu, gândi Stepan sooţând din buzunar un creion şi un caiet. Să le ajungă alor noştri măcar o veste despre felul cum noi… muream aici. Altfel, au să ni se piardă până şi urmele. Au să ni le şteargă Tipleakovii…”

Începu să scrie. Se străduia să aştearnă fraze sobre şi reci, nu cumva în rândurile lui să răzbată vreo urmă de îndoială, nu cumva să i se ia amărăciunea drept panică, nu cumva să dea cineva din cap cu ironie în faţa frământărilor lui. Totul o să li se pară schimbat aici, când se vor reîntoarce. Iar de faptul că se vor reîntoarce, nu se îndoia nicio clipă. „Poate că nici oasele m-au să ni le mai găsească prin şanţuri, dar de reîntors au să se reîntoarcă!” Şi le scria cu sobrietate, stăpânit, ca un ostaş către alţi ostaşi, despre cum au pierit oamenii cei mai buni în camerele de tortură sau în ştreang, scuipându-l pe duşman în obraz, despre cum s-au târât cei laşi la picioarele nemţilor, despre cum au trădat, subminând ilegalitatea, trădătorii, despre cum a tăcut poporul. A urât şi a tăcut. Fiecare rând al scrisorii lui era un testament. „Nu uitaţi, tovarăşi, scria el, vă rog nu uitaţi să-i înălţaţi un monument comsomo tistului Vasili Peelinţev şi bătrânului miner Onisim Bespalom. şi fetei celei tăcute Klava Priahina şi prietenului meu, secretar al comitetului orăşenesc, Alexei Tihonovici Şuljenko. Ei au murit ca nişte eroi. Şi vă mai cer

ca în toiul bucuriei victoriei şi în zorul reconstrucţiei, să nu uitaţi pedeapsa care li se cuvine trădătorilor Mihail Filikov, Nikita Bogatâriov şi tuturor celor despre care am pomenit mai sus. Iar dacă va veni la voi Matvei Ţâpleakov cu carnetul de partid, să nu credeţi în carnetul lui – e mânjit cu noroi şi cu sângele nostru”.

„Ar mai îi trebuit să-i adaug, se gândi Stepan, şi pe cei care şi-au primejduit viaţa adăpostindu-mă pe mine, un ilegalist, şi m-au hrănit, şi m-au privegheat când îmi dormeam somnul neliniştit şi scurt; ar mai fi trebuit să-i adaug, de asemenea, şi pe cei care îşi zăvoreau uşile în faţa mea sau mă alungau din pragul lor, amenințându-mă că vor da drumul câinilor. Dar nu se pot scrie toate”.

Stătu pe gânduri o clipă, apoi scrise: „În ceea ce mă priveşte pe mine, îmi continuu executarea misiunii încredinţate”. Simţi, deodată, dorinţa să mai scrie câteva cuvinte, fierbinţi, ca un jurământ – să scrie că el nu se teme nici de spânzurătoare, nici de moarte, să scrie cât de mult crede în victoria noastră şi cum este gata să-şi dea viaţa pentru ea… Dar se gândi că nu mai e nevoie. Şi aşa, îi cunosc toţi simţămintele.

Iscăli scrisoarea, o făcu sul şi o vârî în sticlă.

— Iată, zâmbi el, o epistolă către veşnicie. Dă-mi. O lopată, moşule…

Îngropară sticla sub al treilea stup, lângă un tei tânăr.

— N-ai să uiţi locul, bătrâne?

— Păi se poate? Doar sunt legat de fiecare colţişor de pe-aici…

În zori, Stepan îşi luă rămas bun de la prisăcar.

— Bună miere mai ai, moşule, îi spuse el şi porni pe calea pieirii singuratice, poate către spânzurătoare.

Noaptea, se hotărî să rămână în sat – la Olhovatka, la o rudă îndepărtată de-a lui, unchiul Savka. Savka, un ţăran mărunţel, iute, ciufulit şi isteţ, s-a mândrit totdeauna de

rubedenia asta a lui, om atât de însemnat. Chiar şi acum, când Stepan s-a ivit la el, în amurg, nenea Savka s-a bucurat, a început să dea fuga de colo, colo, şi să care pe masă tot ce avea în cuptor, ca şi cum Stepan, cel de la oraş, ar fi rămas pentru el acelaşi oaspete de cinste.

Dar nici nu apucaseră să se aşeze la masă când, pe neaşteptate, uşa se deschise şi intră în casă un ţăran înalt, vârstnic, cu barba brăzdată de şuviţe sure şi cu ochii pătrunzători şi înţelepţi.

— Seară bună, spuse el cu ochii ţintă la Stepan.

Stepan se ridică în picioare.

— Cine e? îl întrebă, mirat, pe Savka.

— Starostele… şopti acesta.

— Bună seara, tovarăşe laţenko! repetă ironic starostele şi se apropie de masă. Stepan păli. Umbli fără teamă prin sat. Te-am văzut pe fereastră şi te-am recunoscut. Ei, bună seara, încă o dată, tovarăşe laţenko. Şi starostele îşi ascunse zâmbetul ironic în mustaţă.

„Gata! îi fulgeră prin minte lui Stepan. Iată şi spânzurătoarea 1” Dar rămase mai departe lângă masă, nemişcat, vrând să pară cât mai liniştit.

Starostele se lăsă greoi pe laviţa de sub icoane şi, punându-şi pe masă mâinile mari şi noduroase, cu degete negre, îl privi pe Stepan.

— Şezi, îi spuse el, zeflemitor. De ce stai în picioare? Adevărul nu stă în picioare.

Stepan cumpăni o clipă, apoi se aşeză.

— Aşa, începu starostele. Va să zică dumneata nu m-ai recunoscut.

Stepan îl privi. „L-am mai văzut, desigur, se gândi el. Te pomeneşti că l-am şi deschiaburit… Dar de amintit, nu mi-l amintesc”.

— Păi cum, râse starostele. Noi, ţăranii, suntem mulţi, iar dumneata – unul singur. Ca spicele în seceră… Dumneata ai avut şi conversaţie cu mine – drept îi că în

sucietate, îi aminti ei, de la om la om, n-am avutără ocazia. M-ai prelucrat să intru în colhoz. Şase ani de zile m-ai tot prelucrat. Şi eu şase ani de zile n-am intrat. M-am împotrivit şi atâta tot. Să ştii că de-atunci îmi zic oamenii Ignat împotrivitul.

Savka chicoti linguşitor. Stepan îşi aminti acum de ţăranul acesta. Cremene – nu alta.

— De împotrivit, sunt împotrivit, urmă starostele. Asta aşa-i. Iar în al şaptelea an am intrat singur în colhoz. De ce-am intrat? Ai?

— Înseamnă că tot te-am lămurit… înălţă Stepan din umeri.

— Nu-u, clătină din cap Ignat. Pe mine nu e cu putinţă să mă lămureşti. M-am lămurit eu, d-aia am intrat: M-am lămurit singur. Am întors-o şi de-a latul, şi de-a lungul, şi a ieşit că la colhoz e mai bine. Şi-atunci am primit şi am intrat.

Stepan nu pricepea încotro bate starostele cu povestirea lui şi se foia, nerăbdător, pe laviţă. „Dacă mă vor duce prin sat, am să fug, am să mă smulg din mâinile lor. N-am să-i las să-mi lege mâinile”.

— Acu, neamţul netot aruncă hârtiuţe, urmă starostele, făgăduieşte să ne dea pământul în folosinţă veşnică şi individuală. Cum crezi, îşi îngustă el ochii, o să ni-l dea?

— N-o să vi-l dea… răspunse Stepan.

— N-o să ni-l dea? Hm… îşi morfoli Ignat mustaţa. Şi eu, la fel gândesc: n-o să ni-l dea! O să ne tragă pe sfoară. O să dea pământ moşierilor lui. Sau poate că, ici, colo, o să-i mai dea câte unuia, ai? Aşa, d-un pamplezir? Să zicem că ţăranilor sârguincioşi… Sau staroştilor… Ce crezi, ai?

— Unuia ca tine au să-i dea, răspunse Stepan mâniat. Pentru sârguinţă.

— O să-mi dea? Aha! vorbi mai departe Ignat, făcându-se că nu observă tonul lui Stepan. Şi eu gândesc la

fel: unuia ca mine o să-i dea. Numai că eu n-o să-l iau! strigă el pe neaşteptate, triumfător, şi bătu cu palma în masă. N-o să-l iau! auzi?

Stepan îl privi, buimăcit.

— N-o să-l primesc. Poţi tu să pricepi asta? Ehei, dădu el din mină, cum să pricepi? Tu, tovarăşe, eşti om de oraş. Iar eu sunt ţăran. În pământul ăsta, am prins rădăcini, cu ghearele şi cu sufletul. Grija mea e pământul. Şi toată viaţa mea în el e. Şi viaţa părinţilor, şi a moşilor, şi a strămoşilor mei. Fără pământ nu pot!... Numai că, încheie el, potolindu-se deodată, pământ individual nu-mi trebuie. Nu-mi convine. Nu mi se potriveşte. E bătaie de cap. Şi nici proporţiile nu-s alea. Sufletul meu de gospodar nu mai are viaţă fără colhoz.

— Ia stai puţin, îl întrerupse Stepan, care nu mai înţelegea nimic. Ia stai puţin! Pentru cine eşti tu?

— Eu sunt pentru colhoz, răspunse cu hotărâre starostele.

— Asta înseamnă că şi pentru Soviete, nu? Pentru puterea noastră.

Ignat îşi îngustă deodată ochii, cu viclenie, aruncă o privire spre Savka şi spuse, râzând pe sub mustaţă:

— Da, aşa cum nu-i pe lume altă putere care să ţină cu colhozurile, afară de-a noastră, sovietică – nici eu nu recunosc altă putere.

Stepan zâmbi şi oftă uşurat.

— Tu, întrebă încet Ignat, apropiindu-se de el, umbli aşa, cu de la tine putere? Ca să scapi? Sau eşti împuternicit?

— Sunt împuternicit, răspunse Stepan, zâmbind.

— N-am nevoie să-mi arăţi hârtiile, se apără Ignat cu mina. Te cunosc eu. Şi dacă eşti împuternicit de puterea noastră, pot să-ţi spun, iar tu să spui mai departe: colhozul nostru trăieşte! S-o spui puterii noastre. Cum să-ţi isplic? Trăieşte, în ilegalitate. Avem şi preşedinte, pe cel vechi. E

decorat. Îi camuflăm noi. Avem şi socotitor – ţine registrele. Registrele, pot să ţi le arăt. Şi toate bunurile colhozului sunt ascunse. Poţi să-l întrebi şi pe neamul ăsta al tău. Aşa-i, Savka?

— Aşa-i. Adevărul adevărat! întări Savka, bucuros şi mirat. Iscusită treabă. Ca de stat.

— Iar nemţii n-au luat din satul nostru niciun bob! strigă Ignat. Ce-au prădat singuri, atâta.

Noi nu le-am dat niciun bob. Cum am făcut? Asta numai spinarea mea o ştie. Ignat căzu pe gânduri, cu capul plecat. Bătu darabana în masă, cu degetelenegre. Peste buzele lui, pe jumătate ajunse de mustaţa-i sură, flutură un zâmbet ironic. Sunt staroste. Staroste nemţesc, către apusul zilelor mele… Ce ocară! În jurul starostelui bântuie fiarele şi lipitorile. Chiaburii. I-am rugat pe oameni şi. le-am zis: „Scutiţi-mă I Cinstiţi-mi măcar bâtiineţele! Am copii în Armata Roşie”. Dai mujicii nu m-au ascultat – şi m-au înduplecat.

— L-am rugat toţi, de la mic şi pân-la mare, oftă Savka.

— Nu de la mic şi pân-la mare, ci m-a rugat colhozul. Tu, Ignate, cică, ai un suflet răzvrătit, care se împotriveşte neadevărului. Apără-ne, pe toţi. Şi iată că-i apăr. Nemţii strigă la mine: unde-s bucatele, staroste? Iar eu le spun: n-avem. Dar de ce se scutură secara, staroste? N-avem cu ce s-o adunăm! Dar de ce stau clăile în ploaie şi putrezesc, staroste? N-avem cu ce secera! O să-ţi dăm noi maşini, staroste. Nu-s oameni, zic, chiar de m-aţi omorî! Şi atunci, se pun cu bătaia pe mine. Îl snopesc în bătăi pe staroste, dar bucatele tot nu-s.

— Sufletul nu pot să i-l supună, asta e! rosti pătruns şi cu lacrimi în glas Savka, adreşându-i-se lui Stepan.

— Sufletul ca sufletul! făcu Ignat batjocoritor, dar nici spinarea nu pot să mi-o supună. Am o spinare nesupusă –, asta e, adăugă el, îndreptându-se din şale. Nu-i

pasă, poate să rabde.

— Îţi mulţumesc, Ignate! spuse Stepan tulburat şi se ridică de pe laviţă, întinzându-i mâna. [artă-mă, pentru numele lui dumnezeu, iartă-mă.

— Pentru ce să te iert? se miră Ignat.

— Am avut o părere greşită despre tine… Şi nu numai despre tine… Tu, să mă ierţi – dar pentru ce – asta o ştiu numai eu.

— Să te ierte domnul, zâmbi Ignat şi-l îmbrăţişă cu duioşie, ca pe un fiu.

În zori, starostele îl duse chiar el până la hotarul satului. Aici mai zăboviră puţin, îşi aprinseră câte o ţigară.

— Dacă puterea noastră, spuse Igrţat încet, sau dacă partizanii au nevoie de pâine, să-mi dai de ştire, ca să le dăm noi.

— Bine. Îţi mulţumesc.

— Nu-mi mulţumi mie. Pâinea nu-i a mea. E a colhozului. Vă luăm şi chitanţă.

— Bine.

— Acu, du-te.

Stepan îi strânse mâna. Ignat o luă într-a lui şi i-o strânse cu putere.

— Iată ce te-aş mai ruga… şopti el, privindu-l pe Stepan în ochi. Spune-mi, or să se întoarcă ai noştri? N-am să te întreb dacă va fi curând sau când anume, că nici tu nu poţi să ştii Te întreb numai atât: or să se întoarcă vreodată? Să-mi spui adevărul! îl ţintui cu privirea.

— Da! îi răspunse Stepan emoţionat. Or să se întoarcă, Ignate, şi nu mai e mult până atunci!

— Asta am vrut să aflu! oftă starostele uşurat. Cât despre spinarea mea, o să rabde ea, n-ai grijă! Şi începu să râdă, strângându-i pentru ultima oară mâna lui Stepan.

Stepan porni pe drumeagul care străbate nesfârşitele lanuri de secară ale Olhovatkăi şi tot drumul se ocărî singur, cu inima voioasă:

„Nu eşti dec îi un conţopist! L-ai crezut pe Ţâpleakov şi te-ai îndoit de popor, suflet de hârtie ce eşti! Uite cum e poporul – puternic şi nesupus. Eşti un birocrat, un fotoliu învechit! Poporul nu tace, ci răsună! răsună ca lemnul uscat, a ură, tânjind, după scânteie. Iar pe tine, suflet de hârtie, te-au pus aici să fii ca un chibrit. Nu, nu chibrit! Chibritul se aprinde şi se şi stinge. Cremene. Cremene trebuie să fii, Stepan Iaţenko, luate-ar dracu'! Să împrăştii scântei, ca să aţâţi flacăra urii poporului".

Toate astea i le împărtăşi Valiei, când, în sfârşit, se întâlniră.

Stătură de vorbă, o noapte întreagă.

Avea şi Valia o mulţime de noutăţi pentru Stepan.

— A venit un om de la Maxim, spuse ea.

— De la Maxim? se bucură el. Ca şi el, Maxim fusese pus de comitetul regional de partid să ducă munca de ilegalitate. Ei, ce se aude cu Maxim?

— Deocamdată, trăieşte! zâmbi Valia. Duce o muncă uriaşă 1 Are câteva detaşamente de partizani... Trei de comsomolişti...

— Aşa! îl pizmui Stepan. Asta e bine.

— Au venit oameni trimişi de Ivan Petrovici...

— Şi?

— N-au spus nimic ca lumea... Se vede că se feresc de mine. Totuşi, parola mi-au spus-o. Ivan ¿Petrovici a lăsat vorbă că la gospodăria lui recolta e de şapte ori sămânţa...

— A-a! zâmbi Stepan. Ivan Petrovici a fost totdeauna iscusit agrotehnic ian! Straşnică recoltă 1

— Ei, astea-s – veştile de la cei pe care-i cunoşti. Dar mai sunt şi unele despre necunoscuţi. Despre oameni pe care nu-i cunoaşte nimeni.

Stepan nu pricepu.

— Cum adică?

— La Belsk, cineva a înălţat un steag roşu pe turnul paraşutiştilor. Steagul a stat acolo, o zi întreagă. Nemţii se

temeau să nu fie minat locul. Toată lumea vorbeşte numai de steagul ăsta.

— Dar cine, l-a înălţat?

— Nu ştie nimeni! li-am spus doar că-i vorba de oameni cu totul necunoscuţi.

— Necunoscuţii ăştia trebuie găsiţi, neapărat.

— Şi nemţii îi caută…

— Ei, nemţii pot să nu-i găsească, râse Stepan, dar noi ar fi ruşinos să nu dăm de ei.

— Şi în oraşul nostru s-a întâmplat ceva, urmă Valia.

— Ce s-a întâmplat la noi? sări Stepan. Îşi iubea oraşul, era mândru de el, şi primea cu patimă orice veste care îl privea.

— Nemţii afişează zilnic, pe strada mare, un buletin de ştiri. Oamenii citesc, unii cred, alţii nu, dar toţi sunt mâhniţi. Şi iată că a început să apară, zilnic, sub buletinul nemţesc, un alt buletin. Înţelegi? E scris ca de-un copil, pe câte o foaie de caiet. Cu cerneală. Ba chiar, zâmbi Valia; are şi pete de cerneală…

— Şi ce scrie pe foile astea? întrebă nedumerit Stepan.

— O dezminţire! în fiecare zi – notează bine, în fiecare zi – un puşti oarecare îl dezminte pe Hitler: „Nu-l credeţi pe Hitler, minte în toate, câinele. Eu ascult la radio. Ai noştri n-au cedat Stalingradul. Ai noştri n-au cedat: Baku-ul”. Nemţii rup foile, îl caută pe vinovat şi nu pot să facă nimic. Mititelul îl dezminte pe Hitler zi de ai, iar Hitler nu-i poate veni de hac! Despre asta Vorbeşte tot oraşul.

— Şi cine e copilul? întrebă Stepan emoţionat.

— Nu ştie nimeni. Poate chiar vreunul dintre micuţii mei…

Stepan o privi mirat, neînţelegând. Apoi pricepu că vorbeşte despre şcolarii ei. Uita totdeauna că nu e numai soţie.

— Da, poate că e vreunul din băieţii tăi… spuse el, parcă scuzându-se că uneori e atât de uituc.

— Şi mă tot frământ, care să fie? urmă Vaâia, cu ochii strălucitori şi umezi. Trebuie să fie vreunul dintre radioamatorii noştri. Dar într-a şaptea toţi băieţii sunt pasionaţi de radio. Şi nu mai ştiu care din ei poate să fie. O dată cred că e Mişa… Altă. dată că e Serioja…

Stepan o asculta, tăcut.

— Şi câţi mai sunt ca ei, urmă Valia, gânditoare, băieţi, fete, bătrâni… se ridică singuri, izolaţi… La porunca conştiinţei lor.

— O să-i găsim! spuse Stepan cu glas cald. O să ne clădim ilegalitatea aşa cum se clădeşte un adăpost pentru muniţii – cu mare grijă şi temeinic.

Şi începu clădirea muncii ilegale, aşa cum făgăduise, cu mare grijă şi temeinic, ca pe un adăpost pentru muniţii.

16/

Apărură legături, detaşamente, oameni, case conspirative, un lanţ de oameni care nu-şi cunoşteau decât vecinul din dreapta şi pe cel din stânga. Stepan îi cunoştea pe toţi, iar pământul care, după plecarea trupelor noastre, i se păruse mort, sugrumat, prinse din nou viaţă, se umplu cu oameni gata de luptă.

12*

Adeseori, veneau la Siepan oameni, de legătuia, de la partizani sau de la alte grupuri ilegale; de pe Pământul Mare veneau, îndeosebi, fete tinere.

— Şi nu vă e-teamă, fetişcanelor? le întreba, el „sincer/ uimit.

Unele se supărau. Altele, îi răspundeau ţanţoşe

— De ce să ne fie teamă, pe pământul nostru?

Detaşamentele lui Maxim intrară în acţiune.

Ardeau cazartm-ic nemţeşti, săreau în aer trenurile. Nopţile liniştite erau luminate de flăcările unor lupte mici dar crâncene, duse în spatele frontului.

Nemţii răspunseră cu spânzurători. Pe undeva, îl aştepta şteangul şi pe Stepan. Era cunoscut. Era căutat. Dar el nu se mai gin dea acum la moarte. Se simţea din nou stăpân al pământului său.

Da, aici era el stăpân, nu *Burgmeister*-ii şi *Gauleiter*-*u*. Oamenii îi dăduseră în primire sufletele, lor; ordinele lui erau ascultate chiar şi de cei ce nu-l cunoşteau. Iar el se simţea acum, ca şi înainte, vreme, stăpân, comandant de oşti, căpetenie, şi – cel mai adesea – vistiernic al sufletului poporului. Vistiernic de suflete. Morţii îi lăsau drept moştenire ura. Cei vii îi încredinţau nădejdile lor. Tovarăşii care se legănau în spânzurători îi lăsau sarcina de a-i răzbuna.

Acum avea o „gospodărie" mare, mult mai complexă şi mai bogată decât înainte; toată, această gospodărie trebuia s-o aibă în minte, fără să încredinţeze nimic hârtiei. Trebuia să ţină minte numere şi adrese, date şi termene, acţiuni şi planuri, chipuri şi trăsături de caracter, expresia ochilor fiecărui om în clipa de primejdie. Trebuia să ştie în cine poate să aibă încredere deplină, în cine – doar pe jumătate, în cine – să n-aibă de loc. Trebuia să ştie pe cine să îmbărbăteze, pe cine să ocărască, cui să-i redea speranţa, cu cine să viseze împreună, pe cine să distrugă cu primul prilej, ca pe o Iudă.

Pe căile pribegiei lui – şi el pribegea întruna, când singur, când cu Valia – întâlnea mii de oameni. La focurile de popas întâmplătoare, oamenii vorbesc sincer. El căuta să audă ce spun.

Bătrânii tânjeau după arme. Flăcăii fugiţi din silnicia prizonieratului întrebau deschis încotro e drumul spre partizani. de uita atent la ei. Unora, le răspundea strângând din umeri:

— Cin să ştie! Dacă-l ştiam, porneam şi eu într-acolo…

Pe alţii îi lua deoparte. Ie dădea o adresă

neprimejdioasă – simplă verigă de început a unui lanţ nesfârşit de lung.

Mai târziu, îşi reîntâlnea „finii”, prin diferite detaşamente.

— Ei, cum merge? îi întreba el.

— Bine. Luptăm! răspundeau flăcăii vitejeşte.

Nopţile petrecute la vreun detaşament de partizani erau pentru Stepan prilej de fericire şi odihnă. Aici, se simţea între ai lui: Aici, pe micul pământ sovietic sau – ca la mineri, de pildă – chiar sub pământ, în vreo mină părăsită, se simţea uşor şi liber. Putea să-şi dezmorţească spinarea. Putea să-şi lepede masca. Putea să râdă în voie, să le adreseze oamenilor cuvântul scump „tovarăş”.

Dar nu era chip să zăbovească prea mult. îl aştepta pământul, gemând şi frământându-se – pământ care fără el era orfan.

— Nu-mi puteţi da şi mie sarcina vreunei acţiuni? îl ruga el pe comandantul detaşamentului de partizani. Ce fac eu? N-am aruncat în aer niciun pod, n-am azvârlit nicio grenadă. Au să vină ai noştri şi n-o să am cu ce mă lăuda.

— Du-te, du-te! mormăia blajin Prohor, comandantul detaşamentului, un fost miner. Tu du-te şi fă-ţi munca ta. O scoatem noi la capăt şi fără tine. Tu aruncă-ţi grenadele tale!

Şi el umbla să-şi arunce grenadele – manifeste încărcate cu o neîntrecută forţă explozivă – adevărul. Manifestele erau citite cu nesaţ, aşa cum gurile aflate sub pământ sorb aerul. Cei care le citeau le împărtăşeau vecinilor, iar cei ce nu apucau să le citească – vorbeau despre durerile lor, despre propriile lor năzuinţe. Ca schijele grenadelor, manifestele împrăştiau pe întregul pământ crâmpeie de fapte, de lozinci, de idei, şi luptau împotriva celui mai înfricoşător duşman al poporului subjugat – împotriva lipsei de credinţă.

— Ai auzit de manifest? Aha! înseamnă că adevărul

nostru trăieşte, nu e călcat în picioare!

Înseamnă că pe undeva mai sunt oameni! Însearhnă că au ei legături cu cineva! înseamnă că şi armata noastră e neînvinsă şi o să vină curând, să ne scape.

Şi lui Stepan i se întâmpla să-şi citească propriile lui manifeste, în timpul pribegiilor. Le citea – ca şi cum le-ar fi văzut pentru prima oară – cu acelaşi nesaţ ca şi. ceilalţi. Manifestul lipit pe un gard stârnea în el un nou val de credinţă. Şi căuta, să afle, printre rândurile scrise chiar de mâna lui, fapte noi.

De moarte, nu se temea. Nici nu se mai gândea la ea, ca şi cum nici n-ar mai fi existat, ca şi cum oamenii o născociseră, ca şi pe dumnezeu, ca să aibă de ce se teme. Nu se temea că va fi recunoscut la drumul mare. Nul mai puteai recunoaşte în ţăranul acela cărunt, bărbos şi jerpelit – pe Stepan laţenko. Dar dacă l-ar fi trădat, careva? „Ce să-i faci? Ar însemna că mi-am ales prost oamenii, că nu i-am educat cum trebuie, şi, deci, că n-am pe cine învinui”.

Acum, dădea rar pe la cartierul lui general şi trăia la drumul mare, printre oameni, printre vagabonzi, printre cei cu roabe. Se ivea pe neaşteptate în vreo mină sau în vreo aşezare muncitorească şi dispărea la fel de brusc. Uneori îşi fixa cine ştie unde, pe drumuri, întâlnirile cu oamenii de încredere şi venea totdeauna exact.

— L-am omorât pe poliţai, îi raporta un flăeâiaş cârlionţat „care semăna grozav cu Vasea Peelinţev.

— L-aţi omorât? Bravo, bravo vouă!

— Acuma, nene Stepane, spunea flăcăul, înghiţindu-şi cuvintele, înflăcărat, ar fi bine să luăm legătura cu partizanii. S-ar putea face o incursiune straşnică!

— La asta trebuie să mai chibzuim, răspundea Stepan, scărpiaându-şi bărbia. Va să zică, l-aţi omorât pe poliţai?

— L-am omorât. A căzut cât era de lung.

— Bine, bine. Acuma însă, Vasiliok, trebuie să te angajezi în poliţie.

— Eu? pălea flăcăiaşul şi zâmbea fâstâcit. Pesemne că glumeşti?

— Nu, Vasilioic, nu glumesc. Vorbesc serios, îi răspundea el, învăluindu-l într-o privire plină de duioşie.

— Păi… or să mă scuipe toţi. Şi taică-meu o să mă blesteme!

— Va trebui să înduri.

— Şi când or veni ai noştri, ce-o să le spun? se apăra flăcăul, aproape plângând. Toţi sunt partizani, numai eu – poliţai?

— Iau vina asupra mea.

— Păi, nene Stepane… urma Vasea cu vocea înceată şi gâtuită, au să mă omoare!

— Nu există moarte, Vasea. E o născocire. Există doar *„kaput”* pentru laşi şi nemurire pentru eroi. Cale de mijloc nu există. îl cuprindea de după umeri, îl strângea la piept. Îmi pare rău de tine, Vasiliok, rostea el, încet, îmi pare rău! Totuşi, trebuite şi te angajezi în poliţie. N-avem altul. Tu ai absolvit zece clase, ştii puţin nemţeşte. Trebuie s-o faci, trebuie!

Şi Vasiliok se angaja în poliţie. Acum Stepan avea peste tot oameni de-ai lui; ei îi comunicau planurile nemţilor, îi scoteau din încurcătură pe ilegalişti, îi ajutau pe partizani.

Un lăcătuş, om în vârstă, îi raporta lui Stepan despre depou. Şedeau amândoi chiar în apropierea locului cu pricina, lajnarginea drumului, ceva mai încolo de aşezarea muncitorească.

— Neamţul a înjghebat un depou! ofta amarii lăcătuşul. Ca să vezi 1

— Da, nu prea e bine…

— Acum: caută meşteri. Au sosit locomotivele –

cimitir, nu alta. Iar meşteri, nu?

— Da…

— Meşterii noştri n-au să se ducă. Noi le-am spus-o verde, şi ălor tineri, şi ălor bătrâni: dacă s-o găsi vreun porc să lucreze la depou – să ştie că-l blestemăm fără milă.

— Şi nu se duc?

— Nu se duc, făcea bucuros, şi totodată mirat lăcătuşul. Ce zici de asta? Niciun om I

— Bine! Foarte bine! Stepan îşi freca bărbia mulţumit. Dar tu, Anton Petrovici, ai să te duci!

— Eu? zâmbea lăcătuşul fâstâcit. Nu. De ce mă jigneşti?… Nici vorbă să mă. duc.

— Ba ai să te duci! Ai să te angajezi şi ai să începi să repari locomotivele, iar pe cele gata ai să le strici.

— Înţeleg… răspundea lăcătuşul pălind, înţeleg. Dacă aşa ţi-e voia, tovarăşe Stepan, mă duc. Au să mă omoare meşterii pentru treaba asta, dar tot mă duc. Înţeleg.

Niciunul dintre oamenii pe care-i conducea Stepan nu-l întrebă, şi nu se întreba nici pe sine cu ce drept dispune de ei omul ăsta bărbos, care semăna a vagabond. Ştia fiecare faţă de cine răspunde el. Faţă de patrie? Nu. Faţă de patrie răspundeau toţi. Faţă de partid însă, răspundea numai el. Partidul îi încredinţase puterea asupra sufletelor lor.

Când preşedintele vreunei întruniri ilegale îl prezenta pe Stepan adunării, spunea aşa: „Omul acesta vine la noi trimis de partid”, şi toţi îşi ridicau privirile spre Stepan. Venea la ei, din partea partidului. Ca trimis al partidului străbătea pământul acesta zburlit, dospit de ură – şi era crezut.

— Şi acum, încotro, Stepane? îl întrebă Taras pe fiu-său.

Focul se stinsese. Mai mocnea un singur tăciune sub cenuşa albăstrie, uitându-se pe furiş, din spuză, ca un ochi abia vizibil. Ghemuit sub mantaua lui udă, Piotr Petrovici

dormea. Frizerul se zvârcolea în somn, gemând.

— Mă duc s-o întâmpin pe Valia, răspunse Stepan, şi, ca totdeauna când se gândea la soţia lui, îi înflori pe obraz un zâmbet cald, luminos.

Se despărţiseră cu şapte zile în urmă, acolo, chiar lângă linia frontului. „Hai, du-te!”, îi spusese el simplu. În ultima vreme se despărţeau totdeauna aşa. Doar aceste trei cuvinte în urma celui care pleca – atâta tot.

Lipindu-se de pământ, Stepan se uita cum se strecoară Valia, prin mărăcinişul înţepător. Uite, colo, peste crâng, e pământul Mare, sunt ai noştri. Urmărea silueta întunecata a nevestei, cu îngrijorare şi... cu invidie... Acum, Valia o. să iasă din mărăciniş: mai are de străbătut o mică râpă, apoi încă un mărăciniş şi... e la ai noştri. De i-ar vedea şi cântăcar o dată! Dar ştie că nu-i este îngăduit. Asta ar însemna o dezertare. Chiar şi faptul că a condus-o pe Valia până la mărăciniş e o greşeală. Locul lui nu-i aici. Locul lui e acolo, pe pământul ars de chinuri şi mânie, prin satele din faţa frontului.

— Ia spune-mi, feciorul tatii, întrebă Taras, şi ce-o să fie mai departe?

— Mai departe? răspunse Stepan. Au să vină ai noştri. Nu mai e mult, până atunci.

Dar Taras se mânie, deodată:

— Nu asta te-am întrebat 1 Atâta lucru ştiam eu şi fără tine! Să nu mă înveţi tu pe mine, îl repezi el. Eşti încă prea tânăr ca să-mi dai lecţii de credinţă. Aş putea şi eu să te înrăţ. cum să-ţi păstrezi sufletul curat. Voiam să ştiu aâkesra: cu ce o să-i întâmpinăm pe-ai noştri?

— Cum, cu ce?

— Ei vin la noi, prin sânge. Iar noi, cu ce să le ieşim înainte?

Stepan simţi cum i se strânge gâtlejul de bucurie. „Ce mai tată am! Ce mai bătrân!” Îl privi cu o mândrie drăgăstoasă, se simţi cu adevărat fiul lui, şi auzi parcă în

străfundurile pământului cum cântă rădăcinile neamului lor.

— Ne tragem dintr-un neam tare bun, taică! râse el voios. Dintr-un neam căzăcesc!

Bătrânul îşi privi mirat feciorul.

— De unde ai mai scos-o şi pe-asta? Moi suntem de neam muncitoresc, nu căzăcesc. Şi străbunicul tău a fost muncitor, şi bunicul, şi unchiul tău. Toată familia noastră e muncitorească.

Dar Stepan îl cuprinse voios de umeri:

— Ba căzăcesc, tată, căzăcesc! Să nu mă contrazici! se plecă jos de tot, spre el, şi-i şopti, de data asta serios: Acum să-ţi spun ce trebuie să faci, tată. Du-te acasă! Pe drum, să te abaţi pe la adresfele pe care am să ţi le dau şi să duci acolo anumite însărcinări. Iar când ajungi acasă, fă-i maică-mii o plecăciune din partea mea, sărută-l pe Lionka, şi spune-i Nastiei că am poruncit să te ducă la oamenii de nădejde. Nastia o să te ducă la ei.

— Nastia? făcu bătrânul, supărat.

— Da, Nastia, zâmbi Stepan.

Taras îşi netezi mustaţa.

— Bine, spuse el. Numai că, întâi şi intri, îi trag o mamă de bătaie. E voie? Iar după aia, bine, am să-i spun: fie, du-mă tu, Nastia, pe mine, om bătrân, acolo unde trebuie1!

Zinaida, o colegă de şcoală a Nastiei, veni! a ea într-un suflet.

— Vai, Nastia! îi strigă ea, gâfâind, din prag. S-a întors Pavlik!

Nastia simţi cum, deodată, parcă i se desprinde inima din piept… şi cum porneşte de-a dura… Dar nici nu se ridică măcar, ci întrebă liniştită, aproape cu nepăsare:

— Pavlik? Şi unde e?

Ochii Zinaidei se umplură de o curiozitate vie şi netăinuită.

— Vai, Nastia! se văita ea, întruna. Nepăsarea Nastiei o zăpăcise, ba o şi mâhnise.

— Cât eşti de insensibilă, Nastia, îi spuse ea, strângând buzele, afectată. N-o să te iubească minierii, niciodată. v-am întâlnit cu Pavlik, pe stradă, adăugă ea, de data asta cu prefăcută nepăsare. S-ar fi putut, la fel de bine, să nu-l întâlnesc. Parcă-i mare lucru! Dar nu se mai putu sfăpini şi strigă entuziasmată: Vai, Nastia! Ţi-a trimis şi un bilet.

— Dă-mi-l.

Nastia luă biletul şi simţi cum i se aprind obrajii. „Nastia, te aştept la cinci, lângă şcoală. Ştii unde. Pavel".

— Cum… arată? întrebă ea, încetişor.

— Vai, Nastia, e negru tot! Te sperii când îl vezi.

Nastia încercă să şi-l închipuie pe Pavel sub noul lui chip, de sperietoare, dar nu izbuti. Şi-l amintea, aşa cum îl ştia de totdeauna: tânăr, cu ochii albaştri, spilcuit, cu obrajii ca bujorul. Pentru rumeneala lui feciorelnică, şi. pentru patima lui (după părerea clasei a zecea „B", ruşinoasă pentru un bărbat), patima poeziei, băieţii îl porecliseră „Domnişoara". Nimeni nu-i spunea Pavel, ci Pavlik – şi rudele, şi colegii, şi profesorii.

La cinci fără zece, Nastia era lângă şcoală. Pavlik nu venise. Încă-Nastia se apropie de ferestrele clasei lor şi se uită înăuntru, printr-un geam spart Simţi pe obraji obişnuitul suflu rece şi umed al clădirilor goale şi părăsite. Lângă perete, zăcea un maldăr negru de bănci, sparte, îngrămădite linele peste altele. Şi banca ei se afla acolo, banca ei şi-a lui Pavlik. Barca lor cu pânze, pe care plutiseră împreună, spre viaţă… Asta era din poeziile lui Pavlik. Visurilor, le spuneau pânze.

Nastia rămase multă vreme lângă fereastră. Se simţea tristă şi singură, aşa cum. te simţi lângă ruinele casei părinteşti în care ţi-ai. petrecut viaţa – o viaţă mică sau mare, indiferent. În sftrşit, se smulse de lângă

fereastră şi porni de-a lungul clădirii. În faţa intrării principale fusese aşezat scheteiul din muzeul şcolii, rânjind hidos. „Cine l-o fi pus aici? se întrebă ea. Pesemne că nemţii. Dar pentru ce?” Trecu pe lângă gardul grădinii. Copacii erau desfrunziţi, cerniţi şi plânşi ca nişte văduve. Vântul jilav, de toamnă, îi legăna. Şi ei, gemând, cădeau încet, pe o parte. Iată, cade unul, apoi al doilea… Speriată, neînţelegând ce se întâmplă, Nastia se uită peste gard şi văzu: câţiva soldaţi nemţi, fără tunici, tăiau copăceii din grădina şcolii.

— Nastia! auzi ea deodată un glas, chemând-o încet.

Se: întoarse. Pavlik îi întindea braţele.

Ea îl privi şi se dădu înapoi cu un pas. Doamne, ce-au făcut din el! Pavlik era slab, negru, zdrenţăros. „Unde-ţi sunt ochii albaştri şi veseli?”, se simţi îndemnată să-i strige. Dar tăcu. Pavlik mirosea a sudoare şi a mahorcă amară.

El o privea, în extaz.

— Ce frumoasă eşti! îi şopti, emoţionat, şi-şi coborî braţele, respectuos.

— Dar tu…!

Abia acum citi groaza din ochii ei şi-şi plecă fruntea.

— Eu? întrebă el, cu ochii în pământ. Sunt înfricoşător, nu-i aşa?

— D-da-a… înfricoşător. Eşti negru, tot.

Pavlik râse cu amărăciune.

— E bine să fii înfricoşător, spuse ea zâmbind, şi-i puse mâinile pe umeri. Dacă arăţi aşa, înseamnă că eşti cinstit.

— Da, răspunsss el cu căldură, şi-i prinse mumie*, înflăcărat. Faţă de tine sunt curat şi cinstit, Nastia.

— Dar faţă de ceilalţi? îl întrebă ea*, prevăzătoare.

— Şi faţă de ceilalţi.

Nastia râse, bucuroasă.

— Dar eu? Sunt înfricoşătoare?

— Tu? strigă el, privind-o fermecat. Te-alfăcut mare… frumoasă…

— Dar şi eu sunt… cinstită „şopti ea, lăsându-şi ochii în jos.

— Faţă de taţi?

— Şi faţă. de tine.

Îi strânse încet, cu recunoştinţă, mâna, în mâna lui. Acum stăteau alături, tăcuţi, fără. să se privească.

Gemând din greu, în grădină: se prăbuşi un copac.

— Ce-i asta? tresări Pavlik.

— Nemţii taie grădina, îi răspunse Nastia.

Obrazul i se îmbujoră deodată. Şi Pavlik roşu

— Grădina noastră? şopti el. Îţi aminteşti?

— Îmi amintesc, răspunse ea, încet. Pavlik nu-i auzi răspunsul, dar îl ghici după mişcarea buzelor care amintea de prima şi unica lor sărutare din grădină.

— Era un copac acolo… spuse el, eu suflarea tăiată de emoţie. Îţi aminteşti?

— Îmi amintesc.

— Am săpat în el literele P. şi N.

— Şi o inimă…

— Îţi aminteşti?

— Îmi amintesc…

Şi iar se auzi ferăstrăul, scrâşnind strident, cu răutate, ca turbat…

— Acum, ei taie inima… cu ferăstrăul, spusa Pavlik, nervos. Afurisit lucru! Mă scoate din sărite scrâşnetul ăsta! Să mergem, Nastia.

Porniră de-a lungul gardului şi se opriră lângă un bolovan, sub un tei. Acolo fusese locul întâlnirilor de odinioară, de pe când erau într-a opta. Nastia se aşează pe bolovan. Pavlik se ghemui alături, în iarba gălbuie. Tăceau amândoi. Sunetul ferăstrăului răzbătea până aici, uşor, ea un zbârnâit de ţânţar. Nastia privea drept înaintea ei, spre un maidan. Ar fi vrut să-l întrebe pe Pavlik unde fusese, ce

făcuse, dar o împiedica ceva – ce anume, nici ea nu ştia.

— Ia spune-mi, pe unde sunt ai noştri?… Unde sunt toţi dintr-a zecea „B”, o întrebă Pavlik.

— Fiecare e în altă parte…

— Da, s-au împrăştiat, s-au risipit. Despre Feodor, mai ştii ceva? Ţii minte cum visa să devină constructor, să inventeze *perpetuam mobile*? Ce mai râdeam de el!

— Feodor e în armată şi nu s-au mai primit veşti de la el. Poate că a şi fost ucis…

— Fericitul!

— Fericit că a putut să fie ucis? râse amar Nastia.

— Nu. Fericii că se află acolo.

— Iar dacă a murit, tot e mai fericit decât noi. Noi, oricum, o să crăpăm… o să pierim ca nişte buruieni.

Nastia nu-i răspunse.

— Dar prietenele tale, unde sâni? Ce. mai face Marusia?

— E la închisoare…

— Şi Galia?…

— În Germania…

— Liza?

— Acum e Luiza.

— S-a vândut nemţilor? zâmbi Pavlik „dispreţuitor.

— Nu. De câtva timp e cu italienii.

— Ţârfa!

Undeva, foarte aproape, răsunau acum lovituri de secure. Un copac se prăbuşi cu zgomot asurzitor. Gardul se clătină… Peste ei începură să cadă aşchii şi frunze umede.

— i Taie şi iar taie! se enervă Pavlik. Au să taie toată generaţia noastră, de la rădăcină…

— N-au să izbutească, spuse Nastia, încet.

— Poate, dădu el din umeri. Dar. de schilodit, au să schilodească tot. Se ridică şi-şi scutură frunzele de pe pantaloni. Nu vrei să ne plimbăm puţin?

Porniră de-a lungul maidanului.

— Pavlik... te-ai mohorât... te-ai făcut rău... spuse ea îngrijorată şi întrebă brusc, încetinindu-şi paşii Unde-ai fost, Pavlik, ce-ai făcut?

El râse încet şi se opri.

— E o poveste lungă, Naştenka. Pavlik clătină din cap. Până acum, ţi-am povestit-o de multe ori...

— Mie? se miră ea.

— Da, ţie. În gând, râse el, tot drumul venind încoace, ţi-am povestit şi iar ţi-am povestit... Şi acum, când sunt lângă tine, nu mai ştiu de unde să încep.

— De la notiţa din ziar, rosti ea încet, fără să-l privească.

El tresări.

— Ai citit-o?

— Da.

— Şi m-ai blestemat?

— Nu. Te-am plâns...

El îşi încruntă mrhnit sprâncenele ca de copil.

— Nu trebuia... De ce?... Nu trebuia să mă plângi. Asta mă jigneşte. Trebuia să înţelegi...

— Cum să înţeleg asemenea lucruri? spuse ea, în şoaptă. Ani încercat...

— Ştii, începu el aprins şi-i apucă mâna. Ştii, totul s-a petrecut ca într-un coşmar... cu ZGhimbări bruşte... Când erau ai noştri... când nu mai erau... Şi iată-i pe nemţi... Mi-am pierdut capul... N-am mai avut vreme să judec. Ce să tac şi cum să trăiesc? Şi, deodată, pe neaşteptate, o citaţie. Mă convocau la redacţia gazetei lor. De ce tocmai pe mine? Mai târziu, am aliat de la colaboratori că fuseseră convocaţi toţi cei ce lucraseră la *Bolşevistskaia Pravda*. Dar eu nu lucrasem acolo... Nu făcusem alt. ceva, decât să public versuri, din când în când. Îţi aminteşti?

IE* 183

Ea dădudin cap şi se im bujori. Îşi amintea versurile despre şcoală şi despre pânze. Îi fuseseră dedicate ei. În

gazetă apăruse chiar: „Pentru N”. Doar o singură literă, dar în clasa a zecea „B”, toţi ghiciseră, imediat. Nastia se supărase pe Pavlik. Nu vorbise atunci cu el trei zile.

— Numai dracul ăla-şchiop de Iverski mi-a făcut-o! urmă Pavlik. Poet fără talent… înţelegi? Un ticălos, fără pic de har!… La nemţi însă, a devenit personajul central al redacţiei. El ne-a turnat pe toţi. A întocmit lista. Asta e. Ce era să fac? Ce puteam să mai fac?

O privi rugător. Nastia tăcea.

— Da… urmă el, îngândurat; Ar fi trebuit sărut mă duc. Dar, înţelege-mă, îmi pierdusem capul, de tot. Şi mama, râse încet şi amar, mama nu-mi dădea pace şi plângea: „Du-te. Du-te că au să te omoare!” Atunci… m-am dus. M-am dus ca să refuz, să le explic acolo că e vorba de-o greşeală, că nu sunt gazetar… Dar n-a vrut nimeni să mă asculte. În redacţie domnea un ofiţer de-al Gestapoului. Umblau toţi în vârful picioarelor. Iverski mi-a pus în faţă o notiţă şi mi-a spus: „Redacteaz-o!” Şi eu am… redactat-o. O notiţă inofensivă, fără importanţă… cinci rânduri. Asemenea notiţe de obicei nici nu se iscălesc. Dar Iverski m-a semnat, dinadins, cu nume şi prenume. Când am văzut-o în ziar, spuse el muşcându-şi buzele, m-am şi gândit la tine, Nastia…

Pavlik îşi coborî fruntea, încercând să-şi stăpânească lacrimile. Nastia tăcea.

— Şi aşa, am fost stigmatizat, urmă el, după ce îşi înghiţi. nodul de lacrimi, iar Iverski mi-a spus că trebuielsă. scriu, nişte versuri – o-odă pentru venirea nemţilor în oraşul nostru, l-am răspuns că nu ştiu să scriu ode. El mi-a poruncit: „Încearcă!” l-am răspuns că, în general, nu pot să scriu repede. Mi-a acordat, un termen de trei, zile şi mi-a dat drumul acasă. Şi aşa, am rămasacasă, singur cu ruine însumi… M-am frământat în zilele acelea, Nastia, m-am frământat îngrozitor, nici nu pot să-ţi spun cât. Dar nu m-am atins de hârtie. Ştiam că

nu pot să scriu asemenea versuri, lată, Nastia, vorbi el, privind-o pentru prima oară în faţă, de când începuse să-i povestească. Ţi-am spus tot ce s-a întâmplat, cu toate că mi-a fost tare greu… O notiţă, încă of notiţă, poate că a Şi mai fi scris… Dar versuri! Versuri! Ele se scriu cu inima, tu ştii!

— Şi, apoi? întrebă Nastia încetişor.

— M-am hotărât să fug. Să fug din oraş. Şi am fugit.

— Ştiu, altfel n-aş fi venit…

— Da? zâmbi el. Aşa îmi închipuiam şi eu…

— Ai fost căutat…

— Da… Mi-a spus mama… Şi m-am hotărât să mă. strecor la ai noştri. Dar, lângă Don, ruau prins nemţii, m-au stâlcit în bătaie şi m-au azvârlit într-un vagon. Apoi m-au dus. Încotro – nu ştiam. Poate spre un lagăr. Poate în Germania. Numai că dincolo de Nipru, departe, am sărit din tren şi am rămas singur pe pământ străin.

Îşi trecu mâna pe frunte.

Nastia tăcea.

— Erau locuri cu totul necunoscute mie! povesti mai departe Pavlik. Acolo, războiul se sfârşise de mult. În toate oraşele, nemţii erau ca la ei acasă. La Kiev, alergau pe străzi cadeţii. Populaţia era chinuită şi terorizată. Treceam prin toate astea ca printr-o noapte neagră şi mă gândeam: încotro să pornesc, ce să fac? Cine eşti tu, Pavel Bajanov?

— Cum adică cine? întrebă Nastia. Eşti comsomolist.

— Da? râse el batjocoritor şi clătină mâhnit din cap. Asta nu e aşa de sigur.

Ea îl privi mirată.

— Te-ai gândit vreodată, Nastia, de ce tu, eu şi ai noştri, dintr-a zecea „B”, suntem comşomolişti? Nu te-ai gândit? Nici eu nu mă gândisem, mai înainte. Dar atunci m-am gândit bine.

— Nu înţeleg… oftă Nastia, chinuită.

— Întreabă-te: „De ce sunt comsomolistă?” Ştii doar

că şi tu, şi eu, şi ceilalţi, am intrat în Comsomol, foarte simplu, fără chinuri sufleteşti, fără căutări, fără alegere, ba mulţi chiar fără să se gândească la nimic.

— Crezi că trebuie neapărat să… te chinuieşti?

— Trebuie! rosti el cu convingere. Omul trece prin chinuri cum trece oţelul prin foc, şi abia atunci devine om. Pe câtă vreme noi întâi ne-am pus la cravata roşie, apoi insigna de coinşomolist. Nimic mai simplu. Şi am început să visăm la viaţă. Şi-i ceream atât de multe pe-atunci, încât mi-e şi ruşine să-mi aduc aminte. Iar apoi, se întrerupse el brutal, apoi am fost încolţiţi, ca nişte lupi. Şi eu am rămas singur. Fără nimeni. Înţelegi?

— Înţeleg… şopti Nastia.

— Fiecare dintre noi a rămas singur, numai cu conştiinţa lui. Şi fiecare dintre noi a trebuit să-şi aţeagă singur calea.

— Fiecare se gândeşte Cum să-şi salveze viaţa, când, de fapt, ar trebui să se gândească cum să-şi salveze sufletul, şopti ea.

— Ce zici?

— O vorbă de-a tatii…

— Sufletul! râse el. La noi, într-a zecea „B”, nici nu pomeneam măcar de el. Eu, unul, nici nu ştiam măcar dacă am suflet sau nu. Un abur, acolo, îmi ziceam… Iar când a început să-sângereze, mi l-am simţit…

— Şi ce-ai simţit?

El nu-i răspunse. Întinsese gâtul, ascultând ceva.

— Iarăşi ferăstrăul? întrebă Pavlik, nesigur. Sau mi s-a părut mie?

— Ţi s-a părut…

— Da! Pavlik râse încet, stânjenit. Acum mă va obseda ferăstrăul! Dincolo de Nipru, mi se năzăreau paşi… tot timpul mi se părea că aud paşi în urma mea… Ei, dar ce spuneam? îşi încreţi fruntea.

— Ai îmbătrânjt, Ravlik, observă deodată, Nastia. Acum eşti bătrân, bătrân…

— Da, ani optsprezece ani.

— Ai mult mai mulţi.

— Da, mai mulţi, încuviinţă el. Şaptesprezece ani şi jumătate, plus o jumătate de an sub nemţi. Da. Dar despre ce vorbeam? Aşa! Rămăsesem singur. Singur, numai cu sufletul meu. Râse scurt. Singur! înainte, nu eram niciodată singur. Chiar şi la cinema ne duceam în colectiv, ţii minte?

— Ţin minte.

— Şi iată-mă singur, cu multe drumuri în faţă. Să nu le zicem drumuri, ci poteci. Dar potecile e şi mai greu să le alegi.

— Să le alegi? întrebă ea.

— Da, să le alegi. De ce mă întrebi?

— Aşa… Spune mai departe…

— Vezi tu, acolo, peste Nipru, apar reviste. În limba rusă şi în ucraineană. Apar broşuri, apar ziare. În ele e descrisă în toate culorile viaţa de rai din Germania. Germania înseamnă Europa, iar voi ruşii sunteţi, cică, nişte asiatici care n-aţi văzut Europa şi habar n-aveţi. Şi n-aveţi nici voie să judecaţi. În fiecare zi era terfelit tot ce avem noi mai sfânt, şi tu, şi eu. Citeam toate astea… înţelegi?

Nastia îl privea tăcută şi atentă.

— Citeam tot. fiind cu rând. Înghiţeam broşurile, ca pe-o otravă, şi-mi spuneam: „Încercaţi voi să-mi otrăviţi sufletul! Ei şi?” Iar după ce le înghiţeam, le lepădăm cât colo. Nu erau otravă, ca vomitiv. Mi se făcea greaţă. Scuipă. Dar mai erau şi alte broşuri. Mai isteţe. Scrise, cum să-ţi spun?… în şoaptă. Înţelegi? Ca nişte şoapte insinuante, murmurate la ureche… Şopteau şi despre socialism. Foarte vag, abia auzit, şi totuşi 1 Pomeneau mai cu seamă despre cultură. Ce cuvânt ispititor! Nu? Sau despre naţiunea ucraineană. Sau despre misiunea

tineretului. În asemenea broşuri, unii ca de-aide noi erau linguşiţi chiar. Le-am citit şi pe ele. Şi am cugetat, singur… Spune, nu cumva am albit? întrebă el, pe neaşteptate.

— Nu… nu se vede…

— Şi mama zicea că nu. „Ţi s-a decolorat părul de soare, atâta tot”. Dar de ce au podidit-o lacrimile?… Aşadar, existau asemenea reviste… Mai erau şi reviste literare. În ele puteai să strecori versuri, fără substrat politic, versuri în care să nu scrii despre nimic… înţelegi?

— Nu, spuse Nastia.

El începu să râdă.

— Nici eu nu înţeleg. Dar se zice că e posibil. Despre cerul azuriu, despre ochii albaştri. Despre nimic. Unii scriau şi mâncau. Iar eu răbdam de foame* ca un câine, Nastia, răbdam cât nu pot să-ţi spun! Cojile de cartofi mi se păreau un ospăţ! Şi gunoaiele… Ştii, Nastia, acum am o stimă deosebită pentru gunoaie. Pântecele Parisului! Iar afişele de pe ziduri îmi strigau: „Tinere, te aşteaptă Germania!” Cluburile petliuroviste îşi deschideau larg porţile: „Tinere! Vino şi te veseleşte, dansează, uită că ţi-e sufletul însângerat!” Iar stomacul chiorii în: „Scrie versuri pentru reviste, versuri despre nimic şi mănâncă!”

— Dar sufletul? întrebă Nastia, încet.

— Ce-i cu sufletul?

— Sufletul ce-ţi şoptea?

— Despre suflet am să-ţi povestesc mai târziu. Vreau numai să-ţi spun că trebuia să aleg. Şi am început s-o fac. Am înşfăcat toate drumurile, toate potecile şi cărările, ca pe nişte hăţuri, şi am început să le descurc. Încotro să mân? Şi-am văzut clar că nu există decât două drumuri. Poteci şi fundături, câte vrei, dar drumuri – numai două. Atunci, continuă el aproape în şoaptă, am ales.

— Şi ce ai ales, Pavlik? întrebă ea cu glas Uşor, ca o adiere.

— Am să-ţi spun… dar întâi nu uita că eram singur, şi

că în jurul meu oamenii duceau o viaţă de lupi. Răbdam crunt de foame, cu sufletul şi cu trupul însângerate. Şi auzeam necontenit paşi care mă urmăreau. Tot ce socotisem sfânt, era scuipat în fiecare zi. Undeva, departe-departe, se afla Armata Roşie. Dar nici măcar nu se ştia sigur dacă mai există sau nu… Şi am ales, spuse el încet şi pătruns, fără s-o privească pe Nastia, am ales bolşevismul, Rusia, Comsomoaul.

Nastia respiră atunci uşurată, plină de voioşie.

— Pavlik! strigă ea. Vai, cât eşti de ticălos, Pavlik! Cum se poate să povesteşti aşa? Şi eu care îmi închipuisem tot felul de grozăvii.

Doar că acum, adăugă el grăbit, nu mai sunt isomo Hstul de pe vremuri. Acüm sunt un cömâolist care nu se teme să moară pentru convingerile lui. Înţelegi?

— Da.

— Iar dacă aş primi acum o invitaţie la redacţia [Or, zâmbi el, aş şti ce să fac.

Îi luă mâinile într-ale lui şi o privi în ochi.

— Asta este, Nastia, toată povestea pribegiei mele. Dar tu? Acum e rândul tău să-mi povesteşti. Ce te-a frământat, cum ai ales, celea preocupat?

— Eu n-am nimic de povestit, zâmbi ea. Nici vorbă să mă gândesc la asemenea lucruri! Tu erai cel mai deştept, din clase, de-asta te necăjeau fetele poreclindu-te *Filosoful*. Eu; sunt o fată obişnuită, Pavlik. Trăiesc după cum îmi dictează conştiinţa.

— Conştiinţa! Ce cuvânt plăcut, zâmbi Pavlik. Păcat că nu prea îl auzeam des.

— Păi de ce s-ar vorbi despre ea? Conştiinţa trebuie s-o ai; să vorbeşti despre ea, e de prisos…

El o privi cu duioşie, atent.

— Şi tu eşti acum mai vârstnică, Nastia.

— Sunt. bătrână!

— Nu, dar erai o fetiţă. Acum nu mai există fetiţe…

— Da, nu mai există…

— Am purtat cu mine o mulţime de vorbe duioase pe care ţi le adresam ţie, Naştenka! îi spuse el, încet. Câte sunt în limba noastră, pe toate le-am purtat, ba încă ani mai şi născocit o grămadă…

— Lasă! şopti Nastia, speriată.

— Le-aiâi purtat cu atâta grijă, încât niciuna n-a căzut, niciuna nu s-a pierdut pe drum.

— Lasă! îl rugă din nou Nastia şi îşi acoperi faţa cu mâinile.

— Să las? făcu el, râzând uşor şi trist. Bine, n-am să mai spun nimic. Şi îşi coborî braţele – supus.

— Acum nu mai trebuie să ne gândim la fericirea noastră… îi şopti ea. E ruşine.

— Dar la dragoste?

— Nici la dragoste… Nu trebuie. O ştiu eu, şi aşa.

— Dar eu?

— O ştii şi tu.

— Nastia! se înflăcără el.

— Lasă! îl opri ea severă. Acum lasă. Cândva…

— Cândva? râse el amar. O să fie oare vreodată şi pentru noi „cândva” ăsta?

— O să fie, Pavlik, o să fie!

— Bine! se necăji el. Nu mai spun nimic. Voiam să-ţi vorbesc despre… dragoste doar pentru că ne-am revăzut ca să ne luăm rămas bun. Eu… plec.

— Pleci?

— Da. Mâine.

Nastia nu-l mai întrebă nimic, dar inima i se strânse deodată…

— M-am hotărât să mă strecor până la ai noştri. Nastia, spuse el încet. Am optsprezece ani acum şi pot să lupt.

Strălucind de mândrie, o privi şi întrebă:

— Nu-i aşa că am dreptate?

— Da, da, îi răspunse ea, nehotărâtă. Ai dreptate… E mai uşor aşa.

— Mai uşor? se miră el. Nu se aşteptase la un astfel de răspuns.

— Da, e mai uşor. Acolo se luptă pe faţă şi cine cade, cade între ai noştri.

El se supără:

— Păi altfel cum? Altfel cum s-ar putea?

— Aşa cum luptăm noi, îi răspunse Nastia, scurt.

— Care noi?

— Ilegaliştii, şopti ea.

El o privi uimit.

— Există ilegalitate? Există?

— Există. Nastia strânse din umeri şi, după ce-l privi, clătină din cap. Tu, Pavlik, ai străbătut toată Ucraina şi n-ai întâlnit nici partizani, nici ilegalişti?

El îşi plecă fruntea şi încercă să se dezvinovăţească:

— Ţi-am povestit doar. Căutam, mă chinuiam, alegeam…

— În timp ce ei luptau şi mureau, încheie Nastia, încet. Apoi oftă. Of, Pavlik!

El tăcu, fără să-şi ridice fruntea.

Apoi o întrebă încet, cu prudenţă, tot aşa, fără s-o privească:

— Dar eu aş putea să intru… la voi?

Ea zâmbi, bucuroasă.

— Sigur, Pavlik.

— Tu ai încredere în mine?

— Cum să n-am? îi răspunse ea, simplu. Doar ţi-am spus că te iubesc…

Taras se reîntorcea spre oraşul său natal… Se grăbea. Lipsise de-acasă vreme de trei luni şi n-avea niciun fel de veşti. Or mai trăi ai lui? Or fi teferi?

Pe undeva, în drum, sărbătorise şi anul nou, o mie nouă sute patruzeci şi trei. Zorile mijiseră pur –, purii,

însângerate o să fie un an sângeros! clătinase din cap Taras. Prin sânge am fost robiţi, prin sânge ne vom elibera”.

Anevoioase erau acum drumurile pe care umbla. Zăpadă nu căzuse încă, dar noroiul de toamnă se întărise, prefăcându-se în muşuroaie îngheţate care îngreunau mersul. Noroc că luase cu el o scurtă îmblănită, pentru schimb: de schimbat n-o schimbase, şi acum îi prindea bine.

Taras se grăbea. Aducea acasă un sac cu grâne şi câţiva cartofi – tot ce putuse dobândi prin satele pustiite. Dar cel mai de seamă lucru pentru ai lui erau veştile îmbucurătoare. Poate că le ştiu şi ei, dar poate că nu le ştiu. Că doar trăiesc zăvorâţi în casă… Şi el o să le povestească, rar şi solemn, cum au păţit-o nemţii la Stalingrad. Apoi despre încă un zvon care umblă din gură în gură: cică ai noştri au dat o lovitură pe Don. O lovitură straşnică.

Aflase despre lovitura asta de la oamenii întâlniţi pe drumul mare, unde feştile se răspând fesc eu repeziciune. O adeveriseră şi cei pe-la care trecuse, după adresele date de Stepan. Dar şi el, Taras, avea ochi să vadă. Drumul mare e ca o hartă desfăcută – numai să ştii s-o citeşti, „ia te uită, ce s-au mai zăpăcit nemţii, cum mai dau din colţ în colţ!…” observa Taras, cu o bucurie plină de răutate.

O dată, pe când înnopta într-un sat, auzise larmă şi forfotă prin ogradă. Se ridicase din pat şi ieşise să vadă ce-i. Ograda era plină de poliţai. Se îmbulzeau şi zbierau în jurul unei brişti. Taras ghici că fug. Trase cu urechea. „Domnilor, domnilor! striga din răsputeri cineva. Să-l aşteptăm pe şef. El trebuie să ne dea ordine”. „Lasă-l încolo! striga altul. Hai, domnilor, să pornim”. „Dar nu-i cu putinţă, domnilor!” Auzeai numai: „Domnilor! Domnilor!” pe toate tonurile. Taras nu se mai putu stăpâni şi izbucni în râs.

— Domnii ca domnii! spuse el, îngustându-şi cu viclenie ochii. Dar tovarăşii… vă ajung din urmă! Ai?

Vestea asta o aducea acasă ca pe bunul cel mai de preţ: ai noştri îi alungă pe nemţi.

Îşi închipuise cum o să ajungă acasă, cum o să-i adune pe toţi în jurul lui şi cum o să le spună: „Te felicit, familie dragă! Vin ai noştri!”, şi e să-i arunce o privire lui Andrei. Asta, negreşit. N-o să-i spună g vorbă, ci doar o să-l privească. Să-l vadă cum îşi pleacă fruntea.

Apoi o s-o cheme la el pe Nastia. Întâi de toate, o să-i tragă o mamă de bătaie… Vorba vine, se înţelege… De bătut n-o s-o bată, dar de ocărit o s-o ocărască zdravăn. „De taică-tu, îi va spune, n-ai voie să ascunzi nimic: nici dragostea, nici treburile”. Şi după ce-o isprăvi cu ocara, îi va spune, aspru: „Vajnicul nostru secretar de partid, feciorul meu şi fratele tău, Stepan laţenko, îţi porunceşte ţie, Nastia, şi-ţi porunceşte, fără putinţă de tăgadă, să mă duci la oamenii de nădejde pe care îi cunoşti. Hai, du-mă 1”.

Abia după aceea o să treacă pe la bătrânii lui. Pe la toţi câţi mai sunt în viaţă, câţi mai respiră încă. Să stea de vorbă cu fiecare în parte, prevăzător, aşa cum l-a învăţat Stepan. Dar cuvintele pe care le va spune vor fi ale lui, numai ale lui.

O să le spună: „Dacă ne ia cineva aşa, unul câte unul, toţi suntem cinstiţi… Numai că cinstea ne-o ţinem în ladă, cum îşi ţine mireasa zestrea. Ehei, trebuie să-ţi pui cinstea pe masă, s-o arunci în luptă!”

Uite că oraşul nu mai e departe… încă nu se vede, e ascuns în ceaţă, dar inima l-a şi simţit şi-ţi dă zor… Iată că se zăresc şi coşurile uzinei.

Taras se opri şi îşi scoase căciula.

Oraşul lui cu multe coşuri, ca un vapor uriaş. Coşuri, coşuri, coşuri… Acum sunt moarte şi fumul nu mai fâlfâie deasupra lor, dar au existat vremuri când Taras deosebea

fiecare fumuleţ, recunoştea, după glas, fiecare sirenă.

— Mai apuc eu vremurile alea! rosti el, s. strângându-şi pumnii. Am să le văd iar scoţând ium, ea înainte. Nu-i nimic. Apuc eu vremurile aléa!

Şi îşi împinse roaba înainte.

Periferia i se deschise în faţă „străzile lunecară în jos, spre centru. Taras cunoştea pe aici fiecare piatră, fiecare acoperiş. Se uita mişcat la străzile cunoscute.

— Totul e neschimbat! zâmbi el. bucuros. Totul e cum a fost. Nu poate străinul să ne schimbe sufletul, şi nici oraşele şi obiceiurile nu e în stare să ni le schimbe după pofta lui. Totul e cum a fost…

Numai asta n-a fost: spânzurătoarea. Taras se opri, fără să vrea.

Întâlnise în drum multe spânzurători şi-ar fi putut să se deprindă până acum cu ele. Dar cu spânzurătorile nu te poţi deprinde.

De spânzurătoarea din faţa lui sta atârnată o fată. Subţirică, slăbuţă, crudă. Căpşorul îi căzuse, neputincios, pe umeri, şi încremenise acolo.

Taras făcu câţiva paşi, privi atent şi scoase un ţipăt atât de înfiorător, încât ar fi trebuit să se cutremure şi pietrele caldarâmului.

— Nastia! şi se prăvăli în nesimţire, pe caldarâm.

…Îşi veni în fire acasă, în pat; lângă el priveghea obrazul pl în sşi zbârcit al nevestei.

— Maică! o chemă Taras, încet. Cum ai putut?… Copila noastră… Fata noastră…

Ea îi căzu ia piept şi izbucni în lacrimi.

Bătrânul o mângâie peste părui încărunţit.

— Taci, maică, taci! îi şopti el, abia auzit. Nastia n-are nevoie de lacrimi, şi izbucni în hohote de plâns.

Pavlik stătea lângă uşă, cu capul plecat – să plângă, nu mai putea. El fusese acela care-l găsise pe Taras şi-l adusese, în roabă. 11 recunoscuse după ţipătul cel

inliorător: „Nastia 1” Şi el ţipase la fel. În prima zi.

De plâns însă, nu mai putea plânge. Stătuse în preajma spânzurătorii Nastiei două zile încheiate. Nu-l alungase nimeni – acum nemţilor nu le ardea de el. Se uita la faţa învineţită a Nastiei, la ochii ei pe care se aşternuse vălul subţire al morţii şi i se părea că Nastia îi vorbeşte. Fusese totdeauna tăcută. Ştiuse totdeauna să vorbească, tăcând. „Ai să mă răzbuni, Pavlik, nu-i aşa?”, îl întreba ea. „Aşa e! şoptea el. Învaţă-mă cum să te răzbun, ca să fii mulţumită!” Ea tăcea. Doar gura ei îndurerată schiţa parcă un zâmbet batjocoritor. Înfruntase moartea (cu mândrie. Le râsese călăilor în faţă, iar lui Pavlik i se părea că râde de neputinţa lui. „Numai nu cu versuri, Pavlik. Versurile nu-şi au rostul!”

— Fetiţa mea! Copila mea 1 bocea baba Evirosinia. Pentru ce te-au ucis, nevinovată! Nici n-ai furat, nici vreun rău n-ai făcut, nimănuia…

— Taci, maică, taci, şoptea Taras. N-o jigni pe Nastia.

— Măcar să ne-o fi dat s-o îngropăm! jelea Evirosinia. Să-i mai sărut ochişorii albaştri… S-o spăl…

— Taci, maică, taci! Nu de prohod are Nastia nevoie.

— Totul va. fi răzbunat, rosti Pavlik încet. Doar să-mi spuneţi ce trebuie făcut ea Nastia să fie mulţumită.

— El cine e? întrebă Taras, arătând spre Pavlik.

— Un tovarăş de-al Nastiei, îi răspunse Antonina. El te-a adus pe matale, acasă…

— Puţin îmi pasă de viaţa mea, spuse Pavlik tulburat. Numai că nu ştiu ce trebuie făcut… Orice mi se pare prea puţin pentru Nastia. Era o fiinţă atât de… atât de… e

— Au s-o răzbune feciorii mei, vorbi Taras. O s-o răzbune poporul. N-o să uite! Apoi, deodată, parcă amintindu-şi de ceva, îşi plimbă privirea peste oamenii îngrămădiţi lângă patul lui, ca şi cum ar fi căutat pe cineva. Unde e Andrei? întrebă el, încruntându-se. De ce nu e de faţă, la durerea noastră?

— Andrei? Andrei nu-i aici… şopti Antonina şi izbucni deodată în plâns.

— Dar unde e?

— Andrei a plecat… Curând după ce-ai plecat şi matale.

— Unde?

— N-a spus unde. Atât a poruncit: „Să-i spuneţi tatii că o să mai audă despre mine”.

— Aşa-a-a! lăcu Taras. Sunt singur! Se uită la femeile plânse. De ce m-aţi culcat în pat? Acum n-am voie să zac. Daţi-mi drumul.

Se ridică şi îşi dezmorţi încet, spinarea.

— Daţi-mi bâta… spuse el, cu glas înfundat. Acum, fără bâtă… ostârni fie greu.

I se dădu bâta şi, sprijinindu-se în ea, Taras străbătu odaia şi se opri în ¡aţa lui Pavlik.

— Pe tine cum te cheamă? îl întrebă.

— Pavel.

Taras îl cercetă îndelung. Apoi rosti, încet.

— Să mă duci la oameni de nădejde…” Nastia nu mai e, o să mă duci tu. Nu face nimic. Prin sânge am fost înfrânţi, prin sânge ne vom răzbuna. Nu-i nimic… Nu-i nimic…

A doua zi, Taras se duse la Nazar. îl găsi întins în pat, în faţa icoanelor, îmbrăcat în cămaşă albă.

— Ce-i asta, Nazare? întrebă el, speriat.

Vecinul îşi întoarse încet faţa.

— Aha, Tarase, tu erai! încercă să zâmbească. Ai venit la timp! M-ai mai găsit în viaţă.

Taras se aşeză lângă pat şi-l privi cu sfială. Şi era potolit vecinul, şi luminos, de parcă s-ar fi desprins de el tot ce fusese pământesc. Nu mai era nici neastâmpărat, nici guraliv. Îşi luase rămas bun de la viaţă. Nu mai avea nimic de făcut pe pământ.

— Nu-i bine, Nazare! clătină din cap Taras, dojenitor.

Nu ţi-ai ales vremea potrivită.

— N-am ales-o eu. Mi-a trimis moartea răvaş…

— Tu să nu te duci! Să nu i te supui!

— Păi moartea nu-i Hitler, ei nu se poate să nu i te supui, îi întoarse Nazar vorba şi oftă. Am auzit de durerea ta, vecine. Pe toţi îi ucid veneticii. Pe unii îi ucide cu o cazmă mai grabnică, iar pe noi cu una; mai înceată…

— Nu ţi-e îngăduit să mori, Nazare! spuse din nou Taras. Am venit la tine cu treburi…

— Eu mi-am încheiat treburile, şopti Nazar încetişor. Să mă ierţi, vecine.

Tăcură amândoi, duşi pe gânduri. „Viaţă lungă a avut, gândea Taras mirat, şi rădăcini a prins, iar când te uiţi, se duce omul uşor de pe acest pământ, de parcă nici n-ar fi trăit. La urma urmei, ce e moartea? De ce te-ai teme de ea? Nu-i greu să mori – pesemne că e mult mai greu să trăieşti!”

— Dacă ţi-am greşit cu ceva, vecine, vorbi Nazar, şi în glas îi tremură o undă de solemnitate, dacă te-am supărat sau de te-am jignit cu ceva – iartă-mă, în numele lui Christos, şi nu mă osândi!

— Să te ierte dumnezeu! răspunse Taras. Eu, unul, n-am nimic pe inimă împotriva ta.

— Îţi mulţumesc pentru asta 1

Tăcură iarăşi, o vreme.

— Dumnezeu? spuse Nazar. Dinaintea lui, dacă există, am multe păcate. S-au lipit de mine; cât am călcat faţa pământului, ca glodul pe roţi… Dar pentru ele am să răspund eu, când mă voi înfăţişa lui! Dacă există. Iar dacă nu, viermii n-au să-mi ceară socoteală. Au să mă ierte… şi răsuflă greu. Am fost trufaş, rău de gură, şi am căutat mai mult la interesul meu. N-am respectat legea, pentru asta să mă ierte muierea mea, şi oamenii… Răsuflă iarăşi, greu. şi încheie: Faţă de ţară, însă, n-am niciun păcat.

— Nu ai, Nazare, spuse Taras, asta o ştie toată

lumea.

— Când or veni ai noştri… să le-o spui, Tara se.

— Am să le-o spun!

— Să le spui aşa: a trăit Nazar Gorovoi, neînfrânt, şi a murit, tot neînfrânt.

— Am să le spun, vecine. Aşa am să le-o spun.

— Iar pentru faptul că n-am aruncat cu grenade în nemţi, spuse el încet, cu vinovăţie, să mă ierte… Sunt prea bătrân… Şi nici grenade n-am avut…

Deodată, o explozie înspăimântătoare cutremură căsuţa. Geamurile zbârnâiră. Din tavan, începu să cadă tencuiala.

— Nici de murit nu te mai lasă să mori liniştit, oftă Nazar amărât.

Acum, exploziile urmau una după alta. Căsuţa lui Nazar scrâşnea şi gemea din toate încheieturile, toate scândurile i se zgâlţâiau.

Lionka năvăli în Casă, gâfâind, şi strigă:

— Aici eşti, bunicule? Nemţii aruncă oraşul în aer I

— Cum? întrebă Taras, nepricepând ce-i spune.

— Nemţii aruncă oraşul în aer! strigă Lionka. Se duc!

— Cum adică, se duc?

Taras îşi înşfăcă bâta şi se năpusti pe urmele băiatului.

— Să nu-i lăsăm să plece! strigă el, din fugă.

Alerga pe stradă, lovind cu bâta în obloane şi strigând:

— Ei, oameni buni, ieşiţi! auziţi, se duc nemţii t să nu-i lăsăm să fugă! Ei, să iasă afară bărbaţii I

În preajma lui se strânsese mulţime de lume.

— Apăi lasă-i să se ducă! strigă un glas, din grămadă. Doar nu i-am poftit noi! Să se ducă dracului, şi slava domnului.

— Ce vrei, Tarase?

— Să nu-i lăsăm pe fascişti să fugă! strigă ei. Să-i

nimicim, aici.

— Au să-i omoare şi fără noi, Tarase!... Doar nu suntem militari. Asta nu-i treaba noastră.

— Cum nu-i treaba noastră! urlă Taras. Cum, adică, nu-i treaba noastră? Atunci a cui e? Fasciştii au să plece teferi şi au să vină iar să ne calce în picioare, să ne spânzure copiii. Să nu-i lăsăm să fugă! în pământ cu ei! în pământ!

Porni în goană spre oraş, învârtind bâta în aer. Lionka alerga lângă el. Din toate părţile se năpusteau muncitorii, mulţi dintre ei purtând arme care le picaseră în mâini dumnezeu ştie de unde.

§§pu nu pistol automat şi cu nişte grenade în mână, venea în goană şi Pavlik. Trecând pe lângă spânzurătoare, îi aruncă o privire Nastiei. În lumina slabă a amurgului, nu-i mai vedea chipul, ci doar silueta încovoiată şi albăstruie, pe cerul luminat de flăcări, dar Pavlik ştia acum că Nastia îi dă binecuvântarea ei pentru luptă şi moarte.

— Of, ce păcat că n-am o puşcă! strigă Taras, din fugă, înciudat; of, rău îmi pare că n-am o puşcă, Lionka.

Ajunseră, alergând, în centrul oraşului, în piaţa care mai fumega de pe urma exploziilor, şi, prin înm şi funingine, prin norii de praf cărămiziu şi de moloz, prin flăcările negre care lingeau cu lăcomie piatra, Taras” îşi văzu oraşul... casele chircite de groază, chinuite, rănite de moarte, arzând, prăvălindu-se, sub ochii lui, în mormane de piatră neagră...

Taras se opri, zguduit, copleşit de o nouă durere.

— O-Ot0-O! gemu el, apăsându-şi mâna pe inimă.

Ce-au făcut cu oraşul! Ce-au făcut, barbarii, cu inima lui Taras! Ieri abia văzuse în ştreang trupul vânăt al fetiţei lui, şi acum oraşul i se zvârcolea pe rug...

Iar prin fum, pe furiş, ca tâlharii, se strecurau hitleriştii în retragere. Maşinile lor se îngrămădeau printre ruini, încălecau unele peste altele Mecanicii şi soldaţii

alergau înspăimântaţi. De prin cabine scoteau capetele ofiţern, ameninţând cu pistoalele nu se ştie pe cine…

Taras înăzu.

— Iată-i! strigă el, arătându-i cu degetul. Iată-i! Oameni buni, îi vedeţi? Loviţi-i! Loviţi-i odată!

Şi îşi ridică bâta noduroasă, bătrânească, deasupra capului. Acum, cu bâta asta în mâini, cărunt, cu capul gol, luminat de pălălaia oraşului în flăcări, părea fioros, cumplit…

— Bunicule! auzi el glasul lui Lionka. Uite o armă, bunicule! Ia-o!

Taras întoarse capul. Lionka era aplecat peste ceva.

— Vino, bunicule! Ia-o!

Taras se repezi spre el şi văzu stârvul unui neamţ cu armă.

— Cine l-a doborât? întrebă Taras, răguşit.

— Careva dintr-ai noştri… de la uzină… Au trecut chiar acum, în goană, pe-aici. Îi auzi, bunicule, cum trag?

— Aha! hohoti bătrânul, cu ură. Aşa, aşa! Hai şi noi, băiete, ca oamenii! Hai! se plecă, ridică pistolul automat şi geanta cu grenade…

— Ah! făcu el, cu ciudă. Păcat că nu ştiu cum se aruncă grenada…

— Ştiu eu, bunicule! îi răspunse Lionka grăbit. Dă, să-ţi arăt!

— Na, Lionka, arunc-o! Arunc-o în ei, nepoţoiule! Dă în ei, te rog din tot sufletul! Iar eu o să trag cu automatul.

Lionka îşi făcu vânt, îşi strânse bine pleoapele şi aruncă grenada în locul unde maşinile erau mai înghesuite. Se auzi o explozie şi, imediat după ea, ţipete, gemete, împuşcături haotice…

— Aruncă, nepoate, dă în ei! Au început să urle? Foarte bine! Aruncă, îţi spun! Dar în clipa aceea simţi în coastă ceva ca o izbitură şi o arsură. Oo-o! gemu el încet şi căzu la pământ…

— Bunicule! se repezi Lionka spre el…

— Nu-i nimic… nu-i nimic… sunt rănit… Aruncă mai departe, Lionka! aruncă în ei, te rog din suflet!…

Iar acasă, în Kamennîi Brod, femeile, albe ca varul, şedeau cu obloanele zăvorâte şi, la fiecare explozie, tresăreau şi se închinau.

— Doamne, dumnezeule! şoptea baba Evirosinia. Apără-l şi pe mic şi pe mare, fereşte-i de moarte…

— Şi pe Andrei! Şi pe Andrei! se ruga Antonina. Oriunde ar fi, orice-ar face, scapă-l, doamne, pe robul tău Andrei şi iartă-i păcatele!

Andrei se întorcea acasă.

Se întorcea din nou acasă, dar de data asta nu cu sfială, nu căutând potecile, nu în suman ţărănesc, pe turiş, ca un fugar, ci pe drumul larg, pe drumul luptelor, purtând mantaua ostăşească.

Undeva, tocmai pe la Boguciar, dăduse, în sfârşit, de trupele noastre şi îi spusese imediat comandantului că vrea să lupte din nou. Îi mai spusese că fusese prizonier, că avea să-şi răscumpere o vină faţă de taică-său şi faţă de armată, şi că vina asta şi-o ştia el. Ar mai fi vrut să adauge că nu venise cu mâna goală, că în timpul cât se străduise să răzbată până aci, şi singur, şi cu alţii împreună, atacase de mai multe ori coloanele nemţilor în retragere; că omorâse, dintre ei, un număr destul de mare. Dar când dădu cu ochii de faţa aspră a comandantului, înnegrită de funinginea luptelor, nu mai spuse nimic. Ce să le mai spună lor, care văzuseră moartea în faţă la Stalingrad? Cu ce s-ar mai fi putut lăuda faţă de ei? Datoria lui ar fi fost să le semene, să fie plin de sânge şi de funingine ca ei, să-i iasă aburi prin cojoc, să-i răzbată pe cămaşă sarea năduşelii şi a trudei de ostaş, iar pe cizme să poarte zăpada şi noroiul tuturor drumurilor, de la Volga până la Don. Ce caută el, curăţel şi îngrijit, în faţa lor – ostaşi adevăraţi? Ca fugar, în faţa lor, îi era ruşine.

Andrei fusese interogat cu destulă asprime la secţia specială, dar, totuşi, cu mai puţină asprime decât s-ar fi interogat el însuşi.

El s-ar fi întrebat astfel: „În ce constă vina ta, faţă de patrie, Andrei?” „în faptul că m-am temut de moarte”. „Şi în mai ce încă?” „În faptul că mi-am pierdut credinţa”. „De ce s-a întâmplat aşa, Andrei?” „Fiindcă sufletul îmi era sărac…” „Dar acum nu te mai temi de moarte?” „Acum nu mă mai tem”. „Unde ţi-ai pierdut teama de moarte, Andrei?” „în robie. Robia e mai amară decât moartea”. „Şi tot acolo ai găsit credinţa?” „Nu. Am găsit ura. Ea e mai tare decât credinţa”. „Şi ce vrei acum, Andrei?” „Vreau o armă şi un loc în rândurile voastre, tovarăşi”. „Pentru ce ai nevoie de armă, Andrei? Ca să dobândeşti iertarea tatălui tău?” „Numai iertarea lui nu-mi e de-ajuns”. „Ca să-ţi răscumperi vina faţă de patrie?” „Şi asta mi se pare prea puţin. Mi-aş putea-o răscumpăra într-o singură luptă. Dar eu am venit la voi pentru toate luptele”. „Ca să-ţi potoleşti ura?” „Ura mea nu poate îi potolită. E o ură de moarte”. „Atunci de ce-ţi trebuie armă, Andrei?” „Ca să mă bat până la sfârşit! Până la victorie! Cu mai puţin, nu mă împac”.

La secţia specială, nu fusese interogat astfel. Sau, poate că fusese, dar cu alte cuvinte, şi, după ce l-au privit atent – de parcă i-ar fi citit în străfundul sufletului – l-au crezut şi l-au trimis în rândurile armatei. Aici, i s-a dat şi o armă. A luat-o. Era aidoma eu aceea pe care o aruncase în porumb, când se predase nemţilor – e puşcă ru

¡ Bisească obişnuită, cu patul galben-auriu şi „baionetă cu muchii. De ce mai înainte puşca asta i se păruse lui Andrei un fel de bâtă nefolositoare, iar acum i se părea o forţă cumplită?

Andrei îşi ocupă locul în rând. Dar înainte de-a trimite rezervele în foc, comandantul companiei îi scosese pe noii veniţi în faţa câmpului unde se dăduse lupta din ajun şi le spusese: – Priviţi!… Şi ei priviră…

Câmpul era acoperit de zăpadă neagră, călcată toată în picioare şi strivită, iar dulceagul miros al prafului de puşcă mai stăruia încă deasupra lui. Şt, pretutindeni, ca nişte dihănii moarte, zăceau împrăştiate tancurile nemţeşti, arse şi schilodite; tunurile nemţeşti îşi ridicau supuse ţevile, cum îşi ridică prizonierii braţele; stârvurile duşmanilor zăceau chircite şi ţepene; părul murdar şi roşcat îi se şi lipise de pământul îngheţat, iar în căştile strivite, îngheţase apa.

Cât vedeai cu ochii, de-a lungul câmpului arat de tractorul războiului, din fierul duşmanului prefăcut în pulbere, din urmele adânci ale şenilelor tancurilor noastre, ţâşnea mirosul dens şi întăritor al victoriei. Iar după ce trase până-n adâncul pieptului mirosul ăsta, Andrei se gândi cu invidie: „Şi eu n-am fost aici!”

Îi invidia acum pe ostaşii necunoscuţi – unii poate născuţi pe aceleaşi meleaguri cu el – care trecuseră ieri pe aici, glorioşi, nimicindu-i pe nemţi lângă Don, gonindu-i spre apus.

— Priviţi! le spuse aspru comandantul. Uitaţi-vă bine cum se bat ai noştri! Uitaţi-vă cum lovesc ruşii.

— Nu zic ba! răspunse Andrei, muşcându-şi buzele. Dar lăsaţi-ne şi pe noi să ne batem.

— Vrem să ne batem! Vrem să ne batem! strigară recruţii, nerăbdători. Îi aţâţa mirosul şi înfăţişarea câmpului de bătălie victorioasă, şi le ardea sângele ca o îl acă Ta a victoriei.

— Nicio grijă! râse pe sub mustaţă comandantul.

În zori porniră la luptă. Se revărsară în marele torent al trupelor noastre care-l atacau pe duşman, şi Andrei avu fericirea să ia parte la vestitul marş de iarnă de la Volga la Nipru, despre care vor mai scrie istoricii.

Înaintau spre apus… În drum, întâlneau nesfârşitele şi tristele convoaie de prizonieri nemţi. Nemţii purtau mantalele lor verzi, cu găicile rupte, fără centiroane; nu

mai erau ostaşi, ci prizonieri. Şi Andrei chicotea plin de o bucurie răutăcioasă, la vederea lor. „Aha! Iată-vă, neînvinşilor, frumos, frumos vă mai şade”, şi se avânta în luptă cu şi mai multă înverşunare. Ostaşii vechi îl învăţau meseria armelor. Ei ştiau acum ceea ce el nu ştia şi nici nu putea să ştie, căci fusese prizonier cât timp ei luptaseră. Lupta e cea mai bună şcoală. În schimb, el putea să-i înveţe să urască. Le povestea despre oraşele care gemeau sub cizma duşmanului. Le spunea:

— Dacă aţi şti cu cât dor şi cu câtă credinţă suntem aşteptaţi acolo, v-aţi bate cu şi mai multă furie!

Când divizia din care făcea parte Andrei eliberă MIH – crovo, iar satele din preajmă fură curăţate de nemţi, Andrei le arătă camarazilor săi:

— Aici a fost un lagăr al morţii!

Andrei, pârjolit de lupte şi înaripat de izbândă, privea locul acesta pustiu. Sârma ghimpată, ruginită, se mai bălăbănea ici, colo, acoperită de zăpadă… Andrei privea şi simţea cum începe din nou să-i clocotească în inimă setea de răzbunare, cu neputinţă de stins. Sub presiunea trupelor sovietice, oraşele erau eliberate unul după altul, dar lui Andrei nu-i era de-ajuns. Cei de acasă aşteptau, tânjind de moarte. Poate că nici nu mai pomeneau de el. Taică-său îl blestemase. Nevastă-sa nu-l iertase nici ea. Ei aşteptau baioneta rusească. Şi iată că baioneta se afla în mâna lui Andrei. Că-l aşteaptă ei sau nu, el e cel ce le aduce libertatea. El e cel care, trecând prin fum şi sânge, se străduieşte din răsputeri să răzbată până acasă.

Poate că nici n-o să ajungă viu. Dar tui nu-i e teamă de moarte. Nici nu căuta măcar să se ferească de ea. Îi spusese, încă din prima zi, sergentului Vlasov, comandantului de grupă:

— Dacă mor, daţi de veste la ai mei. Iată adresa!

Dar Andrei ştia bine: acum, chiar mort, tot o o să ajungă acasă.

Şi-a avut noroc. A ajuns acasă viu. Într-o dimineaţă, devreme de tot – când nici nu se luminase încă şi oraşul dormea cufundat într-o beznă cenuşie – el a fost printre primii care au dat năvală în oraş. Pe străzile cunoscute şi dragi şi-a împlântat baioneta în ultimii fascişti rămaşi acolo.

I se îngădui să dea o fugă până acasă. Fără să bată în geam, dădu buzna înăuntru, smucind uşa:

— Andrei! strigă Antonina, şi i se aruncă la piept.

El o îmbrăţişă, stăpânit. Se temea să fie drăgăstos. Flacăra războiului îi ardea obrajii înnegriţi.

— A venit tăticu'! strigă Mariika, în culmea fericirii. Tăticu', a venit de tot!

— Nu de tot, fetiţa mea! îi răspunse el. Mai am încă mult de mers.

Îşi roti privirea lacomă, nerăbdătoare, asupra tuturor, dar nu-l găsi pe taică-său.

— Unde-i tata? întrebă el, răguşit.

— Zace la el în odaie. E rănit, îi răspunse cu grabă Antonina.

Andrei intră la bătrân.

Taras stătea în pat, şi, după cum i se păru lui Andrei, îi aruncă o privire ironică.

— Aha, Andrei! rosti agale bătrânul, râzând încetişor.

Andrei îşi smulse furios ceva de pe piept şi, strângând pumnul, spuse:

— Bună ziua, taică! Şi, rămas bun! Iar asta, şi pe masă ceva zăngăni înfundat, ca o monedă de cincizeci de copeici, fie că mor, fie că trăiesc, s-o păstrezi! Şi fugi afară.

Taras o chemă cu glas slab pe Evirosinia.

— Ia arată-mi, ce-a aruncat acolo!

Baba Evirosinia îi dădu medalia.

— „*Pentru vitejie*", citi Taras şi râse iar, încetişor. A fugit? Mândru mai e diavolul! Sânge din sângele meu!

Gâââind, ca de obicei, şi aducând, ca de obicei, o

noutate, Lionka intră fuga în odaie.

— Bunicule! strigă el. Ai noştri. Vin şi tot vin!… E plin oraşul de trupe! Vin şi tancuri!

— Eh! făcu Taras, cu glas slab. Mare pacoste că nu pot să mă ridic! Sunt rănit… Altfel mi-aş fi scos toată familia în faţa ostaşilor şi i-aş fi spus ălui mai mare dintre comandanţi: „Comandantule, pot să privesc drept în ochii tăi şi ai ostaşilor. Familia mea are sufletul nepătat faţă de patrie…”

— Şi Nastia nu-i! şopti baba Evirosinia. Iar de la Nikifor, nu mai avem veşti, de-atâtea luni de zile…

Nikilor, fiul cel mic al lui Taras, rănit încă din toamnă, lângă Stalingrad, fusese dus într-un spital, peste Volga. Doctorul, care-l operase, îi spusese:

— De trăit, ai să trăieşti. Dar de luptat, n-ai să mai lupţi.

Nemaiputând să îndure situaţia asta, Nikifor îl întrebase pe medic:

— Şi ce-am să fac acum?

— Păi înainte de război ce făceai?

— Sunt muncitor. Metalurgist. Montor, îi răspunsese Nikifor. Construiam, de pildă, furnale…

— Ei, foarte bine! se bucură medicul. Ai să construieşti furnale şi de-acum înainte!

În salonul lui Nikifor se mai aflau mulţi ostaşi. Vecinul de pat era un om foarte interesant – sergentul. Alexei Kulikov, de felul lui din Penza.

— Eu, frăţioare, îi spuse el lui Nikifor, nu mă aflu pentru prima dată în reparaţie parţială. După ce mă repară, o iau din loc, iar. La mine, rănile se vindecă repede.

Şi, într-adevăr, rănile i se vindecau atât de repede, încât se minunau şi medicii. Iar Kulikov spunea, râzând:

— Noi, Kulikovii, avem pielea trainică şi bună la boală. Moşii mei şi-au trăit traiul fără doftori.

[şi lecuiau singuri rănile. Păi ce, astea-s răni? Mişte jolituri, colo!…

Nikifor se simţea prost tot timpul că aici îl dădăceau atâta. îl răzuiseră de noroiul din tranşee, îl spălaseră, îl primeniseră şi-l culcaseră, liniştit şi luminos, în aşternut curat. Niciodată nimeni nu se îngrijise atâta de trupul lui. Drept e că i-l îndrăgise, în copilărie, maică-sa. Şi se întâmplase, mai apoi, să i-l mângâie femeile, iar el îl purtase douăzeci şi şapte de ani prin lumea asta păcătoasă: iar acuma găurit, ciuruit de schije, începuse pe mâini străine – medici şi surori. Şi iată minunăţie: îl îngrijeau de parcă ar fi fost cine ştie ce vas nepreţuit. Îi era chiar ruşine.

La dreapta lui, zăcea un ostaş fără o mână. Ostaşul bombănea întruna, nemulţumit de mâncare, de medici, şi de salon. Alexei Kulikov i-a ascultat cât i-a ascultat bombănelile, până ce, într-o bună zi, I-a întrebat:

— Măi, om bun, tu eşti curei ar de meserie?

— De ce curelar? se miră omul.

— Sau eşti cumva cizmar? îl iscodi Kulikov. Fiindcă numai celui care prin meseria lui şade jos tot timpul îi place să bombăne oleacă. Muncă ticoasă, singuratică – şi-atunci se mai distr şi el singur, după cum poate.

— Sunt lingurar! strigă furios morocănosul.

poate cel mai vestit lingurar din toată regiunea Gorki. Cred că toată Rusia a sorbit ciorbă din lingura înea. Iar acum sunt eu hrănit cu lingura, că mână nu mai am.

— Care mână ai pierdut-o? Dreapta? îl întrebă Nikifor.

— Şi dacă ar fi stânga?! mai bine mi-ar fi smuls neamţu amândbuă picioarele. Ce-mi trebuie mie picioare? Doar nu-s dănţuitor! Iar fără mână, la ce mai sunt bun?

— Dreapta s-o ai… încercă să-l liniştească Kulikov, că fără stânga, o mai scoţi la capăt…

Dar cuvintele lui nu-l mişcau pe bietul ciung, care

bombănea ca şi mai înainte.

— De ce mă tot doftoriciţi? mârâia el la medici. N-are niciun rost să mă mai faceţi bine. Eu am luptat cât a trebuit. Aveţi grijă de Kulikov, că*” el tot mai e bun pentru front.

— Ce-are a face? răspundeau medicii. Pe Kulikov, îl facem bine pentru front, pe tine pentru viaţă.

Cuvintele acestea îl mişcară adânc pe Nikifor, când le auzi. Pesemne că-l tulburaseră şi pe Kulikov, căci seara el se apropie de patul fostului lingurar şi-i spuse:

— Te îngrijesc pentru viaţă, măi! Ai auzit, vecine, ce-au spus? Pentru viaţă! Frumoase cuvinte! Ia, de pildă, o maşină, un tractor. Strică-i şenilele, diferenţialul, caroseria – ce rămâne? Fier vechi. N-o să mai fie maşină, ci morman de fiare. Atâta tot. Iar dacă-i smulgi omului şi braţele, şi picioarele, om a fost, om rămâne. Mă auzi? Fiindcă omul are suflet şi minte. Se aplecă şi mai mult spre el, suflându-i aproape în faţă: Nu te necăji, vecine, auzi? Trăieşte. Te rog eu, foarte mult. Trăieşte, pentru viaţă.

Auzind vorbele acestea, începu şi Nikifor să cugete asupra vieţii, ti venea greu că n-o să mai aibă prilej să tragă o ţigară de mahorcă într-o cazemată, că n-o să mai alerge alături de ceilalţi flăcăi la atac, când duduie ucigător de voioasă artileria, când moartea îţi suflă fierbinte în obraz, şi răsuflarea ei te face să te simţi şi înfricoşat, şi vesel, şi avântat... Acum ştia de ce a mai rămas să trăiască pe pământ, de ce va mai trăi ani mulţi şi rodnici: a mai rămas să trăiască pentru o viaţă mare, pentru muncă. Când ieşi din spital, îi strânse multă vreme mâna lui Kulikov.

— Te duci acasă? întrebă sergentul.

— Nu tocmai acasă, răspunse Nikifor zâmbind. Casa mea e, de fapt, sub nemţi, dar îmi închipui că va fi eliberată! Tu cum crezi?

— Nici vorbă că da! îi răspunse Kulikov, convins. Hai,

du-te. Eu, unul, mă duc să mai caut gloanţele. Mai am de luptat.

— Şi eu… aş mai lupta… spuse Nikifor stânjenit. Atâta doar că nu mă lasă cârjile…

— Nu-i nimic, nu-i nimic! Tu, du-te acasă I O scoatem noi la capăt şi fără tine. Îi strânse iar mâna lui Nikifor, şi zi aşa, te duci acasă, ai? Bună treabă, frăţioare! O să luptăm toţi, cât o trebui, şi ne-om duce acasă.

În zilele acelea, armata noastră, după ce îi nimicise pe nemţi la Don, îi fugărea prin stepele Donului.

— Ai noştri ţin direcţia spre casa mea! se bucură Nikifor. Drept spre casa mea. La fix…

Şi se hotărî să pornească pe urmele armatei în ofensivă.

Maşinile îl luau bucuros cu ele.

— Să te ducem! Mergi departe? îl întrebau şoferii.

— E şi departe, şi aproape, le răspundea Nikifor, ridicând din umeri. De fapt, ar fi aproape, dar cât timp nu e în mâinile noastre înseamnă că e departe. Mă gândesc însă că până ajung eu, şontâcşontâc, cu cârjile mele, o să fie iar în mâinile alor noştri. Nu?

— Ba mai curând! îi răspundeau şoferii, veseli.

— Şi eu cred că mai curând. Trebuie să mă grăbesc.

Nikifor se grăbea. Mergea când pe sus, când pe jos, peste pământul eliberat, înnoptând prin satele eliberate. Era primit pretutindeni cu tragere de inimă, i se dădea locul cel mai bun.

De fapt, gândea el, nu mă cinstesc pe mine, ci cârjile mele. E respectul care se cuvine sângelui vărsat.

Ştia că pentru asta nu se cade să mulţumească; în loc de mulţumiri, le povestea gazdelor despre Stalingrad. Le vorbea despre Stalingrad şi şoferilor care-l duceau o bucată de drum, şi ostaşilor care-i dădeau de mâncare din gamelele lor. Era ascultat cu plăcere – şi el, şi cârjile lui, aparţineau acum istoriei.

Dar cu cât înainta mai spre apus, pe pământul eliberat, cu atât îl năpădeau tot alte griji şi alte gânduri. Vedea cum renaşte pământul, din cenuşă, pământul de neînfrânt şi viaţa lui, cu neputinţă de nimicit.

Prin sate, femeile îşi spoiau căsuţele cu albastru.

— Ei! le striga el. V-aţi apucat cam devreme, suratelor. Până la paşte, mai e.

— Dă-o-ncolo! îi răspundeau femeile râzând. Ştergem *Gibelstrasse*!… şi arătau spre inscripţiile nemţeşti, pe care scria: „*Goebbelsstrasse*" şi „*Goringstrasse*"… Femeile ştergeau cu furie urmeie lăsate de nemţi.

Prin sate, ţăranii scoteau, grijulii, de sub zăpadă, bunurile colhozului; din felurite gropi tainice, scoteau grânele. Se pregăteau de semănat.

Un ţăran morocănos îşi potrivea gospodăreşte gardul de nuiele cu uşa unui automobil nemţesc, pusă drept portiţă.

— Ce faci aici? râse Nikifor. Ţi-ai făcut şi dumneata rost de-un trofeu, pentru gospodărie?

— Păi ce, nu e bine? ridică domol din umeri ţăranul. Mi-au făcut una cu pământul toată ograda.

La Belsk, Nikifor văzu primul magazin deschis – o librărie. Toate clădirile din jurul ei erau arse şi dărâmate, singură librăria scăpase ca prin minune. Vitrina nu mai avea geam, dar cărţile stăteau rânduite cu grijă, în vrafuri.

— Aşa, o să ţi le fure! O să ţi le fure! îi spui Nikifor vânzătorului.

— N-o să le fure! îi răspunse acesta, convins. Nici când a trăit sub nemţi nu s-a lăsat poporul ispitit de momelile lor, şi vrei ca tocmai acum să-l jignesc cu bănuielile mele? În poporul nostru, poţi să ai încredere.

Oamenii ieşeau la muncile de reconstruire a podurilor şi a drumurilor, ca la sărbătoare: tânjeau după munca liberă, ca după pâine. Muncitorii se adunau în jurul clădirilor pârjolite ale fabricilor, în mine, pompau apa fără

să mai aştepte ordine. Maiştrii forfoteau prin cimitirele de locomotive şi scormoneau prin zăpadă, gospodăreşte, după piuliţe şi buloane. Femeile aduceau mobilă la şcoli. De prin păduri şi vâlcele se reîntorceau, partizanii. Totul era cuprins de setea reconstrucţiei. Ţara se înălţa din scrum şi cenuşă. Oamenii nu mai voiau

să aştepte, nu mai puteau să aştepte. Pe câmpurile unde abia ieri se dăduse bătălia, astăzi ieşeau colhoznicii la muncă.

Şi Nikifor simţea cum braţele îi tânjesc după muncă. „Doamne, câtă muncă e de făcut 1 Câtă muncă!”, se gândea el cu nesaţ, uitându-se la atelierele goale şi pustii.

De pe front nu se întorcea ostaşul ostenit şi bolnav – ci constructorul. Nesăţios. Nerăbdător.

În faţa lui, se aşternea pământul, greu rănit, ca şi el. Deasupra exploatărilor miniere se plecau, triste, turnurile de săpare, distruse. Podurile de fier zăceau proptite în cârji de lemn. Peste tot, sângerau rănile.

— Nu-i nimic! îşi spunea Nikifor. Nu-i nimic, frăţioare, bine că suntem în viaţă. Ehei! Ce de muncă mai e! Ce de muncă! Dar cu cârjile cum rămâne? Curând, curând, jos şi cu ele! Şi ne punem noi pe roate, fiţi pe pace.

Fiindcă aşa e viaţa: rănile se vindecă. Se vindecă!...

1943

CUPRINSUL

Pag.

Cuvânt înainte III

Partea întâi 1

Partea a doua 69

Responsabil de carte: N. Stănescu Tehnoredactor: S. Guşti Corector: J, Vaisglas

25.140 ex. Hârtie tipar de 50 gr. /m Ft. *700X 920, 32. Colţ ed. 9, OS. Coli de tipar 7.37. Ediţia I. Comanda 4333. Planşe deldruck 1. A. nr. 081. Pentru biblio, facili mici indicele de clasificare «S-31-R*

Tiparul executat sub.com. nr. 278 la Combinatul Poligrafic Casa Scânteii „I. V. STALIN". Bucureşti – R.P.R.

În colecţia
BIBLIOTECA PENTRU TOŢI
vor apărea:
B. P. HAŞDEU
Micuţa – Ursita – Poezii
B. P. HAŞDEU
Răzvan şi Vidra – Trei crai de la răsărit – Ioan-vodă cel" Cumplit
A. FADEEV
Înfrângere
M. SADOVEANU
Povestiri despre vânători şi pescari
Mofor ţii
JACK LONDON
Călcâiul de fier
N. D. COCEA
Vinul de viaţă lungă
LEI